

•

Çand û demokrasî

•

Abdusamet Yîgît

Weşanên

·
·
·

Çand û demokrasî
Abdusamet yigit
@Abdusamet yigit
Çap 1
Berlin/2019

·

ISBN 978-3-97166-86-1

Çand û demokrasî

Çand û demokrasî wê, du gotinên ku wê, ji hevdû cûda lê wê dema ku mirov bi hevdû re hilde li dest wê karibê têgînekê bi rengê fahmkirinê a bi gotina çandê re bê û ankû bi gotina demokrasîyê re bê wê bide me. Li vir di serî de wê weke aliyekê mirov dikarê wê hilde li dest û wê fahm bikê ku wê, têgîna çandê wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê li vir wê xwe bide dîyarkirin. Di serî de wê, dema ku mirov bahsa çandê bikê wê, çerçoveyek giştî a bi pêşketina mirovatîyê û hemû nirx û berhemên wê yên afirandî re wê bîne li ser ziman. Di jîyanê de hemû afirandin û bi wê jîyankirinên ku ew dibin diikarin bi têgîna çandê re wê, fahmbikê. Di wê çerçoveyê de mirov dikarê bêjê ku wê gotina çandê wê, weke gotineka berfireh a têgînî bê. Lê li vir mirov dikarê wê jî wê, weke aliyekê din ê giring wê hilde li dest û wê, werênê li ser ziman ku wê, çand wê, dema ku mirov wê, hilde li dest wê, mirov wê çawa wê fahmbikê û wê hilde li dest wê, bi serê xwe wê weke aliyekê din ê giring bê ku mirov wê fahmbikê bê.

Mijare fahmkirinê wê, di serî de mirov dikarê bi du awayan di çerçoveya vê mijarê de wê hilde li dest. Yek wê bi rewşa tiştî û ankû hebûnî a ku ew heya wê, bi awayekê objektîf ku mirov wê hilde li dest bê. Aliyê din jî wê, bi nerîneka bi hişmendî a şûbje ku mirov wê, bînerê û wê bikê ku wê fahmbikê. Di serdemên hemdem wê aliyê duyem wê weke têgînên bîrdozîkî jî wê, ji gelek aliyên ve wê weke ku ew bi têgînên çandî bin û ankû bi aliyên din jî bin wê, werina pêşxistin û serdest kirin. Di wê

rengê de wê mirov dikarê wê bêjê ku wê, weke ku em di roja me de wê bi awayekê vekirî wê kifş dikin wê awayê şrovekirinê wê bi serê xwe wê weke aliyekê ku wê, rengê nêzîkatî, fahmkirin û hildana li dest wê bide dîyarkirin bê. Di wê rengê û awayê de wê di serî de wê weke aliyekê giring wê li vir mirov diikarê wê werênê li ser ziman.

Mijare têngîna çandê û demokrasîyê ku mirov wan bi hevdu re hilde li dest wê bêgûman wê çerçoveya wê berfireh bê Ji aliyê gotina demokrasîyê ve hildana li dest gotina çandê û pêşketina wê, weke aliyekê giring ê ku wê rengê fahmkirina me ya roja me jî wê bide dîyarkirin bê. Ji vê aliyê ve ku mirov wê hilde li dest wê, di serî de wê ya ku wê ji gotinê wê têngîneka berfireh bide me. Ku mirov bi gotina demokrasîyê wê hilde li dest wê, weke ku wê ji gotinê jî wê were fahmkirin wê têngîna 'çandek demokratik' wê were fahmkirin. Ji vê gotinê wateya çandî a ku mirov wê fahmbikê wê, pêşketina bi gotina demokrasîyê re a çandî bê. Lê li vir wê mirov dikarê wê bêjê ku wê dema ku wê bi wê rengê wê were fahmkirin wê, ew têngîna çandî a bi gotina demokrasîyê re ew hat fahmkirin wê, bi wê re wê, ew demokratik bê û ankû ne demokratiik bê wê weke mjareka din a cûda wê li holê wê bimênê. Lê li vir wê, di serî de wê mirov dikarê wê binxatbiikê û wê werênê li ser ziman ku wê, dema ku wê gotina 'çand û demokrasîyê' wê were hanîn li cem hevdu û wê bê şrovekirin wê, di aslê xwe de wê pêşî wê, weke têngîneka demokratizekirî wê ji wê gotinê wê di serî de wê were fahmkirin. Yanî wê, çandaka ku e demokratik û mirov û jîyane mirov û pêşketina mirov bi awayê mafên wî yên bingihîn re esas digirê û di hilde li navenda wê werênê li ser ziman.

Di wê warê de wê, di serî de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê hertimî wê hanîna li cem hevdu a van gotinan wê heman wateyê wê nedina mirov. Wê dema ku wê, bahsa têngîna çand û demokrasîyê wê bi hevdu re wê werê kirin wê, di serî de wê, bahsa hemû pêvajoyên pêşketinî ku wê weke çandî wê di çerçoveya wê gotinê de ku ew demokratizekirî bin û ankû ne demokratizekirî bin wê werina li ser ziman. Heman tiştê mirov dikarê bo gotina demokrasîyê a roja me jî wê werênê li ser ziman. Di aslê xwe de ev întîbayên ku bi van gotinan re ew dihên ser ziman wê di serê xwe de wê, weke aliyekê giring bin ku mirov li ser wê bisekinê. Wê, dema ku wê, werênina li ser ziman û ser ziman wê, bi wê ew întîba wê were li ser ziman ku ew demokratizekirî ya jî wê întîbayekê wê bidina mirov. Lê li vir di aslê xwe de wê ev wê weke întîbayaka xiyalî ku wê li jîyanê wê zêde beremberê wê nebê wê li holê wê bimênê. Di roja me de wê pirraniya demokrasîyên ku ew hena wê

weke demokrasiyna ku ew ne demokratîzekirî na mirov dikarê wan di serî de werênê li ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê dema ku rewş ev bê wê demê wê ev wê weke aliyekê giring wê xwe bide dîyarkirin ku ev rewş weke rewşna teybetî ên ku mirov hilde li dest bin. Gotina çandê wê, di serî de wê dema ku mirov wê ji aliyê wê bixwe ve wê hilde li dest wê hertimî û demî wê têgîneka mirovî û demokratizekirî jî wê bi xwe re wê nedê hanîn li ser ziman. Li vir wê di serî de wê mirov dikarê wê li vir wê werênê li ser ziman.

Li vir di aslê xwe de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê dema ku mirov li jîyanê dinerê wê mirov dibînê ku jîyan pêşdikeve û hertimî rengên watelêkîrin û fahmkirinên nû bi wê re pêşdikevin. Ev jî wê, weke aliyekê din ê giring ku mirov wê dikarê wê li vir wê di serî de wê hilde li dest û wê fahmbikê bê. Fahmkirina pêşketina di jîyanê de wê bi serê xwe wê weke aliyekê giring ê ku mirov wê dikarê wê, werênê li ser ziman bê. Fahmkirina di jîyanê de wê weke ancama pêşketinên mirov ên di jîyanê de bin. Lê bi wê re mirov dikarê wê jî wê werênê li ser ziman ku wê, rewşên fahmkirinê wê, weke aliyna giring wê, xwe weke têgîna çandî jî wê karibin bidina dîyarkirin. Di nava çerçoveya gotina çand û demokrasiyê de têgînên weke ramyarîyê, rêveberîyê, pergalê û hwd wê çend ji wan têgînên ku em divê ku wan ji temen ve li ser bisekin bin. Emê **li jêr** li ser wan sekin in. Lê li vir bi gotinekê jî bê wê mirov divê ku wê werênê li ser ziman ku wê têgîneka çandê wê, mirov di serî de wê, bi gotina demokrasiyê re çerçoveyek wê têgînê wê werênê li ser ziman. Wê bi destpêka fahmkirina mijare wê ev wê giring bê.

Têgîna çandê wê dema ku mirov wê hilde li dest wê, bi awayekê wê weke rewşên ku mirov bi hişmendî wê, bi fahmkirinê re bijî bê. Lê ji wê zêdetirî wê, mirov dikarê wê, werênê li ser ziman. Çerçoveya têgîna çandê wê bi têgînên weke kevneşopî, orf û adetên civakî re jî wê, xwediyê awayekê ku mirov wê, diikarê wê, werênê li ser ziman. Di dewama wê de rist û rewîsta ku mirov wê, dikarê bi wê re weke nerîne binerê û bi wê bijî jî wê, di wê çerçoveyê de wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman. Li ser têgîna çandê re ku mirov li rewîstê bihizirê wê mirov dikarê bêjê ku wê, weke rêgezên jîyanî bin. Di serdemên berê de wê rêgez wê, têgîna rewîstî ku wê were li ser ziman wê, ji wê di cih de wê berê hişê mirov wê xwe bide bi ser têgînên bawerîyî de. Di aslê xwe de wê, çendî ku wê weke mijarna wê ji hevdu cûda jî jî bin û di cih de wê bi hevdu re rêheval jî bin mirov dikarê wê werênê li ser ziman wê, di rewşa

hevdû de wê kifşkar bin. Di çerçoveya mijara ol û axlaqê de ez dikarê bi serê xwe weke mijarekê were hildan li dest û her yekê pêşî bi serê xwe werina fahmkirin û piştê bi hevdû re çawa dihên fahmkirin û kifşdikin werina fahmkirin. Li vir nûha ev ne mijare me ya. Emê piştê di lêkolîneke xwe ya din de li ser wê bisekin in.

Li vir di aslê xwe de wê mijare çand û demokrasiyê wê dema ku mirov wê hilde li dest wê çandî ku wê bi nerînê wê weke ku wê ji hev wê cûda jî bê wê ji aliyekê ve wê, van mijaran re jî wê bi hem bi hevdû re û hem jî yek bi yek wê karibê hilde li nava xwe. Wê jî mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê ol jî û axlaq jî wê, mirov dikarê di çerçoveya têgînên çandî de wan hilde li dest û wê werênê li ser ziman. Mijare çandê wê mijareka pirr zêde wê berfireh bê. Di wê çerçoveyê de wê dema ku mirov bi gotinekê wê têgîna nerîna çandî wê bikê ku wê fahmbikê wê ev gotin wê pêwîstî bi wê hebê ku mirov wê, salixbikê. Wê mirov di kijan çerçoveyê de wê xwediyê wê nerînê bê wê hingî wê pêwîst ku mirov wê fahmbikê bê.

Di roja me de wê, dema ku wê bahsa nerînek mirovî wê were kirin wê gotina demokrasiyê û ankû demokratîkî wê zêde wê weke gotineka ku wê li ser wê re wê ev were hanîn li ser ziman bê. Wateya gotina nerîna demokratîk ku wê, di serî de wê mirovî û mirovatîyê bi têgînê wê hiilde navenda xwe û wê ji wê gavbiavêjê bê. Wê bi wê rengê wê, ew wê, were hanîn li ser ziman. Bi nerîneka bi vê rengê ku mirov çandê werênê li ser ziman wê, çawa bê? Di serî de wê mirov divê ku wê dikarê werênê li ser ziman ku wê pêşveçûnên ku ew bi aqil dibin û pê de wê, weke rewşên bûyî û ankû rûdayî wê, rengê hizirkirina me wê bidina dîyarkirin. Di wê rewşê de wê, weke gotinên hemdem wê ji mirov re wê bina zihniyet. Lê li vir wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê çand wê dema ku wê hemû çerçoveya pêşketina mirov a demên bûhûrî wê hilde li nava wê demê mirov wê, ji wê gav bi avêjê wê werênê li ser ziman. Bêgûman wê li vir wê nirxa mirov wê navenda hizirkirina me bê. Em wê di serî de wê weke aliyekê giring jî wê dikarin wê werênina li ser ziman ku wê, li vir wê dema ku em bahsa têgînek demokratîkî bi gotina çandê re û em ji wê bixwezin ku em bigihijina têgînekê wê demê divê ku mirov têgînên weke rewîstê ji aliyekê ve tevî mijarê bikê û wan jî fahmbikê. Ber ku wê ev jî wê weke aliyna ku wê ji temen ve wê rengê hizirkirin û kifşkiirna mirov wê bidina dîyarkirin bin.

Mijare têgîna demokratîkî wê di rewşa fahmkirina me ya herikîna mijarê de wê weke têgîneka ku em wê bikin ku wê fahmbikin bê. Lê bi

wê re wê weke mijarekê ku em li ser wê bisekin in wê, pêşketin û pêşveçûna demokratîkî mirov çawa dikarê wê, fahmbikê wê, weke aliyekê din ê ku mirov di serî de wê li ser wê bisekinê bê.

Piştî salên 1990î û de ku wê yekîtîya sovyet wê birûxê wê piştî wê, nîqaşên li ser hebûna demokrasiyê û ankû çanda demokratik wê bi zêdeyî wê, werina rojevê û wê li ser wê were sekin in. Di wê rewşê de wê, demokrasî wê weke nirixekê wê were pênasekirin û wê, were li ser ziman. Di wê rewşê de wê, weke ku mirov ji nûve tiştêk kifşkirî wê, bi gotina demokrasiyê re wê navaroka berhemên wêjeyî û çandên demên berê û hwd jî wê, werina lêpirsin û wê dahûrkirin. Di wê rewşê de wê hewl bê dayîn ku wê mirov xwe bigihênê li têgînek demokratîkî a fahmker.

Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê din wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê çanda demokratîkî wê, di serî de wê di demên hemdem de wê, weke têgîneka kifşkar wê, xwe bide dîyarkirin. Rejimên demên hemdem wê çendî ku wê bi gotina demokrasiyê re wê werina li ser ziman jî lê wê bi kirinên xwe yê 'dij-demokratîkî' re wê werina li ser ziman. Her wusa newekheviyên ku wê, bên pêşxistin û mafên mirovî ên bingihînî ku wê were bînpêkirin wê, li ser wê were sekin in. Li vir wê ev wê, hertimî wê li bendekê wê bisekinê. Çendî ku wê bi gotinên roterikî jî wê gotinên demokrasiyê û navaroka wê were li sr ziman jî wê, li bendna desthilatdarî wê bialiqin. Di wê rewşê de wê di serî de mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê pîrsgirêka herî mazin a demên hemdem wê nebûna demokrasiyek demokratizekirî jî bê. Di wê warê de wê, di wê warê de wê, lêgerîn wê bibin.

Gotina demokrasiyê wê ber ku wê bê weke nirxekê wê herkesek wê ew wê ji xwe re wê bikarbênê. Di wê rewşê de wê zêde bikarhanîna wê, ji aliyekê ve wê, ne nîşanaka hebûnaka demokratîkî bê. Wê di wê rewşê de wê nîşanaka xwe bi wê rengê û navê pênasekirinê bê. Di wê rewşê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring mirov dikarê wê di serî de binxatbikê û wê werênê li ser ziman.

Jîyane civakê ku wê hertimî wê bi awayekê di bin kontrol û mudahaleyên rejiman de wê bijî wê li ser wê re wê çawa wê mirov karibê bahsa demokrasiyekê bikê. Ankû dema ku wê, têgînen emperyal piûk maziin ku ew kirinên wê bidina dîyarkirin bi rêya bazarê bê û ankû rêyên din ên weke bi çandê û hwd bê wê, çawa wê bahsa wê bikê. Rewşên dagirkirin û tûna hasibandina pêşketina xalk û civakên din wê, bi serê xwe wê weke pîrsgirêkek ku mirov li vir li ser wê bisekinê bê. Herî zêde

jî rejimên van kiryanan û kiryarên weke wan pêşdixin ku ew gotina demokrasiyê û 'nirxên demokrasiyê' bi lêvdikin wê, ji her hebûna demokrasiyê û nirxên wê zêdetirî wê, weke rewşeka propaganda û sernûxûmandinîyê ji hin kiryarên xwe re ku ew dikin wê, bi wê armancê bê. Di wê rewşê de wê, di serî de weke aliyekê giring mirov dikarê werênê li ser ziman ku wê, demokrasî wê dema ku wê di serdemên kevnera ên ên berî zayînê ên li dora sedsalên 5' min ku wê li deverên weke 'sparta' ku wê werê bi nav dikirin ji aliyên kesên weke parîkles û hwd ve wê, bo tenê kesên hemwelat wê were bi navkirin. Lê ew çerçova di roja me de jî wê ne gûharê. Di wê çerçoveyê de wê, ew demokrasiya tîran a wê demê wê, di kirasê yên roja me ên di bin navê demên hemdem de wê bijî. Wê, dîsa wê rejim wê, bi serdestî û leşkerî wê, weke wê demê wê xwediyê hebûnê bê li ser serê gel. Wê weke wê demê ku ew girseyên weke 'kole hebûn û ne xwediyê maf bûn weke yên hemwelatîyan' wê, di ve demê de jî wê, bi hanîna wê astê a girseyan weke 'girseyên îteatker' û her wusa yên ku ew ne hemwelat in ew ne xwediyê maf in û hwd wê, di wê rengê de wê, ji wê mantiqê wê demê wê zêde wê derbas nebê. Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê di roja me de wê zêdetir jî wê kirin wê di bin navê wê de wê xwe bidina dîyarkirin. Her wusa wê di roja me de wê, di bin navê "entegrekirinê" de wê, çawa wê ji nirxên çandî, ziman û hwd wê komên girseyên civakî wê werina bişavtin wê, weke aliyekê din ê ku mirov dikarê wê li vir bi kirpênê.

Di aslê xwe de wê ev jî wê, werê dîtî ku wê ev rewş wê, di roja me de wê, li hemberê pêşketina aqilê mirov û keseyetîya roja me di demên hemdem de wê, temenê hatina berhevdû a rejim û girseyan û ankû kesan di nava sînorê wê de jî. Di wê rewşê de wê, rejim wê hertimî wê di wê rewşê de wê pîrsgirêkên civakî wê bijîn. Têgîna demokrasiyê wê ji aliyekê ve wê were wê astê ku wê tenê wê kesên ku ew hatina bêîredekirin û yên ku ew dervî pergalê û rejimê hatina hiştin ku wê bi zêdeyî wê, ji dil wê bo xwe gihandina wan mafan weke yên serdest wê werê li ser ziman. Lê yên serdest wê dema ku wê, ew wê gotinê wê bi lêvbikin wê çawa wê, pêşîa wê bigirin û wê, ji aliyekê din ve wê, weke pîrsgirêkên 'demokratîk wê bidina nîşandin û yan wê piçûk bidina nîşandin û yan jî wê krminalize bikin wê, bi wê armancê bê. Di wê rewşê de wê, ev wê weke rewşên ku mirov dikarê bi teybetî bo demên hemdem werênê li ser ziman bê. Pîrsgirêka hebûna civakan wê herî zêde wê di demên hemdem de wê xwe bide dîyarkirin. Tenê ku mirov li listeyên çand û zimanên ku netewên yekbûyî ku wê çêkirina û hanîna li ser ziman

li wê binerê wê ev rewşa trejek ku ew bi navê demokrasiyê weke tîyatroyekê dihê leyistin wê bide dîyarkirin.

Li vir di aslê xwe de wê, pîrsgirêka demokrasiya ku ew tune yî û di bin gotina demokrasiyê de ew dihê vêşartin wê zêdetirî wê di vê demê de wê xwe bide dîyarkirin. Dema ku ew aliyên 'dij-demokratîkî derketina li holê jî wê, rejim û rayadarên wê xwe li gotinên weke 'ewlehiya rejimê', 'parastina civakê', 'parastina sînoran', 'parastina pergalê' û hwd wê, were li ser ziman. Di wê rewşê de wê, weke aliyekê din ku wê li ser têgînên destûrê re jî wê, were li ser ziman wê dema ku wê bahsa maf û azadiyê wê were kirin wê mirov wê di derûniya wî de bi hizirkirinê wê werênina wê astê 'ewlehî' û ankû 'azadî' ku wê çawa wê, bi gotina 'bijartina yekê ji wan' wê were li ser ziman. Di wê rewşê de wê, mirov dikarê wê, weke aliyekê din ê wê werênê li ser ziman ku wê, di wê rewşê de wê, pîrsgirêka fahmkirina têgînên demokrastîkî bi rastî wê, li asta herî bilind wê bi rejimên ku bi wê îdîayê de na jî wê bi wan re wê hebê. Di wê rewşê de wê, heta roja me jî wê ji çandak demoratikî wê zêdetirî wê çanda rêveberîyê ku ew dihê jînkirin wê di bin navê wê de wê were pênasakirin. Ev jî wê, weke rewşeka ku wê li ser wê re wê çawa li ser çanda rast a demokratîkê wê xwe bidina qawiztin ku ew wê esas ne hildin wê, were dîtin.

Di aslê xwe de wê trejedîya demokrasiyê û sedemên ne serkevtina wê di rastiyê de mirov dikarê di kesên ku wê bi lêv diikin de wê di serî de kifşbikê. Kesekê weke Ataturk ku wê gelek komkujiyên weke ya 'komkujiya dersimê' komkujiya zilanê' û hwd wê bîrê serê kurdan û ankû kesekê weke T. Ardogan ku wê ji destpêka hatîya wî ya li desthilatdarîyê û heta roja me wê ser sed hezarî kurd kurdistanî wê li rojava û herêmên din ên kurdistanê wê qatil bikê ku ew gotina 'demokrasiyê' bi lêv dikê wê, û ankû di nava şîrove yên demokratîkî de navê wan dihê hanîn li ser ziman wê, tenê wê ne ji dilbûn û trejedîyeka bi demokrasiyê û têgeha wê re bê, her wusa bi xirabî bikarhanîna wê **têgihê jî bê**.

Di roja me de wê, bi rastî jî wê dema ku mirov di çerçoveya pêşketina mirov a di demên de wê hilde li dest wê mirov karibê wê werênê li ser ziman ku wê pîrsgirêkek mazin a bi nebûna çanda demokratîkî rew wê hebê. Ya ku di bin navê wê de dihê hanîn li ser ziman weke rengê rêveberîyên roja me em, zêde nikarin wê weke rewşên demokratîkî û di çerçoveya çanda wê de wê hildina li dest. Di wê çerçoveyê de wê, di serî de wê, weke aliyekê giring mirov dikarê wê, werênê li ser ziman. Wê

gotina demokrasiyê wê weke ku ew jî pênase dikin wê di destê wan de wê weke 'enstumentekê' bê. Ji wê zêde nahêlin ku ew derbas bibê. Wê, di wê rengê wê mirov dikarê wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê werênê li ser ziman ku wê, heta roja me jî wê pêşneketina çandak demokratîkî wê, temenê hemû tengezerîyên pergali, civakî û rejimî ên roja me jî bê. Di wê rewşê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring bi wê re mirov dikarê wê kifşbikê û wê werênê li ser ziman.

Çand wê weke çerçoveyek pêşketina civakî ku wê ji nifşê li nifşê wê were derbaskirin bê. Di nava wê de wê rengê jîyankirin, rêvebirin û hwd jî wê hebin. Bi gotina demokrasiyê re jî wê dema ku mirov bihizirê wê weke gotineka ku wê bê gotin ku wê weke têngîneka serwerîya rêveberî a desthilatdariyê wê were li ser ziman bê, Dinava wê de wê, dema ku wê were li ser ziman wê kiryarên rêveber û nêzîkatîyên wî wê werina lêpirsin ku ew çawa nêzî wê dibê û dijî. Gotina demokrasiyê wê ji aliyekê ve wê, dema ku wê werê pênasekirin wê weke serwerî û ankû desthilatdariya gel jî wê were pênasekirin. Demokrasî wê ji aliyekê ve wê, bi rengê ku wê girseyên civakê ku wê xwe bi xwe wê rêvebibin û wê karibin li ser jîyane xwe û baxtê xwe wê bibina xwediyê gotinê wê bi wê re wê were li ser ziman. Demokrasî wê bi gotinê wê, bê gihandin "demos" ku wê were wateya gel û "kratos" ku wê were wateya desthilatdariyê a di demên berî zayîna îsa li dora seddsale pêncemin a li herêmên girêkê a kevnera.

Di wê çerçoveyê de wê di wê demê de wê kesên ku wê rêveberîyê wê hevbeş wê rêvebibin wê, were ser ziman. Di wê demê de wê du komên bi navê komên serdest weke **!"parolia û "diakria"** ku wê weke çînen serdest wê hebin wê bi levkirina wan re wê ew çerçoveya ku wê bi rêveberîya giştî ku wê bi gotina demokrasiyê re wê were li ser ziman wê were pêşxistin. Wê Perikles wê, di wê demê de wê, dema ku ew bi hevkarîya van herdû koman hat bijartin wê ew jî wê destûrên xwe ku wê bi navê 'destûrên perikles' wê werina bi navkirin jî wê binivîsê û wê ew wê, weke temenê 'demokrasîya hemwelatîyan' a wê demê jî wê, were bi navkirin û ser ziman.

Ev şêwayê rêveberîyê wê, di aslê xwe de wê hin bi hin wê li ser esasê hemwelatîyê wê pêşkeve. Wê di dewama wê de wê, di serdemên navîn de jî wê bi rêveberîyên olî û hwd re wê ev têngîn wê weke têngîneka ku wê ji wê were sûdgirtin bê. Heta van demên serdemên navîn ên dawîn jî wê, zêde wê çand û çerçoveyek demokratîkî a ku mirov weke bi azmûnê wê werênê li ser ziman wê zêde nebê. Ji vê demê û pê de wê, çendî ku wê

qals jî bê wê hin bi hin wê bi navê demokrasiyê wê rêveberî wê, werin û pêşkevin. Lê ew rêveberîyên ku wê werin û pêşkevin jî wê, sad şahîd wê pêwîst bê bo ku mirov ji wan re bêjê rêveberîyên demokratik.

Bi rastî jî wê mirov dikarê wê bêjê ku wê ji vê demê û pê de wê demek nû wê hin bi hin wê pêşkeve. Wê ev dem jî wê ji aliyê pêşketina aqil ve wê weke demên 'zanîn û ragihandinê' wê werina pênasekirin. Ji aliyê civakî jî wê, weke demên civakî û pêşketina wan û demên wan jî wê, were li ser ziman. Ji sedsalê 18' min û pê de wê, hin bi hin wê demên weke yên ku wê, di wê de wê bi girseyî wê civak wê rabina ser pîyan û wê bikevina nava raperînan de wê bibê. Ev dem jî wê weke demên xalkan û ankû demên gelan jî wê were pênasekirin. Têgînên weke yên 'sosyalismê' wê bi awayekê bi şidetê jî wê ji vê demê û pê de wê bikevina jîyane mirov de. Pêşketina hizrên marksismê û hwd wê, divê demê de wê bibê. Wê di wê rewşê de wê, tekoşîna sînorên dewletî wê ji vê demê û pê de wê bê dayîn.

Têgînên weke yên 'tekoşîna maf û azadiyê' wê pêşkevin û serdest bibin. Maf wê weke aliyekê ku wê rengê tevgerên mirov wê bide dîyarkirin bê. Her wusa wê rejimên serdest ku wê komên civakî ên ne nîjada serdest û rejim di destê wê de ya ku wê ew wan di bin metingeriyê de wê bidina jîyankirin wê, bê dema tekoşînê a nava wan herdûyan. Dema tekoşînan wê bi wê rengê wê li hemberî rejiman wê destpê bikê. Ev dem wê bi du awayan wê bibê. Awayê pêşî wê pêşî bi tekoşîna çînî a li dijî rejimê bê. Ku wê, rengê bi rengê wê re wê bide gûharandin. Awayê din jî wê, xalkên bindest ku wê ji bindest wê werina rizgarkirin û wê bèn gihandin li rêveberî û pergale xwe rêveberinê. Ev jî wê, weke du aliyên ku wê tekoşîna wan di nava hevdû de wê derbas bibê bê. Li deverên weke kurdistanê û hwd wê bi deh salan wê ev tekoşîn wê ji hevdû aliyan ve wê, bi têgînî û tekoşîna fizîkî a di jîyanê de ku wê li hemberî rejiman wê were dayîn re wê xwe bide domandin.

Di wê rewşê de wê, di serî de wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku kurdan wê piştî demek dirêj a tekoşînê wê rêyek din jî wê weke rêbaz wê hiljêrên bo serkevtin û bidest xistina maf û azadiya xwe. Ew jî wê ew bê ku rejimên ku ew li wan serdest in ku ew demokratizekirina wan bikin û bi wê re hem xalkên wan bigihênina rêveberîyek demokratik û xwe jî bi wê re bigihênina rêveberîya xwe rêveberinê û bi wê re maf û azadiyên xwe bidest bixin. Di wê aliyê de wê, di demên hemdem de wê rêbazên hemdem wê esas bigirin.

Wê jî wê weke aliyekê mirov dikarê wê bêjê ku wê tekoşîna kurdan wê ji aliyê civakî ve wê têrê bikê ku wê şîyarîyekê di nava wan de çêbikê û wê wan di çerçoveya civakî û netewî de wê bigihênê li têgihîştinekê. Lê gihandina wê pêşketinê li sazûmanaka civakî û çêkirina saziyên wê yên civakî ên netewî de wê, kêmbimênê. Di wê rewşê de wê weke aliyekê din jî wê di serî de mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê çendî ku wê li her çar beşên kurdistanê wê tekoşîna maf û azadiyê wê were dayîn jî wê sazîyek giştî ku wê li ser navê civakê giştî ku wê karibê biryaran bi awayekê rêveberîya giştî ku wê hildê wê hê nebê. Ev jî wê, ji gelek aliyan ve wê bê temenê trejedyên wan ku wê xwe di sedsale 21ê de jî wê bide domandin bê.

Di wê rewşê de wê rewşa kurd wê ji me re wê bide nîşandin ku wê tenê têgihîştin wê têrê nekê ku mirov di wan waran de bi serkeve. Wê gihandina wê têgihîştinê li sazûmanên civakî û ku ew karibê xwe bi wê rêveberîyê wê hingî wê karibê ew têgîn û têgihîştin bibê alikar ji wê re ku ew xwe bide domandin.

Ji aliyê têgîna civakî û çandî ve wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê di nava têgînên bîrdozîkî de wê civake kurd wê werê qatkirin. Di wê rewşê de wê, di serî de wê, weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman. Her partiyên ku ew hatina avakirin û ankû li beşek kurdistanê serdest in xwestin ku ew hêzên xwe yên leşkerî çêbikin û bi wê xwe di awayê keyenîyna piçûk de bidina domandin. Ankû weke xanadanna xwe bidina domandin. Çendî ku wê di serdemê de wê temenê xwe jîyandineka bi wê rengê nebê jî wê, ew di wê de wê di awayekê de wê îsrar bibin. Ev wê ji rejimên ku civake kurd bindest kirina re wê ji du aliyan ve wê bê alikar ku ew wê bindestkirinê bidina domandin. Yek li nava partiyan leyistina wan û hanîna wan li hemberî hevdû bê. Aliyê din jî wê, di wê çerçoveyê de wê, bi wê ne hiştina xwe gihandina sazîyên giştî ên civakê ku ew karibê li ser navê wan bi netewî biryaran bide. Di wê rewşê de wê, weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman.

Bêgûman çanda demokratîkî wê di serî de wê, dema ku mirov çendî ku mirov ne di hemhîzrê û ankû hemfîkrê de jî bê ku mirov karibê bi hevdû re bi xweşbîn(tolerans)ê tevbigerihe û li hevdû nêz bibê. Ji vê aliyê ve wê di serî de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê di wê rewşê de wê, rewşa kurdan wê, ji vê aliyê ve wê mirov karibê wê ji gelek aliyan ve wê di serî de wê hilde li dest bê Di çerçoveya têgînek demokratîkî de wê, hêzên rêveberinê ku ew partî bin û ankû saziyana din ên civakî din ne bi

hêzê lê ew bi çerçoveya civakî û têngîhî ew dihêna cem hevdû. Di wê rewşê de wê, temenê wê hatina li cem hevdû wê hevdû fahmkirinê bê. Armanca têngîna çanda demokratik a ku wê di roja me de wê were li ser ziman wê di serî de wê weke rêgezê ku wê çawa wê şidetê wê ji nava têngîyên mirovan wê bide derxistin bê. Di wê rewşê de wê, weke kirdeyek wê gotinê a hem servekirî û hem jî sergirtî wê ew bê. Lê bi wê re wê hinek rest û rêgezên wê yên din jî wê hebin. Ew jî wê ew bin ku wê di çerçoveya maf û azadiyê de were nêzîk lê kirin. Têngîna mirovatîyê were serdest kirin. Ti nîjad û ankû kes hêzê nekina destê xwe û xwe li ser yên din re nebînin. Her wusa çerçoveya pergala bi navê nîjadekê û ankû kesekê newê ser ziman. Di rewşê meşandina ramiyariyê de jî wê, ramiyarî(politika) weke têngînekê rêvebirinê tenê bê. Wê armanca wê ne serdestkirina aliyekê û ankû ji aliyekê zêdetir li ser aliyên din bê. Di wê rengê û awayê de wê, di serî de weke aliyna giring mirov dikarê bin xat bikê. Weke van aliyan wê gelek aliyên din jî wê hebin. Ew jî wê, bi rewşa komên nava civakê re bin. Komên nava civakê ku ew, her ku ew xwediyê çî reng û awayê jîyanê bin ku ew weke cihêrengîyek jîyanî û civakî were dîtin û ew newina jinedîtî dîtin. Di wê rengê û awayê de wê, di serî de weke aliyna giring ku mirov wê, li ser wê bisekinê. Civak di aslê xwe de wê, çerçoveya wê, mirov nikaribê wê tenê bi rêveberîya serdest bi sînor wê werênê li ser ziman. Wê dema ku wê ew hêzê bikê destê xwe û serî li rêyên sehêtkirinê û ankû kontrol kirinê bide wê hingî wê ji aliyên komên din ên civakê ve wê meşrûiyeta xwe wê windabikê. Ku ew çendî bi hêzê bixwezê ku ew wê bide domandin jî. Di wê rewşê de hêz dema ku ew weke rêya xwe parastinê hat dîtin wê demê mirov nikarê di çerçoveya têngînek demokratikî de zêde bahsa meşrûiyetekê jî bikê. Di wê rengê û awayê de wê, di serî de wê, weke aliyekê giring ê vê mijarê jî wê têngînek mirov dikarê wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman.

Pêvajoyên pêşketina çanda demokratik wê, bi rewşa esasgirtina têngînen demokratik û jîyankirina bi wan re wê bibê. Ji wê zêdetirî wê weke aliyekê din wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê rewşa wê ya ku wê, têngînen weke axlaq, wijdan û hwd wê hinek ji restên ku mirov di wê çerçoveyê de li berçav bigirê bê. Di wê rewşê de wê, di roja me de wê gotina "bûyarên ku wijdanê mirov di êşênin" wê were hanîn li ser ziman. Di aslê xwe de wê, ev gotin wê, zêdetirî wê, weke gotinaka ku wê, hem di wê warê de wê gelek tiştan wê vebêjê û hem jî wê karibê gelek tişt û rewşan ser binûxumênê jî. Wê di serî de wê, weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman.

Azwerîya mirov a serdestîyê wê bi derûnî wê wî bikê bin sehête de. Wê, bi ajoyekê wê bikê ku mirov li gor egoyên xwe ew tevbigerihe û rêvebibê. Wê bi wê re wê, ev wê ji gelek aliyan ve wê, di bin navê têngîna nijadperestîyê de wê were li ser ziman. Nijadperestî wê weke nexweşîya bê serdemê bê. Di serî de wê weke aliyekê ku wê di temenê hemû pêvajoyên nexweşî, şer û pevçûnên sedsale de jî bê.

Pêvajoyên wê nexweşîyê û herêmên cihanê

Di serî de wê divê ku mirov wê werênê li ser ziman ku wê, weke herêmeka ku em di wê de dijîn rojhiklata navîn wê zêde wê xwe tevedê. Wê liv û tevger wê zêde wê di wê de wê nebê. Ber cihanê cihanê ê yekem wê herêm wê ji sînoren hêzên metinger ên ku ew li cihanê pêşdikevin ve wê vekirî bê. Wê weke ku wê adeta wê herêmê di nava xwe de wê parvebikin wê, pêvajoyekê wê bidina destpêkirin. Di aslê xwe de wê ev pêvajo wê, hê dema ku wê Napolyon ku wê berî pêvajoya hêrîşên wî yên li rusya ku wê bi çend leşkerên xwe wê herê heta misrê û wê bixwezê ku ew wan deveran bikê bikê bin kontrola xwe de mejuya wê herê. Ji xwe piştî ku ew ket şerê watello û têkçû êdî wê piştê wê, zêdeyî wê ev derfeta wî nemênê. Wê kongira Wîyane ku wê lev bicivê wê hemû ax û herêmên di bin kontrola wî de wê piştî wê têkçûna wî, êdî wê li hevdû parvebikin û wî êdî wî jî li giravekê girtî biikin. Wê derfetê jî wê nedînê ku ew ji wê derkeve. Ev pêvajo wê piştê wê, di aslê xwe de wê, weke pêvajoya ku wê weke destpêka pêvajoyên parvekirna emperyal wê, were şirovekiirn. Marks wê di pirtûka xwe bi navê "18 biramaire" de wê, di wê rewşê de wê, bi xiyalî tevli hevdû wê, şiroveyek emperyal wê bi wî re wê pêşbixê. Piştê jî wê, pêvajoyên nû wê piştê wê, werin.

Li herêmên ewropa wê ev rewşên parvekirinê wê xwe bidina diyarkirin. Wê Danimaka mazin wê piştî wê re wê, herêmên weke norwêcê ku bi wê ve girêdayî na wê bèn radestkirin li Swedê. Wê, di wê rewşê de wê, pêvajoyekê wê li giştîya cihanê wê bi wê re wê destpê bikê. Lê ji aliyekê din ve jî wê bayê çapê li giştîya cihanê tê û bi agirê çîna proleterya wê bide şawitandin.

Şerê cihanê ê yekem ku wê bi kuştina presekê sirb re wê bê destpêkirin wê weke şerê cihanê ê parvekirinê ê temenî bê. Wê ev şer wê, pêvajo û demek din a nû wê bide destpêkiirn. Di aslê xwe de wê ev denezên ku wê, dema emperyal li giştîya cihanê destpê dikê. Piştî wê re wê pêvajoya emperyalisma japonya li giştîya asya û fasizma alman li

giştîya ewropa wê, rengê wê pêvajoya nû wê li giştîya cihanê wê bidina dîyarkirin.

Di bin rohaniya van pêvajoyan de wê, demên nû wê pêşkevin. Di wê warê de wê dema ku mirov herêm bi herêm hilde li dest wê, di serî de wê, têgînekê wê bidina me.

Asya û hewldana bidestxistina hemû Asya a japonya

Piştî şerê cihanê ê yekem wê li giştîya Asya wê, japonya wê xwe bide dîyarkirin. Wê imparatorê wê, bixwezê ku ew giravên weke korê û hemû çînê bi hewirdorên wê re biikê bin destê xwe de wê, Wê bi wê rengê wê artişek wusa avabikê ku wê bi wê serkevtinê wê ji wî re wê misoger bikê. Di demên şerê cihanê ê duyem de wê dema ku wê hemû cihan wê bi fasizma alman ve wê alaquadar bibê wê ew jî wê, bi çînê, kore û endonezya û hewirdorên wan re wê bikeve şer de. Pilotên japon ku wê, di wan şeran de wê dema ku wê hemû bombayên xwe berdî û wê piştî wê, balafirên xwe wê weke bombayekê wê li ardê wê li armanca xwe wê bitaqênin wê, bina sedema gotina 'qamîqazê' ku wê bi navê wan re wê di nava lîteratura giştîya cihanê de wê bimênê.

Di wê demê de wê dema ku wê çîn di bin serkêşîya Mao de dest bi tekoşîneka çînî û xilaskirinê kiriya wê, di wê demê de wê şerê wan bi japonan re bê. Wê di wê demê de wê heta demên şerên 1945 ê yekem û duyem wê pêvajoyên şer ên di nava japon û çînê de wê, bi xwûn wê derbas bibin.

Di wê demê de wê yekîtiya sovyet ku wê jî çav berda bû serdestiya li cihanê wê alikariya wê ya ji çînê jî divê ku mirov wê ji bîr nekê. Lê wê bi wê re wê herî zêde wê navê gundiyan çînî wê derkeve li pêş. Çîn wê piştî serkevtina wê re wê li giştîya Asya wê, pêvajoyek nû wê bê dayîn destpêkîrin. Derbaya dawî a li japon wê ji aliyê amarika ve ku wê li nakazakî û hîroşîma ku wê bombayên atomê wê werina avêtin re wê bibê. Piştî wê re wê, dema ku wê demekê wê japonya xwe ji qada sîyesetê wê vekişênê wê, qad ji hêzên nû re wê vebê. Çîn wê weke hêzekê nû wê derkeve li pêş. Dewletên nû ên weke wietnamê wê bibin. Wê amarika jî wê nexwezê ku ew herêmê tenê ji çînê re bihêlê. Wê demê di dema şerê rizyarîya korê a dema kim-yelt-sîn de wê, bi şandina hêzan bi alikariya ingilistanê wê koreya başûr û taylan û bajarên wê yên weke hong-kongê wê bikina destên xwe de. Ev pêvajo wê temenê politikayên dema şerê sar ên li wê herêma asya jî wê biafirênê.

Tevî wê jî wê li herê mê wê pêvajoyek nû wê destpê bikê. Li çî nê piştî salên 1960 û pê de pêşxistina şoreşa çandê û hwd re wê bandûra wê li herê mê giştî wê bibê. Di dewama wê de wê, ev herê m wê, baxtê wê bi wê rengê wê, jî nûve wê were dîyarkirin.

Ewropa û fasîzma alman.

Piştî şerê cihanê ê yekem wê ewropa wê, bikeve pêvajoyek nû de. Wê ewropa wê, di wê demê de wê, jî nûve wê derkeve li dika dîrokê. Wê weke ku wê wan serkêşîya politikayên hogomonîk li giştîya cihanê dimeşandin. Firansa û almanya û ingilistan wê ew bin. Piştî pêşxistina yekîtîya ewropa û avakirina wê re wê, li herê m wê, bina weke hêzekê. Lê berî wê temenê wê hin bi hin dihat avêtin.

Ewropa ku ew jî şerên piçûk û mazin ên navxweyî wastîyayî wê, piştî wê re wê dema ku wê yekîtîyê di nava xwe de wê çêbikê bi avakirina 'yekîtîya ewropa' wê, destpêka pêvajoyek nû wê avabikê. Hinekî jî wê sedema wê yekîtîyê û avakirina wê, di tengezerîya aborî a salên 1929'an ku wê li giştîya ewropa weke tengezerîya mazin a pergalek kapital ku wê rûbide wê, piştî wê re wê, weke bergireka giştî ku wê ew yekîtî wê were pêşxistin. Di wê rewşê de wê, ew yekîtî wê were pêşxistin wê di dewama wê de wê, parvekirina serdestîya hogomonîk wê, pêşbazîya wê ya di nava firansa, ingilistan û almanya de wê, baxtê pêşketina piştî a pêşketina ewropa jî wê bide dîyarkirin. Heta dema ku wê nazî wê werina ser desthulatarîyê û wê hemû ewropa wê bixwezin ku wê bikina bindestê xwe de wê ev pêvajo wê bidomê. Piştî nazîyan re wê di aslê xwe de wê pêvajoyek nû wê destpê bikê. Di wê rewşê de wê, almanya wê hemû herê mên ewropa ku firansa jî di nav de wê dagir bikê. Wê dema ku wê di awayekê zimmî de wê bi ingilistanê re yekîtîya sovyet bi alikariya amarika re wê plana şikandina nazîyan wê pêşbixin û wê bi serbixin wê ev pêvajo wê bidomê. Piştî wê re wê, dema ku wê, nazîyan ewropa bi tememî rûxand wê ewropa wê piştî wê re wê jî hêz bikeve wê, weke hêzeka ku ew niikarê êdî ew politikayên hogomonîk ew bi meşênê. Wê piştî wê serkevtinê re wê, cihê wê jî amarika re wê were hiştin. Amarika wê bi programên weke yên bi navê 'marshall' re wê ewropa bixwezê ku wê rakê serpiyan, lê bi wê ve girêdayî jî bê. Wê wusa jî bê. Wê ya ku wê amarika weke hêzek sîper li giştîya cihanê jî wê derxê li pêş jî wê, di aslê xwe de wê jî aliyekê ve wê, rakirina wê ya ewropa jî bê.

Piştî wê re wê, ewropa wê bi tememî wê, were bêçekkirin. Wê bi wê re wê tenê bi rêveberîyên sivil wê pêşkeve. Wê bi wê re wê bi giranî dayîna

li pêşxistina rêveberîyên demokratik û dawî lêhanîna hemû şerên navxweyî wê temenê jinûve serkevtin û rabûna xwe a ewropa jî wê biafirênê. Di wê rewşê de wê piştî ku wê ewropa wê yekîtîya wê were avakirin wê li ser rêgeza hemû pîrsgirêkên xwe bi rêya danûstandinê çareserbikin jî wê, weke rêgez û têgiheka ku wê, li giştîya ewropa wê were pêşxistin bê. Wê ewropa wê, bi wê re wê weke navendek sîyesî wê bi wê rengê wê pêşkeve. Wê di wê rewşê de wê, çandaka demokratik wê li giştîya ewropa wê şîn bibê. Wê bi wê re wê, ewropa wê bigihijê li rûh û gîyane xwe. Wê bi wê re wê ewropaya roja me ku wê pêşkeve wê ew temenê wê were avêtin û pêşxistin. Saziyên weke parlamane giştîya ewropa, konseya ewropa û hwd wê weke saziyên sîyesî ên rêvebirinê wê bîn pêşxistin. Wê bi saziyên hevbeş re wê, hemû rêveberîyên piçûk mazin ên ewropî ku wê hêza wê bi giştîya ewropa re wê parvebikin wê, temenê wê ewropayê wê biavêjin.

Herêmên avrasya û serdestîya yekîtîya sovyet

Yekîtîya sovyet wê bi avabûna wê ya ji salên 1917 û pê de wê, pêşkeve. Wê di wê demê de wê li herêmê wê weke hêzek mazin a sosyalist ku wê piştgirîya hemû hêzên kedkar wê pêşkeve wê, li cihanê weke hêzek sosyalist a empariyal wê pêşkeve. Ya ku wê di aslê xwe de wê yekîtîya sovyet wê bixê jî piştî wê ew weke hêzek emperyal pêşketina wê jî bê.

Li vir wê jî mirov dikarê wê bêjê ku wê piştî rejima bolşivikan ku wê çarê rûs wê bixin û wê werina ser desthilatdarîyê û pê de wê bi hizrên lenin re wê pêşkevin. Bi demê re wê, weke navendek giştî wê pêşkeve û dem bi dem wê li gelek deverên cihanê wê, şoreşên sosyalist wê werina kirin û wê ew tevî yekîtîya sovyet wê werê kirin. Rojhilatê ewropa wê, di wê çerçoveyê de wê, were sosyalist kirin. Piştî şerê cihanê duyem û têkbirina nazîyan re wê rojhilatê almayan jî wê di destê yekîtîya sovyet de wê werê hiştin. Li herêmên balkanan wê şoreşên weke pêşdikevin wê bibin. Wê yekîtîya yugoslavya wê, pêşkeve. Wê ew jî wê, weke herêmek sosyalist wê werê pêşxistin.

Di wê navberê de wê, herêmên din ên ku ew mana rojhilat wê weke herêmek ku ew di nava fundamantalîzmê de digevizê wê, di destê hêzên hogomonîk ên weke amarîk û rojava de wê, bê cihê ku wê li wê bergir wê li dijî yekîtîya sovyet û belavbûna wê werina girtin wê, were û bibê. Rojhilat wê, destûra ti hizrên çapgir û ankû sosyalist ku wê li wê pêşkevin wê destûr ji wan re wê newê hiştin. Di dewama wê de wê,

zêdetirî wê giranî dayîna pêşxistina radikalisma olî wê weke kemberekê wê bibê. Radikalisma ku ew li rojhilat giştî heya wê hinekî jî wê ji aliyekê ve wê, mirov dikarê bi wê rewşê ve girêdayî jî wê hilde li dest. Di wê rewşê de wê, dema ku wê destûr ji saziyên sivil û çapgir û ankû pêşketina hizrên din ên weke yêmn sosyalist re newê hiştin wê tenê ya olî wê di dest de bimênê ku ew bi wê pêşkeve. Di wê rewşê de wê, piştî jî wê hemû rewşên ku wê pêşkevin ên weje baasê jî wê, ji rewşna nîjadperestîtiya arab wê derbas nebin. Di wê rewşê de wê kirina şoreşa îslamî li îranê bixwe jî mirov divê ku hinekî bi wê ve girêdayî wê di wê rengê û awayê de wê hilde li dest. Humeyni weke serokê wê şoreşê wê ji firansa wê hemû planên şoreşê wê bi alikariya rêveberîya firansa a demê wê bikê. Rewşa afganistanê a roja me jî wê hinekî jî wê weke dîyarîyeka ji wan roj û deman ku ew li roja me hatîya hiştin bê. Di wê rewşê de wê di serî de weke aliyekê giring mirov dikarê bêjê ku wê bi olê wê pêşîya hemû pêşketinan li rojhilat wê werê girtin. Di wê warê de wê, pêşketinên demokratik û hwd jî wê, di dewama wê de wê zêde wê pêşnekevin li herêmê. Yê ku pêşdikevin jî wê weke dij-olî wê werina dîtî û 'mahkûm kirin.'

Rojhilat û tengezerîyên wê û sedemên wê

Li rojahilata navin ku wê weke herêmek pirr zêde wê bi pirsgirêk wê pirsgirêkên wê du alî bin. Aliyek wê bi pirsgirêkên wê yê dîrokî bê û aliyê din jî wê bi pirsgirêkên wê yê ku wê ji demêln piştî şerê cihanê û pê de ku wê werina pêşxistin bin. Di wê rewşê de wê, serdestiya hêzên hogomonik wê di serî de li herêmê wê pêşîya pêşketina xalkên herêmê wê bigirê. Rejimên weke rejima tirk, îraq û sûrî ku wê bi alikariya ingilistan û hinekî jî firansa wê pêşkevin wê temenê hemû pêvajoyên şer ên demên piştî jî wê biafirênin. Di wê rengê û awayê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring mirov dikarê bêjê ku wê pêşîya pêşketinên civakî, demokratikî û hwd jî wê bi heman rengê wê were girtin.

Di dewama wê de mirov dikarê wê jî wê weke aliyekê giring wê werênê li ser ziman ku wê li herêmê wê pêşneketina ti têtî û têtîhiştin bîrdozîkî û teorikî ên sivil li herêmê wê hinekî jî wê giradana wê bi wê rengê pêşxistina wê ve wê girêdayî bê. Di wê rewşê de wê herêm wê her timî wê weke navendek şer wê were û bijî.

Li herêmê pêvajoyên şer ên ku ew dihên domandin heta roja me wê, destpêka wê di demên şerê cihanê ê duyem de bê. Di wê rewşê de wê, berî şerê cihanê duyem pêvajoya daxistina keyeniya kurd a berzencî bi

bombardimana ingilizan wê, piştire wê, bê temenê pêvajoyên şerê enfal û hêrêşên rejima baasê li başûrê kurdistanê. Heman rewş wê li bakûr û rojavayê kurdistanê jî wê, bi rewşa tirkîya re wê were domandin. Tafisandina raparênên kurd ên weke ya şêx Seid bi alikariya ingilizan wê temenê pêvajoyên piştire jî bê.

Sovyetê bi awayekê wê di fiilîyetê de wê rojhilat wê ji amarika û rojava re wê bihêlê. Wê ew jî bi paxtên weke yên sadabadê, baxdadê û hwd wê temenê xwe çêbikin. Beşkirina lubnanê ji Sûrî wê weke aliyekê wê yê din bê. Di wê rewşê de wê pêvajoyên şerên navxweyî ên li welatên rojhilat wê, tenê wê xizmetê ji tafisandina tekoşînên sivîl û civakî ên herênê re wê xizmetê bikê. Bi wê re wê herêm wê zêdetirî wê, di nava tariyê de wê bê birin û hiştin.

Li rojhilat sedemên tengezerîyên wê di serî de wê bi têgînek desthilatdarî nêzîkbûn wê di serî de wê were. Di wê warê de wê çerçoveyek zihniyetî a desthilatdarî ku wê bi wê were nerîn û wê nêzîkatî wê were pêşxistin wê, têrê nekê ku ew were fahmkirin. Ber ku herêm wê xwediyê demografiyek civakî û dîrokî a pîrr kevn û cihêreng a. Dema ku ew rastiyan wê newina esasgirtin wê di serî de wê, ne tenê wê mirov bikeve vajî rastiya wê ya civakî û dîrokî de wê bi wê re wê bê sedema ji dîrokê birina civak û komên wê yên civakî jî. Gelek sedemên şerên li herêmê ên demên bûhûrî jî wê hinekî wê di wê rastiyan de wê vêşarî bê. Li herêmê wê di serê de wê weke aliyekê giring wê, mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku nerîneka formelî nerîn wê ti carî wê nikaribê wê rastiya wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman.

Di wê rewşê de wê, di aslê xwe de wê dema ku mirov li ser tengezerîyên wê ku ew hena re mirov binerê mirov wê di serî de wê, civak û mejiyên wê yên dembûhûrî ên kevn jî wê kifşbikê. Li herêmê di wê rewşê de ku wê dubare û dúbare wê dema ku wê bahsa pîrsgirêka kurd wê wre kirin û wê weke aliyekê sereka pêvajoyên bişavtinê ên li ser rastiya wê, çand û hûnera wê û qadaxayên li ser zimanê kurdî ku ew hatina danîn wê di aslê xwe de wê têrê bikin ku mirov wê rastiyan bi wê piştrastbikê û fahmbikê. Di wê rewşê de mirov jî wê rewşa kurdan dikarê rewşên din ên herêmê weke tengezerî jî mantiqê temenê wan ê ku ew dibê sedemê tengezerîyê wê jî fahmbikê.

Afrîqa û rewşa wê

Afrîqa wê weke parzemina cihanê a herî kevn wê di destpêkê de wê bi dewlemendiyên xwe re wê were kifşkirin. Piştire wê ewropa wê xwe li ser

wan dewlemendiyan re wê dewlemend bikê. Wê, pêlên kifşkirin û hilana dewlemendiyên wê were destpêkirin. Afrîqa wê, di demên destpêkê de wê bêîrede wê were hiştin. Wê di wê rewşê de wê, tekoşînên ku wê bibin jî wê yan wê bikevina destê tundrewên olî de û yan jî wê, bên rewîzekirin bo tafîsandina wan. Di wê rengê û awayê de wê, ew jî wê, piştî wan re wê ti tişt wê pêşnekevê.

Li herêmê wê, pêvajoyên dagirkirinê wê piştî şerê cihanê ê duyem re wê bi faşîzma firanko û mosolinî re wê bidomê. Di wê rewşê de wê, pêvajoyên dagirkirinê wê weke ku wê ev wê dewr bigirin wê pêvajoyek wê were destpêkirin.

Tengezerîya afrîqa wê weke tengezerîyeka ku wê cihana hemdem wê pêşketina xwe re wê di temenê wê bê. Di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê di serî de wê werênê li ser ziman. Ji wê aliyê ve hemdemîya dema me a hemdem û têngîna pergale kapital bi pergali wê di temen de wê hilde li dest û wê fahmbikê. Di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman. Tengezerîyên afrîqa wê di serî de wê, hebûna civakî ku ew hemû derfetên wê yên bo pêşketina wê ku ew ji destên wê hatina girtin wê di temenê wê de bê. Lê li vir wê di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê bi wê re jî wê, ne hiştina ji asta qabiletîyê derbasbûyîna wê û bi wê rengê hatina hanîna a berhevdû wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov dikarê wê werênê li ser ziman bê. Pêşketina serokna giştî li herêmê ku ew karibin pêşengvaniyeka giştî bikin û ankû ne hiştina pêşketina wan wê, di aslê xwe de wê aliyekê din ê pîrsgirêk û tengezerîya wê biafirênê. Di wê rengê û awayê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman. Afrîqa di aslê xwe de wê çendî ku wê, bê xistin rewşek xirab de jî wê temen û derfeta pêşketinê bo pêşarajê wê bi wê re wê hê jî wê li ser meju û rastiya wê ya civakî ku ew divê ku ew pêşkevin re wê hebê. Di wê warê de çanda xweşbînî wê di aslê xwe de wê çanda berê a herêmê de wê di nava xalkên wê herêmê de wê bi awayekê wê hebê. Di aslê xwe de birina li herêmê têngînên bi zihniyetî ên weke bi olî bê û ankû bi şewayên din ên tundrewî wê, temenê aloziyên wê bin. Di wê rengê û awayê de wê, weke aliyekê giring wê di serî de mirov dikarê wê, werênê li ser ziman.

Pêvajoya çandî a metingerî û ya li dijî wê a demokratîkî ku wê pêşkeve,

Li giştîya cihanê wê piştî şerê cihanê ê duyem wê pêvajoyek nû wê destpê bikê. Di wê rewşê û awayê de wê cihan wê ji nûve wê biikeve pêvajoyek nû de. Şerên tekoşînên maf û azadiyê wê, destpê bikin. Wê bi wê re wê, komên civakî wê rabina ser xwe. Li hemberî wan jî wê, raperîn û berxwedan wê pêşkevin. Rêveberîyên ku wê heta serşên cihanê ê duyem wê werina avakirin wê weke rêveberîyna emperyal û ankû nîjadperest bin. Wê di wê rewşê de wê, ew jî wê, her yekê herî hindik wê komên civakî ên cûda wê di nava xwe de wê bikevina nava tûna hasibandina wan de. Nîjade serdest wê rêveberî di destê wê de bê û wê hemû mafê kifşkirinê jî wê ew bide dîyarkirin. Wê ev bi mantiqî wê weke têgezêkê wê ji aliyê rejim û desthilatdarîyên serdest ve wê bê dayîn destpêkirin.

Ji aliyê din ve jî wê, li dijî wê komên civakî wê li dijî wan rejiman wê li her çar parzemînan cihanê wê pêvajoyên tekoşînên civakî û çînî ên rizgarkirinê wê bînan dayîn destpêkirin. Ev pêvajo wê, weke pêvajoyên berxwedanê bin. Weke pêvajoyên xwe gihandina maf û azadiya xwe a xalkan bin. Di wê rengê û awayê de wê pêvajoyên nû wê bînan dayîn destpêkirin. Rengê pêşketina dema nû wê, ji her aliyê ve wê, bi wê rengê wê pêşkeve. Piştî şerê cihanê ê duyem wê li her deverê cihanê wê, şerê li cihanê belavkirî wê destpê bikê. Wê weke pêvajoyên 'şerên asta wan li jêr' wê werina pêşxistin bin. Di wê demê de wê gelek komên ku ew tekoşînê bi çekê didin weke komên bi çekdar wê derkevina li pêş. Wê di wê rewşê de wê, ev pêvajo wê bi serê xwe wê weke pêvajoyek nû a ku mirov wê di wê çerçoveyê de wê, hilde li dest û wê fahmbikê bê.

Pêvajoya şerê çekdarî wê weke pêvajoyek demdirêj a hevdû paritandinê a ku wê were pêşxistin bê. Her wusa şerê weke yê gerilla ku wê li gelek deverên cihanê wê werê pêşxistin wê, bi taqtiqên weke 'lêxa û bi rava' wê pêşkeve. Li hemberî wê, taqtiqê wê zêde wê desthilatdarîyên ku ew şer li hemberî wan a wê zêde nikaribin wê tiştêkê bikin. Herî zêde wê, weke pêvajoya wê şerê gerilla ku wê were zanîn wê bi pêvajoya tekoşîna civakî û serkevtina wê ya li wietnamê bê. Ev wê weke pêvajoyek demdirêj a şerê civakê jî wê were zanîn. Weke li li çînê, kurdistanê û gelek deverên ên herêmên amarikaya latin wê pêşkeve.

Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê, weke aliyekê din ê giring wê werênê li ssr ziman ku wê bi wê re jî wê, têgîneka civakî wê hin bi hin wê derkeve li pêş. Di wê çerçoveyê de wê, di aslê xwe de wê desthilatdarîyên serdest wê, wê di her demê de wê li hemberî têgîna civakî û pêşketina wê, di nava pozisyonekê de bin. Ev rewş wê, hertimî

wê, xwe bi awayekê wê bide dîyarkirin. Li gelek deverên cihanê wê, ev rewş wê, were dîtin. Di wê rewşê de wê, rewşa ku wê derkeve li holê ku wê komên girseyên civakî ên mazin ku ew maf û azadiya wan ji destê wan hatîya girtin û nikarin li ser baxtê xwe gotinê bêjin wê, tekoşîn û şer wê di nava wan û rejim û ankû pergala serdest de bê. Wê desthilatdarîyên wan rejim û pergalan wê, di wê rewşê de wê di pozisyoneka ku ew li dijî wê de na 'bo xwe parastinê' wê, bi civakan û beşên wan re wê şer bikin. Wê konseptên şer bi pêvajoyên dirêj û kin wê pêşbixin.

Di wê rewşê de ev nêzîkatîya civak û pergala li dijî wê ku wê pêşkeve wê weke nêzîkatîyeka giştî a ku wê rengê pêşketinên demên hemdem ên kapital jî wê bide dîyarkirin bê. Di wê rewşê de wê jî mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê, di wê rewşê de wê, civak wê, hertimî wê, di pozisyonekê de wê li dijî rejimê wê di lêgerîna maf û azadiya xwe de bin. Rejim wê, weke hêza serdest wê, politikayên weke bişavtinê bi navê entegrekirinê û hwd wê pêşbixê. Di wê rewşê de wê, çand û zimanan wê di nava zimanên xwe yê 'fermî' de wê bihalînin û tûnabikin. Di wê rengê de wê pêşketina civakan wê di wê demê de wê hertimî wê di armanca rejim û pergalên serdest bê. Di wê rewşê de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê, di wê rewşê de wê, pêvajoyên ji vîne xistina civakan bi şerên rejiman ên li hemberî wan re wê pîralî wê bidomê. Wê ji aliyê ramyarî, aborî û çandî ve wê, çawa wê nasnemaya wan wê armanca bigirin û wê pêşketina wan wê bidina sekinandin ku ew xwe di demê de pêşnixin bo ku ew karibin wan di bin kontrolê de bigirin wê, bikevina nava hewldanên wê de. Pêvajoyên ezmûnên şerên rejimên herêmên rojhilat ên weke tirkîya li dijî civake kurd û hwd daya nîşandin ku çawa wê civakê tûnabikin wê, hemû kontrolên civakê li ser ramyarî, aborî û çanda wê bikin ku rakin û wê di pêvajoyên bişavtinê de bidina derbaskirin. Wê çawa wê pêvajoyên şer wê bi awayekê sazûmankirî wê bi rêxistin bikin ku wê bi şer wê pêvajoyê li gorî xwe wê sererastbikin. Ev jî wê, weke aliyê dîrokî ku mirov diikarê wê di serî de li ser wê bisekinê û wê fahmbikê bê.

Di wê rewşê de wê weke aliyekê din jî wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê pêvajoyên serdestîya rejimên serdest wê, temenê nakokî û şer û pevçûnên ku wê bibin jî. Di wê warê de wê çendî ku wê bi dahan wê pirtûkan jî wê di zanîngehên xwe de wê bidina nivîsandin û wê gotina "çanda demokratik" û hwd wê, binavê xwe re wê bînin li ser ziman jî wê, di aslê xwe de wê ev gotin wê çendî ku wê dem bi dem wê zêde bi

lêvbikin jî wê ji kirin, kiryar, ezmûn û rengê pêşketina wan wê were fahmkirin ku ew gotin wê tenê wê weke gotinna sernûxûmandinê wê li holê wê bimênin. Di wê rewşê de wê, weke aliyekê giring wê, di serî de di serdemên hemdem wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman. Zaningeh wê di van deman de wê li şûna ku wê bi awayekê rast wê zaninê wê pêşbixin û wê temenê rast wê bo pêşketina civakan wê çêbikin û wê xelatîya sererastbikin wê, li şûna wê ew wê biina weke dûvikên rejimên serdest û gotina ji devê wê derdikevê bin. Wê di wê warê de wê bina rêyên ku wê çawa wê kirin û kiryarên wê bi hêncet bikin û wê, ji wê re rêyê propaganda wê pêşbixin û wê, bi wê re wê, pêvajoyên wê zihniyeta serdest a desthilatdarîyê wê, bidina serdest kirin wê bina weke lingna wê. Di wê rewşê û awayê de wê, di rastiye de wê ji zanistîyê wqê dûrkevin. Wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov diikarê wê, werênê li ser ziman. Zaningeh ku ew bûna rê û saziyên propaganda ku ew pêşdixin û diafirênin wê êdî wê, bi awayekê wê ji rastiya civakê dûrkevin. Wê bina weke saziyna ku ew li şûna pêşxistina aqilê civakê û pêşketina wê ya ku ew heya ku ew wê fahmbikin wê, bina weke saziyna ku ew aqil bi navê desthilatdarîyê pêşdixin û didênina pêşîya civakê ku ew li gorî wê bijîn û weke bikin. Di wê rewşê de wê, îteatê ku ew pêşniyar dikin wê wergerihina li saziyna bi wê rengê. Di wê rewşê de di aslê xwe de mirov dikarê wê fahmbikê ku wê zanîn wê çawa wê bê xistin xismeta desthilatdarîyê li dijî hebûna civakê û pêşketina wê. Di wê rewşê de wê dema ku mirov pêvajoyên bi wê rengê lêbikolîn mirov wê karibê gelek minaqên wê bibînê.

Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê hinekî bi çend serekan pêvajoyên şerên civakî ên bi rejiman re wê dikarê di bin çend serekan de hilde li dest.

Li ewropa pêvajoyên şerên civakî.

Li ewropa wê li ingilistanê li irland, li iispanya li herêmên bask û qatalanya, li firansa herêmên ku ew di nava sînorê wê de hatina hiştin û hwd wê pêşkevin. Wekî din wê di nava giştîya ewropa de wê, weke li belçîqa û hwd wê pergale 'kantonan' wê were parvekirin li 9 beşan. Di wê rewşê de wê cihrengîyên zimanî û çandî û civakî ku ew hena wê di wê de wê werina parastin. Li wir zimanê alman jî, firansîz jî û ingiliz û spanî jî wê were axiftin tevî zimanên xalkên herêmê piçûk mazin. Wekî din wê jî mirov diikarê wê, werênê li ser ziman ku wê pêvajoyên şerê çekdarî wê li ingilistanê wê ingilistanê wê weke herêmên îskoç, irland û

hwd wê, werê beşkirin. Wê herêm bi herêm wê hikimet, al û hwd wê cûda wê hebin. Wê bi demê re wê, li irlanda wê pêvajoya şerê çekdarî wê, dawî li wê bînê di dema Tony Blair serokwezîrê ingilistan ê partiya kadkaran a wê demê demê. Li ispanya ku wê tekoşîna serbixwebûna herêma baskê wê bide ETA wê, ew jî wê bi heman rengê wê, xwediyê pêvajoyekê bê. Lê pêvajoyên ku ew derketina li holê wê bidina nîşandin ku wê ev komên civakî wê, di encama wê tekoşînê de wê, maf û azadiya xwe wê di gelek waran de wê bidest bixin. Li Baskê jî û qatalanya jî wê, di nava sînorê ispanya de wê hikimet û alên wan ên herêmî wê hebin ku ew bi destûrî jî dihên misogerkirin.

Wekî din pergalek yekîtîya ewropa wê ji nava xwe wê pêvajoyên şerên çekdarî wê ji bi zêdeyî wê dûr bikê. Wê rêyên çareserkirina pirsgerêkên xwe bi rêyên aşîtîyana wê hilbijêrê. Di wê rengê û awayê de wê, ev pêvajoyên şerên çekdarî jî wê, di encama wê de wê, bîn wergerandin li pêvajoyên şerên demokratîkî û sîyesî ên nava herêmê de. Wê bi wê re wê, derfet wê ji wan re wê were hiştin ku ew di çerçoveya herêmê de xwedi hikimet, al û hemû saziyên dewletî bin. Wê bi wê re wê pêşketina xwe wê bi serê xwe wê bijîn. Wê bi wê re wê pirsgerêkên xwe wê bi rêyên dervî şer wê bikin ku ew çareserbikin. Di wê rengê û awayê de wê, ev wê, hin bi hin wê were pêşxistin. Di wê rewşê de wê, bandûra pêşketina ewropaya sivil wê li van pêşveçûnên di nava wê de hena jî wê bibê. Li gelek deverên ên ewropa weke wan wê bi heman rengê wê, ku wê pêvajoyên berxwedanê wê hebin wê bîn kanalizekirin li rêyên demokratîkê ên dervî şer ên sîyesetê. Wê bi wê rengê wê rêya sîyesê wê bêsinor wê ji wan re bo xwe hanîna li ser ziman wê were vekirin. Wê di wê rewşê de wê, bi wê re wê, bê dayîn hiştin ku êdî hewceyî bi şerê çekdarî nemênê.

Amarikaya latin û pêvajoyên şerê civakî

Amarikaya latin ku wê hê ji demên şerê şar mabê wê komên gerilla ku ew şerê çînî û civakî didin wê hebê. Li herêmên weke wenezûelle û hwd wê hebê. Herêmên din ên weke costa-rica û hwd jî wê, ev wê hebê. Di dema şerê şar de wê li Şîlî û Arjentinê û hwd wê ev pêvajo wê hebin. Li Şîlî wê pêvajoyên wê şerê civakî wê bi civakên xwenda re wê dem bi dem wê xwe bi xwepêşandinû hwd re wê werênê li ser ziman. LI arjentin û deverên din jî wê wusa bê. Lê li herêmên weke kolombiya, Wenezuelle û hwd jî wê, komên çekdarî ku ew hê şerê çekdarî didin wê hebin.

Li amarikaya latin wê şerên gerilla ku wê bi zêdeyî wê were li rojevê wê li kolombiya wê bi fARC re wê were li rojevê. Wê bandûra wê li giştîya amarikaya wê bibê. Di sale 2011'uan de wê bi awayekê sergirtî wê di nava hikimeta kolombiya a Santez û serokên FARC de wê hevdîtin wê bibin û wê di sale 2012'an de wê ragihênin ku ew hevdîtinên aşîtîyê bi hevdû re dikin. Piştîre wê, hevdîtin wê demekê li paytaxta Norwêcê Oslo wê bên domandin. Piştîre wê aliyên ku wê tevî hevdîtinan wê bibin û ankû wê weke aliyên alikar wê hikimeta Wenezuelle serokê Hugu Chavez wê, û ya Şîlî wê, were li rojevê. Wek tê zanîn wê, bê gotin ku Wê Chavaz wê, navbeynkariyê wê bikê ku herdû alî bi hevdû re hevdîtinên aşîtîyê çêbikin. Piştîre wê, FARC wê Chavaz wê hilbêjêrê weke aligirê xwe di hevdîtinan de. Wê Hikimeta kolombiya jî wê ya Şîlî wê weke aligirê xwe yê di hevdîtinan de wê hilbijêrê. Piştî ku wê hevdîtin wê were çêkirin û wê peymanaka aşîtîyê wê were çêkirin wê ew peyman wê bê birin li referandûmê li nava herdû aliyên. Wê çendî ku wê, peyman wê, kêm dangan ji ber dijberîya muxalefetiya aliyên tundrew wê, dîsa wê bê domandin û wê dimeriyetê wê bê hiştin. Wê alî wê li ser wê levbikin.

Di wê warê de wê di rewşa nêzîkatîya bi hevdû re de a herdû aliyên wê pêvajoya aşîtîyê wê were domandin. Di wê rewşê de wê, mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê hêz rêveberîyên din jî ên amarikaya latin jî wê, di wê de wê xwedi xwestek bin ku kolombiya di dewama pêvajoya aşîtîyê de ew israr bikê.

Afrîqa û komên çekdar

Li Afrîqa wê hema bêja li hemû deverên wê komên çekdar wê werin û pêşkevin. Di hemû welat û herêmên wê de wê hebê. Ev jî wê, hemû wê weke berhemiyên demên şerê sar ên piştî şerê cihanê ê duyem jî bin. Wê bi wê re wê, li herêmên weke kenya, Nijaryaya boko-haram, somali el-şebab û gelek deverên wê mirov karibê bahsa wan bikê. Wê ev kom wê weke komna tundrew jî bin.

Wê di her demê de wê hêzên ewropî wê mudahaleyên li afrîqa wê bikin. Wê dîsa wê van komên tundrew wê bikin hêncet û wê mudahaleyên wê bikin. Her wusa wê, piştîre wê, rewşa Libya bi mudahaleyên amarika û NATO re ku wê zêde wê tevî hevbibê û wê pêvajoyên aloziyan wê ji herêmê bi wê re wê dawî li wê newê wê, weke aliyekê din mirov dikarê wê werênê li ser ziman. Hemû hêzên piçûk mazin wê li gorî hasabên xwe wê teliyên xwe bikin nava wê aloziyê û wê

pêşbixin. Hemû mudahaleyên ku wê li wê bibin wê temenê aloziyên mazin bin li wê.

Ji aliyekê din ve jî wê afrîqa wê, bi nexweşiyên belavdibin û birçîbûnê re wê têbikoşê. Ji wê aliyê ve jî wê, weke aliyekê giring wê miov diikarê wê, di serî de wê, werênê li ser ziman. Ev pêvajoyên nexweşî û aloziyê li afrîqa hê didom in.

Komên çekdar wê li herêmê wê li ser du temenan re wê werina pêşxistin. Yek li ser komên tundrew re bê. Ya din jî wê li ser rewşa rejimên ku ew weke destikna rojava li wir hatina pêşxistin bin. Di wê rewşê de wê, di wê demê de wê, ev kom wê hem bi hevdû re û hem jî wê bi pêşketina civakê re wê di awayek de wê şer bikin. Dem bi dem hanîna li rojevê ku ev komên tundrew bi nofên mazin wê komên zarokan wê biravênin wê di aslê xwe de wê, li vir wê weke aliyekê wê zihniyetê ê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman bê. Di wê rewşê de wê, ev rewş wê, weke rewşên ji destpêkê ve çêkkirina komên çêkdar û hwd wê bo wan wê werina bikarhanîn. Her wusa di wê rewşê de wê jî wê weke aliyekê din mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê li afrîqa wê ji bili rasîsmê wê pîrsgirêkên di nêzîkatîya kom û kesên li wê de wê, pîrsgirêkên ne fahmkirina mejuya herêmê bi rastiya wê re jî wê hebê.

Afrîqa wê derîyekê ku wê ji wir wê mirov karibê xwe bigihêner herê parzemînin din ên cihanê jî. Ber vê yekê ji aliyê wê ve nerîn wê weke rewşeka stretejikî wê karibê wê bide dîyarkirin li berçav. Hinekî jî wê, ev rewşên wê jî wê temenê hertimî di nava aloziyê de hiştina wê de wê weke sedem wê hebin.

Rojhilata navîn û rewşa wê.

Rojhilata navin wê yek ji herêmên cihanê ku wê pîrsgirêk wê herî zêde wê li wê xwe bidina dîyarkirin. Pîrsgirêkên civakî û aloziyên navxweyî ku ew hena wê hem dîrokî bin û hem jî wê guncav bin. Di wê rewşê de wê, ji salên 1970 û pê de wê li kurdistanê û hwd wê pîrsgirêkên civakî wê bi wan re wê li gelek deverên din wê bidom in. Her wusa wê, rewşa pîrsgirêka rejimên herêmê û pozîsyonên wan wê hertimî wê temenê şerên navxweyî û li herêmê bin. Di wê rewşê de wê, weke aliyekê giring mirov diikarê wê, werênê li ser ziman.

Piştî salên 1990 û pê de wê pîrsgirêka filistinê wê, bi hevdîtîna û levkirinên nava filistinîyan û israilê wê, weke 'pêvajoyek aşîtiyê' wê bê domandin. Lê ev pêvajoya aşîtiyê wê, tenê wê bo çek ji dest berdana hêzên filistinîyan ban. Wê, piştî wê re jî wê, çendî ku wê di qada

navnetewî de wê hevdîtin wê bibin jî wê aşîtî wê newê herêmê. Ji aliyekê din ve jî wê li herêmên din ên weke kurdistanê li her çar beşên wê wê şerê civakî wê li dijî rejimên herêmê wê bê dayîn. Kurdan wê li çaran wê were qatkirin û wê her qateka wê li ser wê re wê girêdana wê bi rejimeka herêmê re wê were girêdan. Ji wê aliyê ve wê îran, îraq, sûrî û tirkiya wê weke aliyên pirsgirêka kurd ên herêmê bin. Di wê rewşê de wê, bi hevdû re wê vekirî û sergirtî wê konseptên şer wê li dijî kurdan wê bidina pêşxistin.

Li îraqê wê pêvajoya şerê jenosîdkirinê ê enfalê wê di sale 1988an de wê li dijî wê bide destpêkirin bi çekên kimyewî. Wê di encama wê de wê bi sed hezaran kurdistanî wê werina qatilkirin. Li îranê jî wê, ji salên 1947 û pê de wê heta roja me wê ew wê bê dayin domandin. Wê kurd wê tekoşîna xwe bo serxwebûnê û maf û azadiyê wê piştî rûxîna komara kurd a mihabadê jî wê li wê beşa kurdistanê a rojhilat wê bînavber wê bidina domandin. Li tirkiya wê ev pêvajo wê zêdetirî wê bi xwûn bê. Tirkiya wê bi awayekê li demê belavkirî wê, pêvajoya jenosîdkirina kurdan wê bide meşandin û wê ji dema şerê cihanê û heta roja me wê bê navber wê komên komkujiyên weke yên komkujiya zilanê, komkujiya dersimê û hwd wê, bînavber serê kurdan û wê, ji wê demê û heta roja me wê, ser sêsad-hezarî re wê kurd wê herî hindik wê qatil bikê. Li gorî hinek hijmarna ku wê di nava gel de wê werina ser ziman wê li dora nîvmilyonê û ji wê zêdetir jî bê ev hijmar.

Li herêmê wê, zêde wê ti pêşketinên demokratikî wê pêşnekevin. Wê mirov nikaribê bahsa ti çand û navê wê jî bijî. Her wusa wê tirkiya ku wê xwe nêzî rojava bikê û wê weke ku ew ji wê digirê û demokrasiyê di nava xwe de wê pêşbixê jî wê ev tenê wê di gotinê de bimênê. Wê di fiiliyetê de wê ji gotinê derbas nebê. Gotina demokrasiyê û hwd wê, tenê wê, bê weke maske ji kiryarên wan re. Wê dema ku wê hilbijartinan wê bi awayekê wê li darbixin wê ew wê weke demokrasiyê wê, pênasibikin. Lê ji wê zêdetirî wê mirov nikaribê bi tememî wê wusa şîrove jî bikê.

Kurdan piştî salên 1990 û pê de wê pêvajoyek nû wê bidina destpêkirin. Wê hewlbidin ku ew pirsgirêkê bi rêyên aşîtîyana çareserbikin. Lê wê her hewldanên wan wê bi komkujiyan re wê bi encam bibê. Di asta dawî de pêvajoya 'çareserîyê' ku birêz ocalan weke serokê tevgera kurd a kurdistanê ku wî dabûbû destpêkirin wê ji aliyê T. Ardogan serokwezirê demê ve wê were xirakirin û wê bê wergerandin li pêvajoyek şer. Piştî jî wê pêvajoyên şer bi rûxandina bajarên bakûrê

kurdistanê û pêvajoyên şer li dijî rojavayê kurdistanê bi dana destpêkirinê re wê bi ancama bikê.

Herêmên Avrasya û asya dûr

Herêmên avrasya û asya dûr wê, di wê demê de wê pêvajoyek bêdengbûnê de wê bijî. Wê di wê rewşê de wê, çendî ku wê pêvajoyên nexweşiyên civakî li dijî rejiman wê hebin jî lê wê wusa zêde ti pêvajoyên şerên civakî ên li berçav mirov nikaribê bahsa wan bikê. Di wê rewşê de wê, rusya û çîn wê, bi zêdeyî wê, giraniya xwe wê bidina ser Asya ku ew bi hevdû re wê, bi rêvebibibin.

Di wê rewşê de wê jî mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê, di wê rewşê de wê, herêmên rûsya û çînê wê, di nava rewşên pirsgirêkên civakî ên navxweyî de wê derbas bibin.

Çîn wê weke hêzek herêmî wê hin bi hin wê bi ramyarî û aborî wê zêdetirî wê pêşkeve. Di wê rewşê de wê mirov karibê bo rûsya jî heman tiştê wê bêjê. Lê çîn asya dûr û herêmên ku ew xwe digihênê wan weke baş baxçeyê xwe dibîne û ew hertimî dixwezê ku ew xwe li ser wan serdest bikê, û dikê jî. Ji aliyekê din ve jî wê, hevkarîya wê ya bi rûsya re wê, di çerçoveyekê de wê herdû hêzan wê di xate asya a berfireh de wê weke hêzek mazin wê karibê bide dîyarkirin. Di wê rewşê de wê çîn û rûsya wê, bi hevdû re wê weke hêzekê ku ew ramyarîya xwe kifş dikin wê, tevbigirihîn. Li vir wê jî mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê temenê dema sovyet jî wê, ji wan re wê weke aliyekê giring ê ku ew li ser wê re digihijina li hevdû bê. Di wê rewşê de wê, temenê wan yê bîrdozîkî ê ku wan nêzî hevdû dikê wê hebê. Di dewama wê de wê, herêmên ku ew bi hevdû re di bin serdestîya xwe dihêlin wê di ahengekê de wê di dewama hevdû de bê. Di wê rewşê de wê çîn wê weke ku wê, deynê xwe yê bi piştgirîya dema tekoşîna serbixwebûnê de ku wê bide li rusya roja me li ser navê yekîtîya sovyet wê, bi wê re wê di ahengekê de wê tevbigirihê.

Asrasya wê demekê wê bo vebûna li asya mazin wê hêzên mazin ên weke amarika û ewropa jî wê li wê bihizirin. Her wusa wê, di wê rewşê de pirtûka 'birezinskî' a bi navê 'avrasya taxtê sedrenacê' wê di aslê xwe de wê di wê warê de wê weke têngîna ku wê rengê politikayên li wê herêmê wê bidina dîyarkirin jî wê karibê bi me bide fahmkirin.

Nexweşîya ji rejiman û berxwedan û xwepêşandinên civakî

Li her deverên cihanê wê hemû rejimên ku ew di roja me de wê hebin wê weke ku rejimên ku ew ne xwediyê ti çand û rewşên demokratikî bin wê werina ser ziman. Di wê rewşê de jî wê, ev wê weke aliyekê wan ê giring wê were hanîn li ser ziman. Di roja me de wê, rejim wê, li şûna ku ew gûh bide civakê û beşên wê, ew wê, li xwe bihêsênê. Wê, politika û ramyarîya xwe wê esas bigirê. Wê di wê çerçoveyê de wê, bo wê giringtir bê ku ew kontrola xwe çêbikê li ser serê beşên civakê ên cûda û ne cûda. Ev jî wê, bê temenê nexweşiyên civakî ku wê, di nava sînorê wê de wê bîn jîyankirin. Di aslê xwe de wê weke aliyekê din mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê rewşa civakê wê li vir wê weke aliyekê giring mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê, civak wê, li her deverê wê di nava doza maf û azadiya xwe de wê li dijî rejiman wê bikevin anava xwepêşandinan de. Di wê rewşê de wê, ev rewş wê weke rewşna teybet ên serdema me bin.

Di serdema me de wê, bi giştî wê, nebûna çandaka demokratikî a serdest wê temenê hemû pirsgirêkên civakî ên hemû herêmên cihanê ên civakî jî bê. Wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê, di serî de wê werênê li ser ziman ku wê, pêvajoyên dewletî wê bi nexweşî û dijberiyên nava rejim û civakê re wê xwe bidina domandin. Li vir wê weke aliyekê giring wê mirov diikarê wê, werênê li ser ziman ku wê rejim û dewlet wê li şûna weke saziyek dewletî a xizmetkar wê xwe birêxistin bikê wê, li şûna wê weke saziyek desthilatdar a serdest ku wê herkesek wê ji wê re wê weke îteatkar bê wê binerê û wê bixwezê. Ev jî wê, weke aliyekê din ê ku mirov dikarê weke temenê pirsgirêkên navxweyî ên rejimên roja me jî wê werênê li ser ziman bê.

Li vir ku mijar çanda demokratik û pêşxistina wê bê wê, demê mirov dikarê wê, di çerçoveya têgînî wê di gelek rewşên din jî wê lê bigerihê. Minaq têgînên wêjeyî, teorî û hwd ên ku ew dihên pêşxistin li navaroka wan jî li wê bigerihê. Wê dema ku mirov li rewşa romanakê binerê wê, qarakterên wê dahûr bikê wê, di wê rewşê de wê, roterik û têgîna ku ew di wê de dihê hanîn li ser ziman wê di aslê xwe de wê, weke aliyekê giring bê ku mirov wê werênê li ser ziman. Ku xwendin wê, keseyetîyê bi zane bikê û wê, bandûr li kirin û kiryar û biryarên mirov wê bikê wê demê mirov dikarê wê, bi navaroka wê re jî bi wê re wê hilde li dest. Di aslê xwe de wê dema ku mirov li lîteratura nivîskî binerî mirov wê çerçoveyek pîrr zêde wê, kifşbikê. Di wê rewşê re wê, bi wê re wê, lîteratura nivîskî ku ew bi kîjan warê bê wê, di wê rewşê de wê, hildan li dest wê giring bê. Nivîs û têgînên ku wê li sser esasê têgîna nîjadekê wê

werina avakirin wê di encama wê de wê, bixwezê û nexwezê jî wê li ser esasê hebûna wê nîjadê wê, yên din wê werina jî nedîtî ve wê werê hanîn û ankû wê di dewama wê de wê, yên din wê werina piçûk xistin û di asta dawî de wê, werina piçûk xistin. Di wê rewşê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê di serî de wê minaq wê zaningehên tirk wê di roja me de wê tenê wê li ser esasê tirkitiyê wê werina nivîsandin. Wê dervî wê, ti kesek wê newê dîtin. Wê ew weke yê serdest û xwediyê hemû tiştî wê hertimî wê werê hanîn li ser ziman. Ev rengên nivîsandinê ku wê di bin nav û gotina 'zanistê' de jî wê, werina pêşxistin wê di aslê xwe de wê, jî rewşna propagandayî zêdetirî wê weke têngîna ku wê karibin bibina temenê pêvajoyên şer û komkujiyan weke ku mirov bi dîroka komare tirk re wê li ser serê civake kurd û komên din ên civakî û hwd re wê kifş dikê. Di wê rengê û awayê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman.

Di nava wêjeya û ankû têngînen din ên nivîskî de wê navaroka wan bêgûman li ser têngîneka bi çanda demokratikî re ku mirov li wê bihizirê wê, di wê warê de wê, weke aliyekê ku wê, karibê temenê aloziyan jî wê bide nîşandin bê. Yanî wê, ev nivîs û hwd wê, bi hebûna xwe re wê, termenê pêvajoyên şer û pevçûnên roja me wê bi xwe re wê bidina dîyarkirin.

Çanda demokratik ku mirov wê bahsa wê bikê wê di serî de wê, weke çerçoveyek civakî ku mirov wê bi têngî û çerçoveya xwe rêvebrina civakî re wê werênê li ser ziman. Ji aliyekê din ve jî maf û azadiyên bingihîn ku ew ti carî bi ti hêncetê newina binpêkirin. Saziyên civakî bê şert û merc ku ew bi demokratîkî werina avakirin û ew di dest û sehêta komên civakê û bi rengê wan xwe bide dîyarkirin, pêşxistin û domandin. Di wê rengê û awayê de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê ewropa wê di roja me dewê, weke sazîyek demokratikî jî wê, were dîtin. Parlamena wê heya ku wê jî hemû herêman wê endam wê bên şandin li hundirê wê. Wê saziya konseya ewropa wê, weke sazîyek bilind a weke lijneya biryargirtinê jî bê. Di wê rewşê de wê, dema ku wê biryar wê were girtin wê bi hemhizre hemû endamêan wê were girtin.

Di çerçoveya maf û azadiyê de wê di roja me de bi dadî wê dadgeha ewropa ku wê weke sazîyeka dadî a bilind bê wê, hebê. Wê, dozan wê bikeseyetî wê herê bikê. Di wê rewşê de wê, werê hildan li dest. Saziya dadî a leheyê jî dema ku wê tenê bi dewletî serî lê were dayîn wê serilêdanên bi navê civakê wê werina herê kirin. Lê di wê rewşê de di

aslê xwe de mirov dikarê ji gelek aliyan ve wê, weke rewşek ku mirov dikarê hinekî li ser wê bihizirê bê wê were li ser were sekin in. Minaq dadgeha leheyê a bilind wê dema ku wê dewlet nebê ku sûc hebê jî wê, serîlêdanê wê ne hilde li rojava xwe.

Di wê rewşê de wê weke aliyekê din jî wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê, ev şewayên kju mirov çendî dikarê bi demokratikî werênê li ser ziman jî lê di aslê xwe de wê, bi astengiyên ne demokratikî re wê bi navê wê karibin wê bi wê rengê werina dîtin. Di wê rewşê de wê, di rewşek demokratikî de hesankirina wê, serî lêdanê wê, ne tenê wê weke aliyekê hesankirina serîlêdanê wê bimênê. Wê weke rewşeka ku wê karibê pêşîya sûcên ku ew werina girtin jî ku wê karibê bigirê wê were û xwe bide dîyarkirin.

Di wê rewşê de wê demokrasî wê bi van pêvajoyên wê re wê, ezmûneka wê hebê. Minaq wê saziyên weke yên mafên mirovan ku wê rêveber û desthilatdar wê zêde hêj wan nekin jî wê hebin. Ber ku wê sûcên ku ew dikin ku ew li dijî girseyên civakê bê û ankû kesan bê wê, li ser wan bisekinê. Di wê rewşê de wê ev jî wê, weke aliyna ku mirov dikarê wê di wê çerçoveyê de wê werênê li ser ziman bê.

Di roja me de wê, bahsa 'parlamanê' weke saziyek demokratikî wê were kirin. Di dewama wê de wê dema ku ew bi hîlbijartinê wê were hîlbijêrîn wê weke demokrasiya parlamenî jî wê were bi navkirin û hanîn li sr ziman. Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê, çendî ku wê bi wê rengê mirov werênê li ser ziman jî bê lê wê, di wê rewşê de wê, dema ku wê di çerçoveya giştîya dewletî de li wê dihizirê wê saziyên weke yên ewlehiyê ên bilind ku wê li ser wê parlamenê re bê û ankû kesên ku ew dihên bijartin weke li ser wê re wê, di aslê xwe de wê, weke aliyekê ku wê, vê rewşa demokrasiya parlamenî a hîlbijêr wê minimalize bikê jî bê. Di wê wê aliyê de wê ev wê weke aliyekê giring wê di roja me de wê xwe bide dîyarkirin. Di wê rewşê de wê dema ku mirov wê bahsa pergalek demokratik a roja me wê were kirin û ku em kîjan hildina li dest wê, di wê rewşê de wê mirov rastî bergirên dewletî ên li ser wê rewşa demokrasiya parlamenî jî mirov wê rastî wê were.

Berî her tiştî wê rewşa demokratik wê bi tememî wê rewşa saziyên leşkerî û hwd ên ku wê weke navê zorê bê û ankû wê ne bi hîlbijartinê wê werina ser kar wê, dervî jîyane wê hîştin jî wê, weke aliyekê ku mirov dikarê wê balê bikişênê li ser bê. Di aslê xwe de ku hinekî jî bê, wê, tevî hemû kêmesîyên xwe demokrasiya ewropa wê deyndarê wê bê

ku ew jîyanê bi tememî sivil bikê saziyên leşkerî û hwd ku ew derxina dervî jîyane civakî û ew bandûra wan hîç ne hêlin ku ew were dîtin bê.

Di wêjeyê, ziman û destûrê de pêşxistina çand û têgîna demokratîkî

Di wêjeyê ziman û destûran de lêgerîn û ankû pêşxistina têgînên demokratîkî wê, weke aliyekê din ê ku mirov dikarê wê, di serî de wê li ser wê bisekinê bê. Em pêşî ji ziman destpêbikin û bi wê gotinekê bêjin. Her wusa di zimanên roja me de wê, bi pêşketina aqil re wê pîrr zêde wateyî wê pêşkeve. Wê bi wê re wê dema ku wê, wateyekê wê li gotinekê wê were kirin wê dema ku mirov wê bi lêv dikê wê mimîkên mirov jî wê li rex wê karibin wateyekê bidina vegotin. Her wusa çendî ku mirov bi gotinê re bi watelêkirinê re mirov tiştê dikarê bêjê lê bi mimîkên mirov re wê, karibê mirov tiştê din bide hîskirin û gotin. Wê demê mirov wê, li ser wê ya ku bi wateya gotinî ku wê ew were bi lêv kirin wê, ji zêdetirî wê têgîneka din wê were fahmkirin. Em di dewama wê de wê bêjin ku wê watelêkirina li xuy, tevger û mimîkan wê weke aliyekê zimanê laş jî wê mirov karibê wê fahmbikê bê. Di aslê xwe de ev rewşên me gotin wê, di wê rewşê de wê weke aliyekê ku mirov dikarê wê, fahmbikê bê.

Zimanê laş wê, bi rewşên tevgerî wê, gotin werina gotin. Her wusa tevgerên ku mirov bi labitandina dest, lêv û ankû çavan re wê bixwezê wê bêjê bê. Ev jî wê, weke aliyekê wê bê. Dema ku mirov wê bi hêrs li yekê binerê wê fahmbikê ku mirov bi hêrs lê nerîya. Dema ku mirov li yekê bi şerîn nerî wê, ew wê fahmbikê ku mirov bi şerînî nerîya. Dema ku mirov di rewşek ne dîyar de nerî û weke ku mirov di mejiyê xwe de li tiştê bi hizirê û ankû aqilê mirov çûbê ser tiştê û rewşeka din û mirov di wê rewşê de binerê wê kesê ku mirov lê nerî wê fahmbikê ku mirov çendî ku bi laşê xwe li wir jî bê mirov bi meji û hizirkirina xwe di wê kêlikê de ne li wir a. Rewşên bi wê rengê mirov dikarê wan pîrr zêde bikê. Ev rewş wê, karibin gelek tiştan ji mirov bêjin bin. Lê li vir wê weke aliyekê giring mirov dikarê w, bêjê ku wê rewşa gotina û tevger û xuy nîşandindinê wê, di aslê xwe de wê weke aliyekê ku mirov dikarê wê bi teybetî wê, hilde li dest bê. Di rewşa fahmkirina wateya gotinan jî wê rewş bi wê rengê bê. Minaq wê dema ku mirov gotineka tewş û ankû ne rast ji yekî re kir wê, ew ji wê biêşihê. Her wusa wê ew jî wê, beremberê wê yan gotinekê bêjê û yan jî wê bertekek din wê bide nîşandin ku ew bertekê xwe bide nîşandin. Di zimanê mirov de gotinên çîrekirinê û ankû sêfkirinê wê di wê rewşê de wê rewşan bi mirov re biafirênin. Di

aslê xwe de di ziman de serdestîya gotinên çîrekirinê û ankû sêfkirinê wê nîşanaka pêşneketina têgîneka çandî û mirovî a ku mirov dikarê wê bi têgîna demokratîkî re jî wê, werênê li ser ziman re wê alaqa bi wê re wê hebê. Ji aliyekê din ve jî wê, ev rengê ziman wê ji gelek aliyan ve wê, karibê derûyînîya mirov bide kifşkirin û wê pêşîya pêşketinên weke ku mirov dixwezê ên mirovî û demokratîkî bigirê jî. Li vir wê di dewama wê de wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku mejiyekê ku ew fêrî hizirkirina hertimî bi gotinên çîre bû û ankû hertimî bi wê re li ser gotinan re bi hêrsbû li mirovan wê, di wê rewşê de wê, ew wê, weke qalibekê jî wê karibê xwe bide girtin. Di wê rewşê de wê, ev wê hertimî wê temenê ji hevdû dûrketina mirovan a ji hevdû jî bê.

Mirov wê li ser wê re wê, hevdû bişikênin. Wê ji hevdû wê dûrkevin. Wê, hevdû bi nebaşî wê bîrbênin. Wê dema ku wê hevdû bihizirbikin jî wê ew kirin û ankû gotinên ku wan ji hevdû kirina wê werina bîran û wê ev jî wê derîya wan bi bandûr bikê. Di wê rewşê de wê hertimî wê, bi hêstên şikeştî wê hevdû bijîn. Di wê rewşê de wê, pêşketineka bi tendûrûst wê li ser zimanekê bi wê rengê re wê, hertimî wê zor bê. Pêşîyên kurdan wê gotineka wan hebê. Wê bêjin ku mirov dema ku mirov bixwezê ku tiştêkê di jîyanê de rastbikê mirov, pêşî divê ku zimanê xwe rast bikê.” Ziman wê karibê ji gelek aliyan ve wê bibê destpêka pêşî a rast. Zimanekê xweş wê, di wê rewşê de wê, bi xwe re wê, tiştên baş wê werênê. Li vir dîsa ez dikarim gotineka pêşîyên kurdan bînim ser ziman wê, bêjin ku ”mirov bi zimanê xweş mar ji qûla wê dikarê derxê.” Di wê rewşê de wê, zimanê xweş wê weke temenê pêşketinên baş ên di jîyanê de di nava mirovan de wê were dîtin. Di wê rengê û awayê de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman. Her wusa wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê di serî de weke aliyekê wê werênê li sr ziman ku wê ziman wê di kiirnên mirov de wê, weke aliyê watelêkirinê jî wê xwe bide dîyarkirin. Di wê rewşê de wê çawa wê watelê were kirin wê ziman wê, di wê rewşê de wê weynek kifşkar wê karibê bileyizê. Mînaq wê, rengê hildana li dest û fahmkirin û meyîzendina li tişt û ankû li mirov wê nêzîkatîya mirov jî wê li wê bide dîyarkirin. Di wê rewşê de wê, dema ku mirov li tiştêkê bi nebaşî hizirkir wê, hingî mirov bi nebaşî bibînê û xwe jê dûrbikê. Vajî wê jî wê rast bê ku mirov baş hizirkir û dît mirov wê hingî bi başî wê, hilde li dest û wê nêz bibê. Wê, di wê rewşê de wê nerîna mirov wê, hertimî wê, di rewşa nêzîkatîya mirov a li mirovan de wê kifşkar bê. Watelêkirinên zimanî ên bi wê rengê wê, di çanda mirov a civakî û pêşketina wê de jî wê ji gelek

aliyan ve wê kifşkar bê. Wê di pêşketinên mirovî ên bi zanînî de wê xwedî weyn û temen bê. Di wê rengî de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman. Di wê rewşê de wê, dema ku mirov di nava civake de mirov bixwezê çandaka dmeokratik wê pêşbixê wê li vir wê weke ku pêşîya kurdan gotina em dikarin ji ziman dest bi wê bikin. Çawa bi ziman dest bi wê bikin? Bi wê rengê mirov bi ziman dest bi wê bikê ku mirov pêşî zimanê xwe bi adilênê bi gotin û watelêkirinên rast û baş. Di wê rewşê de mirov li wê heyîdar bê ku mirov bi zimanê xwe de ne dijber û şikeştiner bê.

Di wê warê de wê dema ku mirov bahsa ziman bikê aliyê morfolojikî ê weke watelêkirinên ziman wê tenê wê aliyekê wê fahmkirinê bê. Minaq weke aliyekê din jî wê, rewşên weke wêje, çand û hwd ku wê bandûrê wê ji temen ve wê li jîyane mirov bikin wan mirov di vê rewşê de ji bîr nekê. Zimanê wan, rengên salixkirin û tefsîrkirinan wê di aslê xwe de wê weke aliyekê ku mirov di wê çerçoveyê de bi awayekê pîrr zêde bi giringî wê dikarê wê werênê li ser ziman bê. Ziman wê, di wê rewşê de wê, weke aliyekê giring ê fahmkirinê bê. Rengên wêjeyî wê, di wê rewşê de wê wateyên ku ew li hevdû dihên kirin û her wusa rengê tefsîrkirinên rewşan ên di jîyanê de jî wê, di wê warê de wê weke aliyekê giring ê ku mirov dikarê wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê werênê li ser ziman.

Carna mirov gotinna dibêjê û wê tiştina ku mirov hizirnekirina jî wê karibin bi wan gotinan re werina fahmkiirn. Ev wê weke rewşên ku me hizirkirina û hatina fahmkirin jî wê ji aliyê mirov ve wê werina pênasekirin. Ev wê, rewşên weke yên bi wateyî ku ew di mejî de bi gotinê ne hatina hizirkirin jî bin. Lê di wê rewşê de weke ku me hinekî li jor hanî li ser ziman wê, rewşên weke yên mimîk, tevgerên laş û hwd bi wê rengê dana hîskirinê wê rengê wê wateyê jî wê bide çêkirin. Di wê rewşê de wê, dema ku mirov di nêzîkatîya li yekî de bê wê ew wê wusa fahmbikê. Lê dema ku mirov weke nexwezê ku wî bibînê û bi wê rengê binerê û di cih de weke ku mirov bixwezê ji berçav dûrbikê û ankû ji cem herê wê, ev wê, di wê rewşê de wê, di rewşên laşê mirov de wê werina dîtin. Wê hingî wê ev rewşên ku ew bi mimîkên laşê me re hatina dîtin wê, temenê şikeştin û ankû dûrketinên hevdû bin. Wê ev rewş wê di mejî de wê karibin bibina sedema di derbarê hevdû pêşxistina hizrên ji hevdû dûrkinê ku ew bi wan hevdû baş nabînin jî. Di wê rengê de wê, ev jî wê, weke rewşên ku wê mirov wê, hem yê hemberê xwe bi wê pê bêhûzûr bikê û xwe jî bi wê bêhûzûr bikê. Ev rewş wê di wê rengê û awayê de wê weke aliyna ku mirov dikarê wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê di

serî de wê, werênê li ser ziman ku wê ev aliyên ku me bi zimanî hanîn li ser ziman wê aliyna têgînên wêjeyî wê karibin bi heman rengê wê bi xwe re bidina hanîn li ser ziman. Di wê rewşê de wê dema ku mirov wê romanekê û ankû pirtûkekê binivîsê wê bêgûman wê hêst, hîskirin û ramanên mirovî ên xweş pêşwazî dikin û dijber jî wê bi hevdû re wê di wê de wê werina li ser ziman. Di wê rewşê de wê ew gotinên ku ew di wê pirtûkê de hatina hûnandin wê karibin rengê keseyetîya mirov bixwe jî wê bixwe re wê bidina nîşandin. Ji van aliyan ve wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê di serî de wê werênê li ser ziman ku wê rewşên zimanî wê, weke aliyna giring ê civakî wê, mirov karibê werênê li ser ziman bê. Di wê rewşê de wê jî mirov dikarê wê, balê bikişênê li ser ziman ku wê rewşa ziman û wêjeyê wê, bi watelêkirin, şrove û rengên tefsîrkirinan re wê, xwediyê wê, rengê ku mirov bi wê jîyanê û keseyetîyan fahm dikê û li wan dinerê jî wê bide dîyarkirin. Di wê rengê û awayê de wê, di serî de wê, mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê, rengê nivîsandinê wê bi wê rengê wê karibê bi serê xwe çandaka dijber jî biafirênê û çandaka demokratikî a ku wê ne dijber jî biafirênê. Di wê rewşê de wê ber vê yekê wê giring bê ku mirov ziman wê di serî de wê, weke aliyekê giring wê, dikarê wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê li vir wê hilde li dest bê.

Di wê warê de wê dema ku mirov wê romanakê wê bixwênê bi wêjeyî wê, di wê de wê çî qarakter û keseyet wê hebin mirov wê wan bi xosletên wan re wê bibînê. Wê dema ku mirov xwend wê mirov jî wê xwandin û naskirina wê keseyetîyê û qarakterê wê hêstan wê bigirê Wê, di wê rewşê de wê yan lê xweş were û yan jî wê nexweş were. Di wê rengê û awayê de wê ew wê pêşwazî bikê.

Ev rewşên ku wê weke rewşên xwandina wêjeyî bin wê di jîyanê de wê bi zêdeyî wê bandûra wan wê li kirinên mirov jî wê hebin. Hinek ji wan bandûran em di hişê wan de na. Hinekî em ne hişê wan de na. Di wê rengê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman. Keseyetîyên wêjeyî wê, di nava civakê de wê, bandûra wan wê bi hebûna wan ya hatî pênasekirin re wê hebê. Di wê rengê de wê dema ku mirov romana yaşar kemal dixwênê di wê de qarakterê 'înce memed'. Ya dostyeevski de roskornikov, di ya ahmedê Xanê de zîne, û hwd, ku mirov di xwênê wê werê li bişê me. Keseyet û ankû qarakter wê di wê rewşê de wê, weke rewşek bandûrker bê. Wê ew keseyet wê bi derûnî, hêstîyarî û ankû rewşên din ên weke bi evîni û ankû vajê wê dijminatî wê were dîtin. Ev jî wê weke aliyna ku mirov wê

karibê ji wê fahmbikê bê. Ev rewşa keseyetîyê û bandûrê mirov dikarê wê weke bi mazinan re wê bi şibihênê rewşa zarokan. Wê minaq dema ku wê zarok wê qarakterekê ku ew li xoşa wan çû wê di mejiyê xwe de wê xosletên wan bigrin û wê bixwezîn xwe weke wan bibînin û ankû wê xwe weke wan lêbikin di mejiyê xwe de. Di wê rewşê de wê, xwe şibandin wê, weke xosletekê wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin.

Di wê rewşê de wê ev rewş wê, di wê rengê de wê bandûra wan wê li nava civakê wê hebê. Di wê rewşê de wê di dema çêkirin û pêşxistina çandak demokratikî û ankû mirovî de wê di wê rewşê de wê nivîsandin û xwendinên mirov jî wê bandûra wan wê pirr zêde wê di wê de wê li hemû û giştîya civakê wê hebê. Dema ku mirov keseyetîyêkê bi wêjeyî afirand û pirraniya civakê xwend û ew zanî wê ew keseyet wê weke ku wê bê malê girseya civakê. Di wê rewşê de wê weke aliyekê giring ê din jî mirov dikarê wê werênê li ser ziman. Di wê rewşê de ew keseyet xwediyê çî xosletan a wê, ew wê, mirov karibê wê werênê li ser ziman wê cih bi cih wê bandûra wê di jîyanê de wê kesên ku wan xwendîya re wê xwe bide dîyarkirin. Wêjeya wê di wê rengê û awayê de wê bi ziman re wê civakê wê li ser rengên têgînên xwe re wê bide afirandin. Wê, pêşketina wê jî gelek aliyên ve wê bide dîyarkirin.

Di nava civakê de wê, dema ku wê çandaka ku wê hertimî wê hemû keseyetîyên civakî wê hevdû bi xweşbînî wê pêşwazî bikin û ankû wê hertimî wê, li dijî hevdû bin û wê hevdû redbiikin wê di wê rengê de wê awayê pêşketinê û rengê wê bêgûman wê di wê de wê kifşkar bê. Wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman. Her wusa wê wêja û çanda şer wê şervanan wê biafirênê. Wêja û çanda demokratik wê keseyetîyên demokratik wê biafirênê. Ev di hemê warên din jî wê wusa bê. Di wê rengê û awayê de wê weke aliyekê din ê giring wê mirov dikarê wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê hilde li dest û wê werênê li ser ziman.

Dema ku mijare me fahmkirina çandaka demokratik û rengê pêşketina wê bê wê demê mirov wê li kûderê li wê bigerihê wê weke aliyekê giring wê li pêşîya me bê. Di serî de wê weke aliyekê giring û temenî wê kifşbikê. Di wê rewşê de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê rewşa çanda civakê wê, di wê rewşê de wê temenê wê û argûmanên wê yên ku temenî ku ew li ser wan re di afire wê di serî de wê di wê warê de wê weke aliyên kifşkar bin. Di serî de wê weke aliyekê mirov dikarê wê kifşbikê. Mijara pêşketina çandê ku ew hemû çerçoveya fahmkirin û pêşketinên mirovî bi hemû mejuya wî re bê

wê demê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê mejuya mirov jî wê di wê rengê pêşketinê de wê xwedî weyn bê. Wê di rewşa fahmkirinê de wê mirov wê ji aliyekê ve wê temenê hizirkirina mejiyê me wê li ser temenê pêşveçûnên demê bûhûrî jî bê. Di wê rengê de wê demên bûhûrî wê di mejî de wê weke fêr û azmûn wê hebin. Ew jî wê, di wê rengê û awayê de wê xwediyê rewşna kifşkar bin. Di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman.

Di wê warê de wê mijare wêjeyê û rewşên nivîskî wê di serî de wê weke aliyekê pêşketina mirov a di nava jîyanê de jî wê biafirênin. Ber vê yekê wê dema ku mirov li pêşketina çandakê civakî û demokratîkî û hwd li wê bihizirê wê di serî de wê weke aliyekê giring wê pêwîst bê ku mirov wê li berçav bigirê û li wê bihizirê. Wê ev wê weke aliyekê giring ê ku mirov wê di serî de wê li vir wê hilde li dest û w fahmbikê bê.

Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê din jî wê werênê li ser ziman ku wê di nava rengê hanîna li ser ziman de wê ziman ku ew dihê bikarhanîn awa û rengê wê, pirr zêde wê kifşkarîya wê di pêşketinê de wê hebê. Di wê rengê de wê di serî de wê, mirov dikarê wê balê bikişênê li ser wê. Di rewşa hanîna li ser ziman wê, têgîna ku ew hat hanîn li ser ziman wê, bi rastî wê têgînekê wê bide me. Lê ew têgîn bi zimanî, hêstî û hîssî jî ew çawa û bi çî rengê ew hatîya hanîn li ser ziman wê ew jî wê bi qasî wateya wê têgînê wê bandûra wê di fahmkirina mirov de wê hebê. Wê di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê li vir wê mirov dikarê wê balê bikişênê li ser wê. Di wê rewşê de wê dema ku mirov li nava tirkîya dinerê kesên weke 'emre kongar ku wê bi navê 'çand û demokrasîyê' wê binivîsênin û wê bi hîssî û hêstî wê li ser nîjadperestîyîya tirkîyîyê re wê li komên din ên civakî wê dijberîyekê wê bidina hîskirin û ankû wê bi rengê ji nedîtî ve hatinê ve ku wê heman hîssê wê bikê ku wê bide çêkirin wê hingî wê ew nivîsandinên wan ji wê fahmkirina çandak demokratîkî zêdetirî wê çandak dijberî wê bi xwe re wê hin bi hin wê di mejîyan de wê bi hûnê û wê, werênê li ser ziman. Di wê rengê de wê ev rewş û rewşên wê weke ji rengê nivîsandina kesên weke van mirov dikarê bi teybetî li tirkîya kifşbikê. Ber vê yekê ya ku ew çendî ku bi gotinên "masûmanê" bikin ku xwe bidina hanîna li ser ziman û ravabikin jî wê ji vê aliyê dana fahmkirinê bihîssî weke wateya duyem jî wê, bi wê re wê temenê wê, cûdabûnê û ankû dijberîyê wê bi gotinê xwe re wê ji temen ve wê bi hûnin. Temenê hemû pêvajoyên şerên rejimê ên weke li dijî civake kurd û hwd wê di aslê xwe de wê, di wê rewşê de wê hinekî wê vêşarî bê. Rewşa kesên bi vê rengê ku ew çendî weke ku

wê bii zaneyî jî wê çandên demokratikî wê bi gotinî wê bi lêvbikin wê, di temen de wê nezanîyeka ku wê bi wê rengê bi hîssî wê rengê gotina wan wê bi dijberî wê bide dîyarkirin jî wê bi wan re wê ji temen ve wê hebê. Kesên weke dîrokzan ên tirkîya weke *'Server Tanillî'* ku wê dîrokê binivîsênin wê heman rewşê mirov di rengê nivîsandina dîroka ku wan nivîsandîya de jî wê karibê kifşbikê. Server tanillî bi hêsta nîjada serdest û ya yên din ku ew di bindestiyê de na wê mejuya wan wê ne wê were li ser ziman wê, binivîsênê. Di wê rengê de wê, di nivîsandinên xwe de wê, rewşa hewldana ferzkirina tirkîtiyê wê di dîmenê fahmkirina xwe de wê weke bi kirdeyî wê bixwezê wê bikê mejiyê mirovan de. Di wê warê de wê, ji aliyekê ve wê ji fahma mirovî jî wê di aslê xwe de wê dîrkeve. Bi teybetî di cilda pênçe a pirtûka xwe ya dîroka mirovatîyê a mazin de wê binivîsênê ku ew bahsa kurdan dikê wê bi awayekê vekirî wê weke *'bêşansi û bêbaxtiyekê'* wê werênê li ser ziman ku ew û kurd li vir li rex hevdû dijîn. Wê dema ku wê bahsa tevgerên kurd bikê wê zimanê fermî ê dewletê wê li dijî wê bikarbênê. Di aslê xwe de wê rengê nivîsandina tanillî wê, di çerçoveya nîjade serdest û tirk de wê bi temen bikê. Di wê rewşê de wê, aîdiyetên xalkên din ê li herêmê wê bi navê wan de wê ji nedîtî ve wê were û wê tenê wê "dîrokek maxrûr a tirk" ji aliyê xwe ve wê binivîsênê. Wê di pirtûka xwe ya bi navê "demokrasiyê" de jî wê, destûra derbayê a 12ê êlûnê wê bikê ku ew bi awayekê werênê li ser **ziman**. Her çendî ku wê weke kesekê ku ew di dema derbeya 12ê êlûnê de hatîya girtin û kiryarên xirab dîtîna û derketiya derve bi sirgûnî wê were hanîn li ser ziman jî lê wê, di aslê xwe de wê di nivîsandinên xwe de wê dernekeve dervî mantiq û rengê zihniyeta wê. Vajî wê, ew wê bê yek ji wan kesên demezrînerê wê zihniyetê di demên piştre de jî di bin navê çapgiriyê de. Lê dîroka ku ew dinivîsênê wê di aslê xwe de wê, di wê rewşê de wê, dîmenên ku ew bide me wê, vajî wê, xwediyê rastiyekê bê.

Di serî de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê zimanê ku wa bikarhanîya wê weke zimanekê dijberî bê. Ew hêsta dijberiyê cih bi cih vekirî xwe daya nîşandin, cih bi cih bi rengê weke ji nedîtîne ve wê bi wê re wê xwe bide nîşandin û cih bi cih jî wê bi şewayên weke bi kiryarên xwe re ku wê bidina nîşandin bê. Di wê rengê de wê lîteratura nivîsandinê wê weke aliyekê giringê ku mirov di wê rengê û awayê de wê di serî de wê balê bikişênê li ser û wê fahmbikê. Di çerçoveya rengên hişmendî ên weke tîgîna çanda demokratikî de bê û ankû çand û demokrasiyê ku ev herdû gotin bi hevdû re werênina li ser ziman bê ku

mirov li ser wê re bihizirê wê mirov wê di serî de wê kifşbikê û wê werênê li ser ziman ku wê gotin wê dema ku ew hat gotin bi lêvkin wê bi wateyî wê tiştekê wê bêjê. Lê ji aliyê rengê vegotinîya wê ve jî wê bi ya ku wê bihêstî wê bide çêkirin re wê tiştekê din wê bide fahmkirin. Di wê rewşê de wê, rengê wateya duyem wê biqasî yê wateya yekem a ku ew ji nivîsê were fahmkirin wê bandûrker û kifşkar bê di rewşa fahmkirinê û pêşketina mirov de. Di wê rewşê de wê bandûra wê ji temen ve wê li pêvajoyên weke pêşketina çandê, têgînên weke bi gotina dmeokrasiyê, maf û azadiyê û pêşketinên xweşbîn(tolarans)î ên nava civak û hwd wê li wan wê hebê. Têgînên ku em di çerçoveya gotina çand û demokrasiyê ku ew hevdû di afirênin de wê di wê rengê û awayê de wê lîteratura nivîsandinê wê aliyekê wê yê giring û temenî wê hebê. Di wê rewşê de wê, ev wê weke aliyekê ku wê kifşkar bê di pêşketina wê de. Her wusa wê weke aliyekê giring wê di serî de mirov dikarê wê werênê li ser ziman.

Di rewşa pêşxistina çandê û demokrasiyê bi hevdû re wê di aslê xwe de wê, li vir wê bi gotinî wê ya ku wê weke întîbayê di mejiyê me de wê bide çêkirin û dîyarkirin wê têgîna çandek demokratîkî bê. Di wê rengê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê bin wê xatbikê û wê werênê li ser ziman.

Di wê rewşê de wê weke aliyekê din jî wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê rewşa fahmkirina çanda demokratîkî de wê, weke ku me li jor hanî li ser ziman ku wê wêja û ankû lîteratura nivîskî wê bi hemû aliyên wê re wê bandûrker bê. Wekî din wê aliyên din ê bi dengî û dîtînî jî wê bi heman rengê wê mirov karibê bin wê xatbikî. Di wê rewşê de wê jî wê weke aliyekê din mirov li vir dikarê balê bikişênê li ser wê Di aslê xwe de wê çanda civakî wê, dema ki wê di roja me de wê, were li ser ziman wê weke dîyardeyên kifşkirinê wê amûrên nivîskî, dengî û dîtbarî bi dîtînî bin. Di dewama wê de ku mirov bahsa amûrên nivîskî bikê wê rojnema, kovar, pirtûk û hwd wê bi gelek aliyên wan ên din re wê werina berbîra me. Dema ku mirov bahsa ya dengî bikê wê rewşên weke tv, radio û hwd wê bi heman rengê wê bi gelek şewayên wan wê werina kifşkirin. Ji aliyê dîtbarî û ankû dîtînî ve wê minaq rewşên weke wêneyên naqşkirî û hwd ên weke nîgaran û rewşên bi wê rengê ên wêneyî û xîzkirinê bi hemû cûreyên wan re weke çerçoveyekê mirov dikarê werênê li ser ziman. Di wê rengê de wê carna wî dmenek weke wêneyekê ku mirov tenê li wê binerê wê çî hîstan û hîskirinê wê bi mirov re çêbikê ku mirov tenê li wê bihizirê wê bi serê xwe wê têrê bikê ku mirov rewşê

ji wê aliyê ve wê di serî de wê baş fahmbikê û wê hilde li dest bê. Di wê rewşê de wê ev rewş wê weke rewşên ku mirov dikarê weke aliyna ku mirov bi rewşa çandî re wê werênê li ser ziman bê.

Rewşa çandê wê, dema ku mirov wê hilde li dest wê weke çerçoveya pêşketina me wê were ser ziman. Bi wê re wê mirov dikarê bêjê ku wê di nava wê de wê hemû jîyankirin, serborî û afirandinên me yên bi aqil û hwd wê hebin. Di wê rewşê de ku mirov dema ku bi giştî di çerçoveya civakê de ku mirov tenê hema bi nerîneka ji rêzê jî ku mirov çavekê li deh-salên ku mirov ew derbaskirina bi pêşketina xwe re ku li wê binerê wê, bi wê re wê kifşbikê ku mirov çendî xwediye rewşekê ya. Wê, rengê wê bi pêşketina ku mirov wê di dema xwe de dijî re wê were dîtîn. Her wusa wê di wê rewşê de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman. Çanda civakê wê, di wê rewşê de wê, di nava xwe de wê gelek elementên ku ew bandûrê li wê dikin wê hebin. Di wê rewşê de rewşên ku ew di nava wê de dihên pêşxistin û ankû pêşdikevin wê temenê rengê pêşketina wê ya bi demê re jî wê bide dîyarkirin. Mirov wê dema ku mirov li wê binerê wê mirov wê hingê wê bi awayekê vekirî û baş wê karibê wê di serî de wê fahmbikê ku wê civak jî wê xwediye çi rengê pêşketinê bê. Zimanê ku ew di wê demê de bi girseyî di nava gel de dihê bi karhanîn wê rengê wê bi heman rengê wê weke aliyekê wê yê ku mirov dikarê wê, di serî de wê li vir balê bikişênê li ser wê. Watayên ku ew li gotinê dihên kirin wê dema ku mirov li wan binerê wê, bi wê re wê rengê hizirkirin û jîyankirina wê demê a mirov jî wê bi wê re wê were dîtîn. Ber ku ew jî wê dihê girtin.

Ya ku wê rengê pêşketina civakê wê bi wê rengê wê bide dîyarkirin û pêşxistin jî wê bi wê re wê ev bê. Di aslê xwe de wê civak wê di nava xwe de wê xwediye gelek rewşên bi rest û ristên xwe yên jîyanî re bê. Di wê rewşê de wê xwediye restên ji hevdû cûdakirinê û vaqatandinê a weke ya başî û nebaşîyê. Wê di wê rewşê de wê ya baş wê çi bê û ya nebaş wê çi bê wê li wê bihizirê. Di nava civakê de wê bi têngînî wê rest û ristên rewîstî ku wê rengê wê bi pêşketin û jîyankirina wê re wê bidina dîyarkirin wê hebin. Ev rengên bi wê rengê ên weke bi rest û ristên rewîstî re ku mirov werênê li ser ziman wê bi têngînên felsefikî û hwd re wê jî aliyekê din ve jî wê weke aliyên bi têngînên destûrî û hwd re wê civakê wê bigihênina li qalibên jîyankirinê jî. Di wê rengê û awayê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê, di serî de wê li vir wê werênê li ser ziman ku wê felsefeya jîyane civakê wê, bi rest û ristên ji hevdû cûda kirina başî û nebaşîyê re wê temenê jîyane xwe wê

bigirê. Wê li ser wê re ya baş û qanc wê hertimî wê armanc bê ku mirov xwe bigihênîyê de. Di aslê xwe de wê ji aliyekê ve jî wê, berê azwerîya mirov wê bi wê baş ve bê. Lê ew azwerî wê dema ku mirov wê, hilde li dest wê, di xwe de wê hoyandî wê, xwediyê rewşên weke bi yekrengê dîtî û nerînê jî bê. Ber vê yekê wê, azwerî wê bi wê rewşa xwe ya ku ew diikê xwe bigihênê ki rastiyê wê karibê mirov di çerçoveya wûcaniya mirovî a keseyetî de bike rewşek ne baş de bê. Ber vê yekê wê hiş aqil wê bi mirov re wê hebê ku mirov rêya xwe bi başî bibînê. Di nava civakê de wê di demên berê de wê weke ku em di nava civake kurd de kifş diikin ku wê weke destûrna hemdem wê werina dîtî jî bi çerçoveyên xwe re wê, kavneşopî, orf û adetên wan wê hebin. Wê ti carî hewl nedin ku ew derkevina dervî wê, Di wê rewşê de wê, di rewşa xwe de wê xwe baş hîsbikin. Rewşa destûrî a kevneşopî, orf û adetî wê di wê rengê de wê, bi civakê re wê were jîyankirn. Civakên dîrokî û xwezayî wê, xwediyê rêgezên xwe yên jîyanî ên bingihîni bin. Minaq mafê jîyanê ên bingihîni wê di wê çerçoveyê de wê weke têgînekê bê. Parastina xwe û jîyane xwe û rûmeta xwe wê di wê rengê û awayê de wê, mirov dikarê wê, werênê li ser ziman. Wê ev rest wê temenê hertimî bi başî hewldana kirinê û pêşxistinê a mirov jî bin.

Pêşketina jîyane civakê wê di wê rengê û awayê de wê di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman bê. Di nava jîyane civakê de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê hilde li dest wê di nava wê rewşên jîyane civakî a bi xwezayê re wê rêgezên xwezayî û pêşketinên wan wê serdest bin. Wê trewşên xwezayî wê li wan wê serdest bê. Wê piştî ku wê civaketî wê hinekî wê pêşkeve wê, ol û rewîst wê derkevin û pêşkevin û wê jîyane mirov bi zagon û destûr bikin. Di wê rengê û awayê de wê pêşketina wan wê di dewama hevdû de wê werê. Ev jî wê, weke aliyekê wan ê giring ê ku mirov dikarê werênê li ser ziman bê. Jîyane civakê wê, bi çerçoveya rêgezên destûrî û zagonî re wê hin bi hin wê hevnasînê wê bikê. Ev wê, di wê çerçoveyê de wê nîşanaka wê bê ku wê hevbeşîya civakê wê zêdetirî wê pêşkeve û wê derkeve li pêş jî. Ber ku wê zagon û destûrên ku ew dihên pêşxistin û bi olî ew dihên serdest kirin wê ji aliyê hemû endamên girseyên civakan re wê werina zanîn. Di wê rewşê de wê xwe bigihênina li rewşên jîyanî ên ku ew ê ew wê bi bijîn. Derneketina dervî wê, weke rewşeka ku wê mirov wê li gorî wê dijî wê were dîtî bê. Di wê rewşê de wê, dema ku wê di rengê olî de wê were dîtî ku wê derketina dervî wê, weke derketina dervî olê û ankû dervî rewîstê wê were dîtî. Di wê rewşê de wê, şîrovekirina wê resta

rewîstî wê çawa wê were kirin wê li gorî wê jîyanek wê were pêşxistin wê weke ku wê di demên me yên hemdem de wê were dîtin bê. Di wê rewşê de wê weke aliyekê giring wê di serî de wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman. Di serdemên hemdem de wê, destûr û zagonên nivîskî wê, bi têgîna destûrî wê weke têgîna dervî yên rewîstî û olî wê werina pêşxistin wê were dîtin. Di wê rewşê de wê weke zagon û destûrên welatan bin. Wê herkesek wê li gorî wan wê bê gihandin li rewşek jîyanî Di nava sînorê wî welatî de wê jîyankirina li gorî wê destûrî wê, li ser wê re wê bahsa têgînen çandî û demokratîkî wê werê kirin. Li vir di aslê xwe de wê demokrasî wê bi têgîna wê re wê fahmkirinaka ku ew dikarê ji wê rengê fahmkirinê cûdatir jî bê. Di wê rewşa tirkiya de minaq wê gotina 'demokrasîyê' û çanda demokratîkî' wê pîrr zêde wê di demên dawî de wê were bikarhanîn. Lê di aslê xwe de wê destûr bi xwe wê bi mantiqê wê, li ser esasê nîjadîtiya tirkitiyê bê. Hemû pêvajoyên şer ku rejim bi kurdan re dikê û li herêmên din dimeşênê wê li ser mantiqê destûra ku ew bi wê rengê ji wê car bi car gotinên demokrasîyê û hwd dibîyênin û dihênin li ser ziman jî bê

Di wê rewşê de li ser wê rewşê jî mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê gotina 'demokrasîya tirkiya' ku wê gelek kesên weke Emre Kongar wê bînina li ser ziman wê, di aslê xwe de wê li ser temenekê bi vê rengê ê nîjadî ku wê bi destûrî wê were misogerkirin bê. Di wê rewşê de wê, di çerçoveya mantiqê destûrê de ku ew komên din ên civakî û nîjadî û hwd ku ew weke dijmin li wan dinerê wê di çerçoveya têgiha çanda demokrat a Emra Kongar û kesên weke wî de jî wê were dîtin. Di wê rewşê de gotina demokrasîyê a ku ew li tirkiya dihê bikarhanîn di wê rengê de wê, di aslê xwe de wê, weke gotineka ku ew temenê wê têna ya bê. Em ji aliyekê din ve jî li wê gotinê hinekî bi empatî nêz bibin û wê bêjin ku wê weke ku wê ev hertimî bi nêzîkatî dikin ew gotina çanda demokratîkî û ankû demokrasîyê ku bi wê li gorî xwe şîroveyan bi navê 'demokrasîyê tirkiya û hwd wan pêşdixin wê karibin bibê temenê gûharînên ji serî ve bi van şîroveyan? Di zane min de wê, ji wê zêdetirî ev şîrove hemû jî di nav de wê ne ji bo pêşketineka bi wê rengê wê werina kirin. Dunya ber ku hemû bi wê rengê hin bi hin berê xwe daya pêşketinekê. Ew jî bi wê, weke bi qayîdeya adetê cihê xwe bibîne ku ew jî di nava wan nîqaşan de xwe bînina li ser ziman û xwe bibînin wê ew wê werênina li ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, dema ku wê armanc wê ew bê wê di serî de wê bi destûrî wê ew wê ew şîrove wê werina kirin û wê rewşên wê nîjadperestî û dijdemokratîkî wê werina paqijkirin. Wê

pêşî wê bi wê rengê wê temenê wê gotinê wê bê afirandin. Lê gotinna weke ku ew li ser temenekê razber ku ew dihên hanîn li ser ziman bê. Wekî din wê pirtûkên li ser demokrasîyê wê bête wergerandin û wê ji wan wê bi wê rengê wê weke ku ew xwediyê hin rewşna bi wê rengê na wê ji wê şîroveyan wê dewşîr bikin û wê werênina li sser ziman. Wekî din wê, di vê rewşê de wê mirov nikaribê bahsa rewşeka din a demokratîkî bikê.

Di wê rewşê de wê, di serî de wê, şîroveyên bi navê "demokrasiya tirkîya" wê, weke şîroveya di wê demê de bi pêşneketina pêşketineka wusa re wê bêbingih bin. Di serî de wê weke aliyekê din ê giring wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman. Her wusa wê hemû pêvajoyên derbeyê ên demên berê û yê demên nû bi hevdu re şîrovekirina di bin wê navê de wê, tenê wê weke rewşna xapandinê ên ku mirov dikarê di serî de binxatbikê û werênê li ser ziman bê.

Li vir wê jî em dikarin wê werênina li ser ziman ku wê gotinên demokrasîyê wê gotineka pîrr zêde bi îdîa bê. Beremberê wê tûna bê. Emre kongar ku wê gotina 'dîroka demokrasiya tirkîya' wê bilêvbikê mirov, dikarê wê li ser wê bêjê ku demokrasîyek heya ku dîroka wê hebê? Di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê bipirsê. Ji vê aliyê ve wê di serî de mirov dikarê wê werênê li ser ziman. Di salên li dora 2015-6an de wê weke nûha wê were bîra min ku kurdn li geve, Amedê û cizira bota sê dibistanên bingihîn ên zaroka bi kurdî vekiribûn. Wê bi dehan caran wê rayadarên tirk wê herin mifteyê li devê wan bixin. **Dibistana ji wan wê dibistana bi navê "fersad kemenger" li amedê bê. Ya din jî wê bi navê 'dayika uweyş li geve bê. Ya li Cizira bota jî bi navê "dibistana berîwan' bê.** Di dawîya dawî de çendî ku wan digirt û kurdan di vekir wê herin û wan dibistanan wê bi rûxênin. Wê ew wan dibistanan weke rewşna "dij-destûrî" wê pênase biikin. Ber çi û çawa dij-destûrî bê? Ber ku di destûrê de hatiya gotin ku "tenê perwerde bi zimanê tirkî dikarê were kirin." Dervî wê nayê qabûlkin. Li weke vê rewşê mirov dikarê gelek rewşên di warên din de werênê li ser ziman. Li ser wê rewşê de ku wê kesên weke Emre Kongar wê dîroka demokrasîyê li tirkîya wê binivîsênin wê çendî wê, karibê mirovan bi wê bide bawerkin?

Wekî din wê jî mirov dikarê weke aliyekê din ji aliyê ardnîgarîya kurdan ve wê werênê li ser ziman. Heta dema ku min ev xabat dinivîsand jî wê zimanê kurdî wê bi destûrî wê qadaxa bê. Wê kurd jî wê hertimî wê xwepêşandinan wê bo wê bo perwerdeya bi zimanê dayikê wê li darbixin. Wê piştî wê re wê rayadarên tirk wê bi hêzên dewletê wê hêrîş

wan bikin. Ev jî wê, weke li gorî rewşên destûrî ên li tirkîya bê. Weke aliyekê din jî wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku ev 50 salî re wê bi awayekê aktiv wê ser sed hazarî kurdistanî wê bête qatilkirin û bête xistin li zindana de. Wê bi destê hêzên dewletê bi sadan komkuji wê werina kirin ji komkujiya zilanê û heta ya dersimê û hemû komkujiyên di dema me de. Wê tenê dozek jî wê di nava pergalek darizandinê a tirkî de wê newê vekirin. Wê dozên weke yê bo komkujiya robostk î hatina vekirin wê bi 'biryara neşopandinê' wê bi encam bibê. Ev jî wê weke rewşna li gorî gîyan û rêgezên destûra tirkîya a demokratik! bê. Ne di dema dadgehên 'istiklale' de û ne ji demên dadgehên roja me de wê tenê dozaka ku wê sozê dewletê wê bide dîyarkirin wê li berçav wê nebê. Bêceza hiştin wê weke rewşeka destûrî bê. Di wê rewşê de wê di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman. Li herêmen weke ankara, istembûlê, çenekkelê' kurdên ku yan ji ber bi kurdî axiftina û ankû helbestên kurdî gotina wê ji aliyê nîjadperestên tirk ve wê werina qatilkirin wê, li gorî wê rewşa destûra demokratik ku Emre kongar û gelek kesên din ên weke wî bahs dikin bê.

Di aslê xwe de weke vê rewşê mirov dikarê ji gelek aliyan ve rewşên ku mirov wan kifşbikê û bête li ser ziman wê hebê. Li ser van rewşan û rewşên weke û rewşên weke bêceza hiştina kesên ku wan komkuji li herêmen kurdan kirina ku ew bêceza dihên hiştin ku wê, gotiona demokrasîyê dihê bikarhanîn ku ew ne kabereyek û ankû rewşek tîyatroyî bê wê bi zanebûnî wê rewşek propagandîst a pîr zêde xirab bê.

Demokrasî bi çanda wê re hanîna li ser ziman wê di serî de wê xîrabî rewşek demokratîk a wijdanî wê bikê. Di wê rewşê de wê, di serî de wê mirov dikarê wê weke aliyek giring wê di serî de wê werênê li ser ziman ku wê têgîna wijdanê wê weke aliyekê giring ê bingihînî ku mirov bi çanda demokratîkî û hwd re wê kifşbikê û wê werênê li ser ziman. Li ser rewşên dahûrî ên bi gotinan re ku mirov hema hewlbide wê wusa weke ku ew dihênina li ser ziman bide nîşandin wê di wê de wê wijdan û axlaqê mirovatîyê wê tûnabê.

Di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê rewşa civakê wê, di wê rengê û awayê de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê di serî de wê, werênê li ser ziman. Di wê rengê de wê dema ku mirov wê li ser destûrê û hwd re wê bahsa çanda demokratîkî wê bikê nirov, divê ku wan aliyan û aliyên weke wan di serî de di berçav de derbas bikê. Demokrasî û çanda wê ti kesekê wî nekirîya ku wê yê din wê bibînin û wê bi xwe û navê xwe re wê

werênina li ser ziman. Çanda demokrasiyê wê, di serî de wê, di temenê xwe de wê wijdan û axlaqê mirovatiyê wê bi hawênê. Wê ev wê weke aliyekê giring ê ku mirov dikarê wê werênê li ser ziman bê.

Di wê rewşê de wê hanîna li cem hevdû gotina çandê û demokrasiyê wê, di întîbaya pêşî a ku wê bide me wê, bi têngîna wijdan û axlaqê mirovatiyê rê bê. Têngîna bi gotina çanda demokratik re jî wê, di serî de wê bi wê re wê mirov karibê wê fahmbikê û wê werênê li sser ziman bê. Di wê rengê û awayê de wê, weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê çanda demokratik wê, dema ku mirov wê, hilde li dest wê mirov wê weke kirdeyek fahmkirinê wê di temenê wê de wê bi wijdan û axlaqê mirovatiyê wê hebê. Wê, bi wê re wê were fahmkirin. Çanda mirovatiyê wê, di serî de wê, di wê rengê de wê bihemam rengê wê bi wijdan û axlaqê mirovatiyê wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman. Her wusa wê dema ku mirov têngîna demokrasiyê bi gotina destûrê re jî li wê bigerihê wê bihemam rengê wê mirov bikê ku li ser têngîna wijdanê û axlaqê mirovatiyê re ku ew wê bi çanda wê re wê kifşbikê û wê werênê li ser ziman bê.

Li vir di aslê xwe de wê dema ku mirov bahsa demokrasiyê û destûrê bi hevdû re bikê wê, bi zêdeyî wê karibê hinek tefkîrkirin û têngînên cûdatir jî bide me. Minaq li ser wê re gotinên weke yên "destûra demokratik" û hwd jî wê bi wê re wê werina bi lêvkin. Destûra demokratik ku wê di her rengê û awayê de wê, xwediyê têngîneka mirovî bê. Wê desthilatdariyê û rêveberiyê û hwd wê li ser vîn û hebûna mirov re wê şîrove nekê. Di wê rengê de wê di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê di wê çerçoveyê de bi wê têngînî ku mirov wê di çerçoveya têngîna destûra demokratik de ku em di roja me de li destûraka demokratik li wê bigerihin wê zor bê ku em di asta herî bilind de wê kifşbikin. Di wê rengê û awayê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê, di serî de wê, werênê li ser ziman.

Destûr, demokrasî û çand di wê çerçoveyê de mirov dikarê weke se diyardeyên ku em hinekî wan bi hevdû re bikin ku werênina li ser ziman. Di aslê xwe de wê, dema ku mirov bi têngîna demokrasiyê re wê li wê bihizirê wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê, çerçoveya fahmkirina wê xwe bi awayekê têngînî wê bide dîyarkirin. Li vir mijare wê ya sereka ew a ku wê di roja me de wê di nûqtayên demokratik ên herî "pêşketî" de jî wê bi awayekê wê ji jor ve wê kifşkin wê bê kirin. Di wê rengê wê mirov dikarê wê, weke aliyekê giring wê di serî de wê werênê li ser

ziman ku wê têtîna demokrasîyê wê, di wê rewşê de wê "pergalên demokratîkî" û ankû pergalê bi navê demokratîkî ku ew hatina avakirin jî wê sazûmanaka ku wê çawa wê ji jor ve wê di wan de wê were kifşkirin wê were avakirin. Minaq wê, dema ku wê hîlbijartin bibin wê, ev wê weke rewşek 'demokratîkî' wê were hanîn li ser ziman. Lê piştî wê hîlbijartinê re wê sazîyên welatî wê bidest kifşkirinê wê bikin. Di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman.

Pirsgirêka destûran wê di aslê xwe de wê di temenê hemû rewşên ne demokratîkî de wê ji aliyekê ve wê were dîtîn. Di wê rengê de wê dema ku wê rewşên dijdemokratîkî wê, werina dîtîn wê bo xwe parastinê wê hencetên weke "di destûrê de ew heya", "em li gorî destûrê tevgerîyana" û hwd. Di aslê xwe de wê di wê rewşê de wê, rewşên bi wê rengê ên bi zanebûnî xwe bi "masûmane" dayîna nîşandîna wê weke rewşna ku wê bi teybetî wê bi zanebûnî wê bo xapandina meji û aqilê mirov jî wê werina bikarhanîn. Di wê rewşê de wê hencetên bi navê destûrê re wê werina li ser ziman wê, di temenê hemû ne başî û dijdemokratîkîyên ku wê werina pêşxistin de jî bin.

Li vir wê rewşa weke hencetê dayîna nîşandîna destûrê di aslê xwe de mirov dikarê wê hinekî din jî wê, balê bikişênê li ser wê. Kesên weke akademîsyên ên nêzî desthilatdarîyê wê bo vê rewş û hin rewşên din ên weke wê, ji berçav dîr bikin û nehêlin ku ew werina dîtîn wê bi îtînayekê wê ji her deverê wê gotinê peydebikin û wê bêjin. Wê di wê rewşê de wê, mijarên ku ew di nivîsînêna wê bi zimanê herikbar û ku ew di nava mînaqan di fatîsînêna wê tenê û tenê wê bo pêşîlêgirtina wê bê.

Di wê rewşê de wê weke aliyekê din jî mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê destûr wê, di aslê xwe de wê, di wê rewşê de wê, weke mijarên herî zêde ku ew di bingihînê de di rewşên weha de werina şîrovekirin bin. Lê li şûna wê tenê bi sazî û komelên sîvil bi sînor wê şîroveyan weke pêşketîna demokratîkî wê bikin. Wê di wê rengê de wê, bi gotinên wasfdayînê wê, ew wê rewşê di wê rengê û awayê de wê, werênina li ser ziman. Rasta ku wê sazî û komên civakî wê, weke sazîyana civakî ên demokratîkî û wê di pêşxistîna demokrasîyê û çanda wê de wê, bingihînê bin. Lê sazî bi çi felsefeyê na û bi çi felsefeyê tevdiqerihîn wê ew jî wê weke aliyana din ên ku mirov dikarê wê li ser wê bisekinê bê. Di aslê xwe de wê, di wê rewşê de wê dema ku mirov têtîna demokrasîyê wê hilde li dest wê, mirov weke têtînekê bi hişmendî kifş dikê ku wê demokrasî û çanda demokratîkî wê, bi felsefeyek lêpîrsîner a bingihînê wê xwedîyê xwe hanîna li ser ziman bê. Di wê rengê û awayê de wê, di

serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman. Gotinên weke sazîyên ser destûrî û yên bindestûrî ji wê zêdetirî mirov, dikarê wê bi rengê weke sazîyên rast xwedi felsefeya civakê û bi wê tevdi gerihîn dikarê wê werênê li ser ziman. Di roja me de wê, sazîyên civakî ên weke bi komelî ku ew hena wê di nûqteya demokratîkî a "pêşketî" de jî wê bi awayekê wê di bin rênîşandin û bi awayekê di bin sehêta sazîyên welatî ên weke hikimetê û hwd de bin. Di wê rewşê de wê, ne bi serê xwe bin. Wê li şûna bi dîrektîfên ji nava gel gav bi avêjin wê bi dîrektîfên sazîyên rêveberîyê û hwd wê gav biavêjin. Di serî de wê, weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê li vir wê werênê li ser ziman.

Di wê rewşê de wê di demokrasîyê de wê mijare hêzê û sazi û ankû kesên ku ew ser hêzê di rûnîhin wê di aslê xwe de wê weke aliyekê din ê ku mirov dikarê li vir di serî de wê weke mijarek giring wê hilde li dest û wê werênê li ser ziman. Mijare hêz wê di destê kê de bê û ankû kî pêwîsta bi hêz bê wê, di vê rewşê de wê bi zêdeyî wê weke mijareka ku wê werê nîqaşkirin bê. Dem bi dem wê sazîyên sîvîl wê di dîmenî de wê weke ku wê hinekî jî bê wê ew werina hildan li berçav. Di wê dîmenê ku ew dihê hanîn li berçav de wê li ser wê re wê bê gotin ku "hêz bi wan re bi demokratîkî dihê parvekirin." Lê di rastîyê de wê, hertimî wê weke hêzek serdest wê xwe di kifşkirina 'demokrasîyê' de jî wê bide dîyarkirin. Di wê rewşê de wê demokrasi wê di kifşkirina wê de wê, ne xwediyê gotinê bê. Ji xwe ji ber vê yekê ya ku wê, hemû hêz wê di destê hêzên serdest de wê bê berhevkirin wê di wê rewşê de wê, ew rewşên dij demokratîkî wê rû bidin.

Mijare demokrasîyê di serî de wê weke mijareka civakî bî. Dema ku wê, di nava rejimê de wê rewş were li ser rewşa têkiliya nava sazîyên rêveber û girseyên gel wê, di serî de wê, ew rewşên hêzê wê xwe bidina dîyarkirin. Hemû girseyên civakî wê weke ku wê li hemberî rêveberîyê wê werina bêhêz kirin wê di rewşê de wê, xwediyê dîtînê bê. Di dewama wê de wê ji xwe wê ji nava nava wî gelî û sazîyên wê zêdeyî wê gotinên demokrasîyê û hwd wê bilind bibin. Di wê rewşê de wê, dema ku wê sazîyên rêveberî wê gotinê bi lêv dikê wê, ji ya bi lêv kirina ku wê di nava gel de wê were bi lêv kirin wê ji wê cûdatir bê di wateyê de. Minaq wê rêveber wê, bo ku ew xwe wusa bide nîşandin wê ew wê bikê. Lê gel wê bo ku ew bi rastî jî wê dixwezê wê bilêvbikê. Di wê rewşê de wê, mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê li vir wê binxatbikê û wê werênê li ser ziman.

Mijare demokrasiyê wê di wê rengê û awayê de wê weke aliyekê giring wê xwe bide dîyarkirin. Çanda wê di serî de wê, bi rengê jîyankirina wê re wê pêşkeve. Minaqên ku ew bi kêmesî jî bin ku ew dihên jînkirin wê di serî de wê mirov dikarê li ser wan hinekî bahsa çandaka demokratikî bikê. Di wê rengê û awayê de wê, di serî de wê, weke aliyekê din ku me li jor jê bi awayekê hanî li ser ziman wê, zêde bi lêvkirin û hanîna wê ya li ser ziman wê ji gelek aliyan ve wê, bê weke rewşên sernûxûmandina nebûna wê bixwe jî. Di wê rengê û awayê de wê bi teybetî mirov dikarê wê werênê li ser ziman. Di rewşa têngîna demokrasiyê ku ew bahs dikin de wê, di çerçoveya komekê û ankû nîjadekê de wê bihizirin. Di dewama wê de ku ew hatina sînore komên din ên civakî, sînore herêmên din ku ew ne ji nîjada wan a û ankû weke ku ew dibêjin 'ne ji me ya' wê di wê sînore de wê demokrasi jî wê dawî li wê werê.

Demokrasi wê, di serî de wê, mirov dikarê wê weke têngîneka civakî wê bi têngîna civaka dîrokî û xwezayî re wê werênê li ser ziman. Gotinên weke yên 'netewa serdest û hwd wê, di wê rewşê de wê çendî ku wê bi lêvbikin jî wê, ji aliyekê ve wê hertimî wê kêmbimênê. Ew jî wê, komên civakî ên ku ew di nava wî sînore wî welatî de ku ew dijîn wê hebûna wan bê ew kêmesî û nebûya wê demokrasiyê.

Di wê rengê û awayê de wê gotina demokrasiyê wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê dema ku mirov wê hilde li dest di roja me de wê, dema ku wê li ser wê rew wê bahsa destûrê di nava sînore welat de wê were kirin wê, bi sînore serdestîya destûrê bi sînore wê nîjada serdest re wê dawî li wê were. Di wê rewşê de wê dema ku mirov li kîjan deverê ku ew bahsa wê were kirin ku mirov li minaqên wê binerê jî wê, mirov dikarê wê, werênê li ser ziman. Gotinên bi rengê "pêşxistina demokrasiyê" ku wê rêveber wê ji devê xwe neberdin jî wê, di aslê xwe de wê, ne tenê wê nîşanak û birhana nebûna demokrasiyê û kêmesîya hebûna wê bê wê, ji wê zêdetirî wê weke nîşanaka wê sînore wan yê ku ew bi zanebûnî li wê disekinênin naxwezin ku ew wê pêşbixin û ankû hahêlin ku ew pêşkeve jî wê bi ser re wê weke kirdeyekê wê bide dîyarkirin.

Ji aliyê çandî û hûnerî ve leyistina weyne di pêşxistina çanda demokrasiyê de

Ji aliyê çandê û hûnerê ve ku mirov mijare demokrasiyê hilde li dest wê bêgûman wê weke mijareka giring a teybet bê. Ji xwe mijare di çerçoveya têngîna çandê û demokrasiyê de xwediyê wê armancê ya ku ew

têgînekê bi xwe re bide çêkirin. Di wê rewşê de wê weke aliyekê din li ser têngîna çand û hûnerê re wê bikê ku wê fahmbikê. Di çerçoveya têngîneka çandî û hûnerî a rast û dûrûst de wê bêgûman wê, karibê temenekê baş ji pêşketina demokrasiyê û pêşketina çanda wê re wê bide çêkirin. Di serdemên hemdem de wê çand û hûner wê li gorî demê wê karibin werina salixkirin û watelêkirin. Di wê rewşê de wê weke aliyekê din jî mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku çand û hûner dikarê di nava xalkan de jî wê weke rêya gihiştina li hevdû bileyizê. Dikarê bibê pirre nava gelan jî. Di wê rengê û awayê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman.

Dema ku rewşa ev wê demê mirov dikarê wê jî wê, weke aliyekê din wê hilde li dest û wê fahmbikê ku wê çand û hûner wê, di rengê pêşketina xwe de wê karibê ji hevdû dût jî bikê û nêzî hevdû jî bikê Di wê rewşê de wê weke aliyekê giring wê, di serî de wê li vir mirov dikarê wê werênê ser ziman. Weke aliyekê din jî wê mirov dikarê wê bêjê ku wê çand û hûner ji vê aliyê ve wê, di dema ku mirov çanda demokrasiyê û pêşketina wê hilde li dest wê, di wê rewşê de wê, ne tenê wê weke rewşeka ku mirov wê, bi wê pêşketina wê re wê kifşbikê û wê werênê li ser ziman bê. Wê ji wê zêdetirî wê weke rêya têkilîdanînê û hevdû fahmkirinê jî wê karibê weke aliyekê giring wê weyn û rol bileyizê. Di wê rewşê de wê, di demên hemdem de wê, di aslê xwe de wê çand û hûner wê, xwediyê weyn û rolek mazin a dîrokî jî bê Wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê li vir mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê çand û hûner wê, di serî de wê, temenê hevdû bi rastî fahmkirinê bê.

Di wê rengê û awayê de wê, di serî de wê weke aliyekê din jî wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê dema ku mirov bahsa çandê û hûnerê bikê wê astengiyên li pêşîya raast pêşketin û fahmkirina wê jî wê, nîjadperestî, herêmîtî û rewşên weke yên cûdabûnê ku wê di van reng û awayan de ku wê were şîrovekirin û hanîn li ser ziman bê. Di wê rewşê de wê, ev wê li herêmên ku ew weke bi aborê û hwd pêşketina li welatên ewropî li rewşên weke kesên ku ew bi pênaberî çûna ji afrîqa, asya û herêmên ku ew çûna wê, di helwestên li hemberî wan de wê mirov karibê wê bi awayekê vekirî wê kifşbikê. Wekî din cûdahiyên olî ku wê bèn kîrn sedema ji hevdû dûtûnê û ne çûyina cem hevdû wê aliyekê din ê ku mirov dikarê di serî de li vir wê weke rewşna ne rast pêşketinê ên di vê warê de jî wan werênê li ser ziman bê.

Pirsgirêka li ser bawerî, herêmîtî û têngînen bi wê rengê re hatina hemberî hevdû wê, di aslê xwe de wê ji aliyekê ve wê hevdû ne

fahmkirin û ne naskirin wê hebê. Yanî bi gotineka din wê, rast hevdû ne dîtîn wê hebê. Ji aliyekê din ve jî wê rêveberîyên nîjadperest ku wê di wê demê de wê hertimê wê temenê çêkirina wê cûdahiyên bi rewşan wê bikin ku wê pêşbixin wê ji aliyekê din ve jî wê temenê wê bê. Wekî din ramyarîya serdestîyê wê ew jî bihemman rengê wê di çerçoveya serdestkirina xwe û bindest kirina kes û komên dervî xwe de wê, serî li rêyên bi hemman rengê wê bide. Ev jî wê, weke aliyna din ên ku mirov dikarê li ser wan bisekinê bê.

Çanda demokrati wê, di serî de wê, van aliyan wê di serî de wê bi şaşîyên wan re wê werênê li ser ziman û raxê li berçav. Wekî din jî wê mirov dikarê wê weke aliyekê giirng wê werênê li ser ziman û wê fahmbikê ku wê rewşa wê ya weke aliyekê din ê giring wê rewşa hevdû fahmkiirn û ankû hevdû rastfahmkirinê wê ev rewşên ku me bi navkirin û rewşên weke wan wê di serî de wê li pêşîya wê weke asteng bin.

Di wê rengê de mirov dikarê wê jî wê, werênê li ser ziman ku wê çand wê dema ku mirov wê rast û bi dûrûstî wê hilde li dest û wê fahmikê û berî hertiştî wê di wê rengê û awayê de wê pêşbixê wê karibê weke rêyeka têkilidanîne û pirre nêzî hevdûbûnê jî bê. Di wê rewşê de wê, çand û hûner wê, di aslê xwe de wê, di wê rewşê de wê karibê weyn û rolna dîrokî ji aliyê xwe ve bileyizê. Di wê rewşê de wê qalsmayina çand û hûnerê û nebûna têkiliya wê ya rast bi hevdû û girseyan re jî wê weke aliyekê din ê ne tenê weke kêmesîyekê dimenê lê wê weke rewşeka pirr zêde xirab a temenê pîrsgirêkên ku wê bi wê rengê wê biafirin jî wê biafirênê. Di wê rewşê de wê dema ku bi wê rengê temenê hevdû fahmkiirnê bi rastî were çêkirin wê ji gelek aliyan ve jî wê karibê pêşîya politika û ramyarîyên bi wê rengê jî wê bigirê. Di serî de wê weke aliyekê din ê giring wê di wê rengê û awayê de mirov dikarê wê, werênê li ser ziman.

Di rewşa têngîna çand û hûnerê de wê, dema ku mirov wê hilde li dest wê, di aslê xwe de wê di nava civakê de bixwe de jî wê karibê weke rê û pirre têkilidanîne û hevdû fahmkirinê weyn bişleyizê. Wê di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê li sser ziman. Di wê rewşê de wê, çand û hûner wê di demên hemdem de wê li ser temenê bi zanekirinê û pêşxistina fahmkiirna di derbarê hevdû de wê bi wê re jî wê, karibê ji van aliyan ve jî wê di pêşketina civakê û kes de weyn bileyizê. Ew temen û xîret û têngîhiştina wê di temen de heya.

Li vir di aslê xwe de çand û hûner weke aliyekê giirng wê temenê têkiliyek baş wê karibê çêbikê. Wê rast fahmkirinê û ankû bi şaşî nerîn û

hevdû rast ne fahmkirin wê karibê raxê li berçavên mirov jî. Wê jî wê weke aliyekê giirng wê mirov dikarê wê, di serî de wê li vir wê werênê li ser ziman.

Di wê rewşê de wê weke aliyekê din ê giring wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman wê, di serî de wê ev rewş û rewşên weke wan wê di serî de wê mirov karibê wan fahmbikê û wan werênê li ser ziman. Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê, di serî de wê werênê li ser ziman ku wê rewşa çand û hûnerê wê, di wê rengê de wê karibê bibê temenekê baş ê fahmkirin û pêşxistina têgîn û çanda demokratikî bî. Çand û hûner di aslê xwe de wê ji aliyekê ve wê hertimî wê xwediyê nerîneka lêpîrsîner û rexger bê. Di wê rewşê de wê biqasî rexneyên pozîtiv wê wilqasî jî wê yên ku wê li rewşên xirab wê bikê wê weke aliyekê pêşketina wê jî bê. Bi wê rengê wê her rewşê wê weke ku ew heya wê raxê li berçav. Wê piştî wê li ser wê re wê hewlbide ku wê bi rastiya wê re bi me bide fahmkirin.

Çand û hûner ji vê aliyê ve wê weke aliyekê giring wê di serî de mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê di nava civakê de wê, hertimî wê weke aliyekê pêwîst wê xwe bide dîyarkirin. Bi teybetî jî di demên hemdem de ku wê hertimî wê pêşketinên nû wê rûbidin û wê komên civakî ên nû wê pêşkevin bi têgînî, olî, çandî û hwd wê hebin wê, di wê warê de wê temenê wê hevdû fahmkirinê wê bi wê re wê beî ku wê yek xwe yê din baştir, çêtir û bilindtir wê bibîne wê karibê weke hevdû di têgîn û rastiyeke werênê li holê û bide çêkirin. Di wê rewşê de wê civak wê di nava xwe de wê biawayekê rast wê hertimî wê pêwîstîya wê bi hevdû raast fahmkirinê wê hebê. Ev wê weke aliyekê wê yê giring ê ku mirov dikarê wê di serî de wê weke aliyekê giring wê hilde li dest bê.

Civak wê di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê, di nava hevdû de wê, rewşa wê ya jîyanê a ku mirov wê dikarê wê werênê li ser ziman wê bi çand û hûnerê re wê xwe bide dîyarkirin. Di ancama herî dawî de ku di jîyanê de pêşketinek ku ew bi navê çanda demokratik bê û ankû pêşketineka din bê wê, ew jî wê bi çand hûnerê re wê bi hinek dîmenna wê were li berçav. Wê di serî de wê weke aliyekê giring wê li vir mirov dikarê wê kifşbikê û wê werênê li ser ziman.

Çand û hûner wê weke rastiyeke civakî a ku mirov wê di serî de wê hilde li dest û wê werênê li ser ziman bê. Di serî de wê weke aliyekê din ê giring wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê rewşa civakê wê bi çand û hûnerê re wê were li holê li berçav. Di wê rewşê de wê, mirov

diikarê weke aliyekê wê yê xwe hanîna li ser ziman jî wê werênê li ser ziman.

Çanda civakê wê weke aliyekê giring wê bi çanda bi hevdû re jîyankirin, têkilîdanînê û hevdû fahmkirinê re wê pêşkeve. Di wê rengê de wê di nava civakê de wê bi hevdû re jîyankirin wê weke xosletekê jîyane mirov a xwezayî jî bê. Mirov wê weke zindiyekê civaknas wê hertimî wê hewceya wî bi têkiliyên dervî wî re wê hebê. Li ser wê re wê bi hevdû re wê bijîn. Wê têkiliyê wê bi hevdû re wê dênin. Di wê rewşê de wê ji vê aliyê ve wê ev wê weke pêwîstîyek civakî jî wê xwe bide dîyarkirin.

Bi têtîna demokrasi û çandê re çapamenî, ramiyarî û hemwelatî

Di çerçoveya têtîna demokrasiyê û çandê de hildana li dest mijarên weke çapameniyê, ramiyariyê û hemwelatîtîyê wê, bi serê xwe her yekê weke mijarna kûr ku mirov karibê li ser wan bisekinê bê. Çapamenî û demokrasi, ramiyarî û demokrasi û hemwelatî demokrasi û hwd wê weke mijarna ku mirov dikarê her yekê yek bi yek wan ji gelek aliyan ve hilde li dest bê. Di wê çerçoveyê de bi bi hevdû re di çerçoveya mijare me emê hinekî bi sereka li ser wê bisekin in. Wê bêgûman wê di wê mijarê de wê hemû aliyên ku e, hizir dikin û ankû dihên tefkîrkirin wê newina li ser ziman. Li vir emê ji vê aliyê ve bi teybetî di çerçoveya hildana li dest bi têtîna çandî û demokratikî bi mijarê bi sînor bigirin û wê werênina li ser ziman.

Di wê rewşê de wê weke aliyekê din jî wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê rewşên fahmkirina bi demokrasiyê û çandê re wê bi pêşketina wan re wê di wê mijarê de wê navend bin.

Di rewşa hildana li dest a mijarê de wê hildana li dest û ankû wê ragihandin û pênasekirin wê weke aliyekê din ê giring wê li vir wê xwe bide dîyarkirin. Em li vir wê jî wê weke aliyekê din ê giring wê di serî de wê werênina li ser ziman ku wê di roja me de wê çapamenî wê weke aliyekê ragihandinê wê bi awayekê pirralî wê, pîrr zêde wê pêşkeve û wê di jîyane me de wê cih bigirê. Di wê rewşê de rewşên bi çapameniyê re wê ji hinek aliyan ve jî mirov dikarê wê, di destpêka mijarê û hana li ser ziman de wê li ser wê bisekinê û wê werênê li ser ziman.

Di rewşa çapameniyê de wê, ji aliyê têtîna ve wê dema ku wê were li ser ziman wê salixkirin, bi watekirin û xêzkirina çerçoveya wê bi mijarê û her wusa têkiliya wê ya bi rewş û mijarên din re wê were hanîn li ser ziman. Di wê rewşê de wê dema ku mirov bahsa salixkirinê bikê wê, di

aslê xwe de wê weke aliyekê giring wê karibê derkeve li ber me. Di serî de em hinekî ji li vir ji vê aliyê ve bi çend gotinan jî bê em li ser wê bisekin in wê weênina li ser ziman. Wê di vê çerçoveyê de wê ev weke aliyekê giring wê bimênê. Di wê rewşê de wê, di roja me de wê weke ku kurd di roja me de wê li ser çapameniya tirk re wê bênina li ser ziman rewşên weke 'krminalizekirinê' û her wusa rewşên weke li gorî ku ew dibînin hanîna li ser ziman wê, weke aliyekê ku wê li ser wê bisekin in bin. Di wê çerçoveyê de wê dema ku wê mijarek wê li gorî xwe wê werênina li ser ziman wê wateya wê ew bê ku wê hizir û ramanên kes û rewşên din ên dervî wê wê newina esas girtin û newina hildan li cidiyetê. Di wê rewşê de wê weke aliyekê din ê giring wê di vê rewşê de wê di serî de wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman. Di wê rewşê de weke xwe hanîna li ser ziman wê bo desthilatdarîyan wê sê wateyan wê bi sereke wê hebin. Yek wê ji aliyê bîrdozîkî ve wê wateya wê hebê. Ya din wê ji aliyê serdest kirina xwe ve wê wateya wê hebê, Aliyê din wê ew bê ku wê, bi wê rengê rewşa xwe ya sehêtkirinê wê bi wê re wê bikê ku ew pêşbixê. Di aslê xwe de ev hersê alî ku mirov hinekî bi kûrehi li wê binerê wê bi wê were dîtin ku wê hevdû di hinek çerçoveyan de wê teme bikin. Ev jî wê, weke aliyekê din ê ku mirov dikarê wê, di serî de wê hilde li dest bê.

Mijare çapameniyê wê, di serî de wê bo civakê wê li ser hebûna wê ya civakî û zimanîyê wê ve jî wê wateya wê hebê. Dema ku civakê xwe bi zimanê xwe hanîn li ser ziman wê pêşketina xwe wê di çerçoveya xwe de wê çêbikê û wê çand û hûnera xwe ya civakî jî wê bi wê re wê pêşbixê. Çand û hûner wê ji aliyekê ve wê girêdayî bi karhanîna ziman jî bin.

Di wê rewşê de wê çapamenî wê weke aliyekê giring wê karibê xwe bide dîyarkirin bê Di rewşa fahmkirina hebûna civakê de wê, ev alî wê weke aliyna giring bin. Lê dema ku ew civak ku ew minaq weke civake kurd ku ew zimanê wê kurdî bê û zimanê wê were qadaxakirin û bi zimanê tirkî bi zorê ew ji wê re were rengên ragihandinê werina pêşxistin û destûr ji wê re ji zimanê wê re nebê wê, ew tenê û tenê wê weke rewşeka ku wê çawa wê hebûna wê ya civakî wê were tûnakirin û ji hevdû felişandin jî. Wê ji vê aliyê ve jî wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman. Di wê rewşê de wê rewşa ragihandinê wê bo hebûna civakekê wê ne tenê weke rewşa ragihandinê bê. Wê ji wê zêdetirî wê weke rewşeka xwe pêşxistina bi çandî, hûnerî, wêjeyî û hwd bi gelek

aliyên din ên weke van re jî bê. Di serî de wê, weke aliyekê giring wê di wê rengê û awayê de mirov wê, binxatbikê û wê werênê li ser ziman. Ziman ji di wê rewşê de wê weyn û rola wê ji rewşa weke amûrekê axiftinê û ragihandinê wê zêdetirî wê xwediyê rewşekê bê. Wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman.

Ber vê yekê wê, rewşa ragihandinê û hebûna çapameniyê bo hebûna civakê wê weke aliyekê giring bê. Ji vê aliyê ve wê bi hebûnê wê weke aliyekê giring wê xwe bide dîyarkirin. Lê ji aliyê navaroka wê ve jî wê dema ku mirov wê hilde li dest wê, bi rengê hanîna li ser ziman û pênasakirin wê temenê pêşketinan rengên çandî û hûnerî ên weke bi têngîna demokratîkî û ankû ne demokratîkî re jî bê. Wê, di wê rewşê de wê, navarok wê weke aliyekê giring wê dîyarker bê. Hebûn û navarok wê ji dû aliyên ve wê her yekê wê ji aliyê xwe ve wê weyn û watayên wan ên cûda bo fahmkirinê, hildana li dest û lê nerînê wê di çerçoveya mijarê de wê hebê.

Çapamenî wê di wê rengê û awayê de wê mirov dikarê wê ji vê aliyê ve wê hilde li dest ku wê di rewşa ragihandinê de wê, di wê rewşê de wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman wê ji aliyê çandê û demokrasîyê bi hevdu re wê fahmkirina wê giring bê Ziman wê, dema ku me di paragrafa li ser vê de hanî li ser ziman li ser esasê navarokê û hebûna wê ya giştî ve wê ji aliyê çanda demokratîkî ve wê, di serî de wê, weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê hilde li dest. Wê dema ku wê hebûna civakekê wê bi wê rengê bi qadaxayên weke li ser ziman û hwd re wê bê xistin bin pêvajoyên tûnakirinê de wê ji rewşek demokratîkî zêdetirî wê weke rewşek jenosîdwarî bê. Di wê rewşê de wê parastina wê bi ti awayê wê nebê. Wê bi ti awayê wê mirov nikaribê bi rewşên masûmane wê werênê li ser ziman.

Hebûna civakê wê weke aliyekê ku mirov wê ji van aliyên ve wê bi gelek alî û têgehên wê mirov dikarê wê hilde li dest. Rewşên weke ziman, aborî, ramyarê û hwd wê rewşên weke xwe bi wan afirandinê bê Di wê rewşê de wê, dema ku wê civakek wê hemû kontrola wê ya aborî ji destê wê were standin û wê zimanê wê bo van aliyên wê pêşnekevin wê were qadaxakirin û wê derfeta kirina ramyarîyê bi ti awayê ji wê re newê hiştin wê ew hingî wê navê wê bi tememî wê bê jenosîd. Wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman.

Hebûna civakê wê, di wê rewşê de rwsên weke çapameniyê ku ew li nava wê dihên kirin wê weke aliyna ku mirov di serî de ji van aliyên ve wê hilde li dest dest bê. Di serî de wê weke aliyekê din jî wê mirov

dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê, rewşên ragihandinê ên roja me ku ew pêşketina wê, di serî de wê ji van aliyan ve jî wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman. **Emê li jêr li ser wê bisekin** in. Li vir em gotinekê jî li ser wê bêjin **rewşa perwerdeyê**, derfet dayîn û nedayînê jî wê, di wê rengê de wê di serî de wê mirov dikarê weke aliyekê giring ê hebûnî wê hilde li dest. Di wê rewşê de wê, hebûna perwerdeyê bi zimanê wê civakê wê temenê xwepêşxistina wê bê. Lê dema ku ew derfet ji destê wê were girtin ku ew bi zimanekê din jî were perwerde kirin wê temenê jenosîdkirina wê bê. Li tirkîya û welatên din ên rojhilat li hemberî kurdan û xalkên din ya ku ew dibê sadîsad wê bê. Di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman.

Di wê rewşê de wê rewşên weke yên xwendinê ên bi çî awayê bin mirov dikarê bi wê rengê wê werênê li ser ziman. Navarok û hebûn wê bi hevdu re û cûda bi cûda wê xwediyê rewşên ku em wan bi teybetî fahmbikin. Di wê rewşê de wê di serî de weke aliyê giring wê mirov dikarê werênê li ser ziman. Hêncetên rayadarên welatî ku ew dibêjin weke bi gotinên 'xwe parastinê', 'ewlehiyê' hwd jî wê, weke hêncetna ku wê çawa wê xwe bi wan mafdar derxin bin. Wekî din wê ji aliyê pêşketina civakî û hebûna keseyetiyê û ji aliyê rastiye ve wê zêde ti watayên wan wê zêde nebin. Di wê rewşê de wê, çapamenî wê ji rewşên ragihandinê wê di wê çerçoveyê de wê were derbaskirin. Wê weke rewşna xwe bi wê hanîna li ser ziman ên bi rengên 'dezenformasyonî' wê werina pêşxistin. Wê di wê çerçoveyê de wê çapamenî wê weke amûrekê ragihandinê wê ji aliyê xwe wê pêşbixin.

Rewşa çapameniyê û ragihandinê wê mirov ji kîjan aliyê ve wê hilde li dest wê weke aliyekê giring wê derkeve li hemberî me. Di rewşa ragihandinê de wê, dema ku wê, di roja me de wê, were bahsa kirin û ankû wê li ser wê re sekin in wê di çerçoveya kê hizra hanîya, kê çawa hanîna li ser ziman, filankes derfet ji xwe re dîtîya ku ew bête li ser ziman û ankû na. Wê di wê rengê û awayê de wê, were nîşankirin. Di wê rewşê de wê bahsa çerçoveyek ragihandinê ku mirov dikarê bi gotina *azadîya derbirinê* re wê werênê li ser ziman bê.

Di rewşa ragihandinê de wê, di wê rengê de wê weke aliyekê giring wê xwe bide dîyarkirin. Di roja me de wê weke aliyekê din jî bi rewşa ragihandinê re wê ew bê ku wê rêveber wê, komên civakê û ankû kesên ku ew ne li gorî wan diaxifin û hizrên xwe dihênina li ser ziman û ankû kêmesî û sûcên ku ew li dijî mirov û ankû mirovatîyê dîkin ku ew dihênina li ser ziman wê, bi hanînên xwe yên li ser ziman re wê bina

armanca wan. Wê, herina bi ser wan de. Di serdemên hemdem de wê, ji aliyê rêveberîyên bi wê rengê ve qatilkirina rewşenbîr, rojnemavan, akadamişyên û hwd wê, weke rewşna ku ew ji rêzê wan dikin bin. Di wê rewşê de li tirkîya kesên weke musa anter û hwd ber ku ew rewşenbîrên kurd bû wê were qatilkirin. Weke wê wê bi dahan rewşenbîr wê werina qatilkirin ji Musa Anter û heta Hirant dink û Tahîr Elçî mirov dikarê bi sadan navan li vir li dûr hevdû rêzbikê. Di dewama wê de wê kesên ku ew dihên rojevê û derfet namênê ku ew bèn qatilkirin bi wê rengê wê, bi dehan salan wê bèn avêtin li zindanan. Di wê rewşê de zindan tişî ji rewşenbîr, akadamişyên û kesên bi wê rengê ên zane hatina tişî kirin. Kesên ku ew dikarin gotinê bêjin wê di serî de wê, di armanca wan de bin.

Kesên ku ew xwe weke rewşenbîr, akadamişyên û hwd bi nav dikin û li rex rêveberîyê cih digirin wê ti carî wê navê kesên bi wê rengê ên rewşenbîr û hwd ku ew rejimê ew qatilkirina wê newina ser ziman. Wê hêz bi navkirina wan jî wê nekin. Wê di awayekê de wê, çawa wê bêl ku ew wan bibîr bikin di bin maskeya 'masûmanetiyê' de wê gotinên weke demokrasiyê û hwd jî wê bikarbênin. Di wê rengê de wê, di serî de wê weke aliyekê din di dewama wê de mirov dikarê werênê li ser ziman ku wê ew kes wê bi rewşa xwe re wê bina rewşna rêzê ên rejimê jî. Wê ji aliyekê ve wê, di nava hewldana wê de bin ku wê van aliyên rejimê çawa ji berçav û bîra mirovan wê dûrbikin û wê li şûna wan wê aliyna din ên ku mirov wan 'bi başî' bi bîrbikê wê bênina li ser ziman wê di nava hewldana wê de bin. Di wê rengê de wê, ew tenê weke kesê ku ew zanîne bo rewşên bi wê rengê diafirênin bin. Ev rewşa van kesên di bin navê rewşenbîrîyê û akadamişyênîyê de wê , bê temenê wê ku rejim wan kiryarên xwe bide domandin. Wê bi gotinana din wê bina sedema qatilkirina bi dehan û sadan kesên bi wê rengê ên ji nava civakê. Di wê rengê de wê weke aliyekê giring mirov dikarê wê binxat bikê.

Ev rewş wê, di serî de wê, temenê wê bê ku wê rejim wê kiryarên xwe weke bi şerkirinê û ankû hêrîşkirinên bi rengên din ên bi leşkerî û ankû ramiyarî û hwd ku ew bide domandin. Ev kes wê di bin navê demokrasiyê de bê, di bin navê rewşenbîrîyê de bê û ankû di bin navê akadamişyênîyê de bê wê, bina sebaba sûc û gûnehên mazin ên li dijî mirovatîyê jî.

Di rewşa ragihandinê de jî wê ev kes wê bi wê rengê wê derkevina li pêş. Her wusa wê, li berçav gel wê, weke kesên ku ew hertiştê ku ew wê cihê wê were wê çawa wê pîrûpak wê bidina nîşandin wê di nava hewldana wê de bin. Di wê rengê de wê ew xwediyê rewşekê bin. Wê ew

li navê rejimê wê bihizirin. Wê rejim wê xwe xwediyê hertiştê wê bibînê. Ew jî wê bi wê rengê wê bihizirin û wê aqil wê ji aliyê xwe ve wê bînina li ser ziman. Di wê rewşê de wê li ser çapameniyê re wê di nava hewldana çêkirina têgihan di nava civakê de di derbarê kes û saziyan de bin. Ku ew sazî û ankû komel rejim wê baş bibînê wê ew jî wê baş bibinin. Ku rejim li dijî wê bê wê her cûre gotinê ku ew ji wê re bikin wê sînor ji wê re wê nebê. Di wê rengê û awayê de wê, di reng û awayekê de wê, di nava hewldanê de bin. Çapameni wê di di destê kesên bi wê rengê de wê bi vê rengê wê weke çekeka ku ew yan ji civakê kesan bédeng bikin û yan jî li ser navê wê gotinê bêjin û tehdîdan bikin ku cihê wê hat. Ev wê bo kesên bi wê rengê wê, ti carî ji aliyê wan ve wê nebê mijare lêpirsînên axlaqî û hwd. Ew ji aliyê wijdanî ve wê ne xwediyê lêpirsînêkê bê. Wijdanê wan jî û axlaqê wan jî wê rejim û hebûna wê bê. Di nava hanînên wan ên li ser ziman de wê bi esasî wê ti carî wê gotin newina dîtin ku ew li dijê kiryarên rejimê û rayadarên wê ên ne baş ku ew bêjin.

Li vir wê çapamenî ku ew wê were li ser ziman wê, di wê rengê wê de ew wê bikarbênin wê ew *'hemwelatîyên baş'* ên rejimê bin. Wê di wê çerçoveyê de ew, wê hebin û wê xwediyê nêzikatîyê bin. Wê rejim jî wê wan wê wusa wê pêşwazî bikê. Ku bê gotin ev 50 sale rejima tirk heta roja çawa temenê şerê xwe yê li dijî civake kurd bi çapamenî û hwd afirandîya wê di serî ve ez kesên weke *'hemwelatîyên baş'* wê bi saya serê wan bê.

Çapamenî di aslê xwe de wê, weke aliyekê giring ê civakê wê were dîtin. Di pêşketina wê ya di demên hemdem de wê ev wê bi awayekê vekirî wê bi wê re wê were dîtin. Ragihandin, nivîsandin û xwendin wê weke beşna ji jîyane mirov a rojane bin. Çapamenî wê ji aliyê ve wê mirov dikarê wê çerçoveyek pêşketinî a ji aliyê têgînî û aborî ve jî wê hilde li dest. Di rewşa pêşketina wê ya di demên hemdem de wê, têgîna *'teşwîkkirinê'* wê bi zêdeyî wê were pêşnîyarkirin û wê, bi wê re wê hewlbê dayîn ku wê çapamenê bi gelek awa û rangan wê were û pêşkeve. Di wê rengê û awayê de wê dema ku mirov li çapameniya roja me binerê wê bi gelek rojnema, tv' û hwd wê, werina dîtin. Rewşên weke înternetê ku wê li ser wê re wê weşand, ragihandin û hwd wê were pêşxistin wê, di wê warê de wê bi gelek awayan ew wê were kirin. Zêdebûn û pirrengîti wê weke du aliyên ku wê di wê çerçoveyê de wê weke ku wê were li berçav Di wê rewşê de wê dema ku mirov tevî wê jî li rengê pêşketina çapameniyê binerê wê bi wê re wê bibînê ku wê, rewşa wê, ji gelek aliyên ve wê, çerçoveya ramyarîya hegomonîk û ya nava sînorên

welêt û hwd wê, were esas girtin. Ev jî wê temenê bi alî hanîna li ser ziman û di dema hanîna li ser ziman de jî wê mirov wê ji hizrên xwe wê dem bi dem wê bi qirpênê. Di awayekê sazûmanî de wê çapamenî wê pêşkeve. Di wê rewşê de wê, hizir û ramanên ku ew wê bi weşênê wê, di wê rewşê de wê, di çerçoveyeka ku ew ji wê mesûl bê wê, biweşênê. Lê ji aliyekê din ve jî wê, dema ku mirov wê pêşketina wê ya bi ber pêşarojê ve wê li wê binerê mirov wê bibînê ku wê nûçe, nivîsandina pirtûkan, gotar û hwd wê, çavkanîyên wan çina wê weke aliyna ku wê hertimî wê êdî wê li wê were hizirkirin.

Çapamenî di wê rewşê de wê bi awayekê wê pêşkeve û wê derkeve li pêş. Di roja me de wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê çapamenî wê, di wê rengê de wê, weke çandaka demî a demên hemdem jî wê pêşkeve. Lê li vir wê di hemû demên hemdem ên hatina bûhûrandin de jî wê nîqaşên bêalîbûnê û her wusa çapameniyek azad û hwd wê werina kiran û meşandin. Di wê rewşê dewê çapamenî bixwe wê hertimî wê bê mijare nîqaşan. Ber ku wê rejim wê hertimî wê bixwezin ku çapamenî weke aligirê wê bê. Dervî wê û gotina wê nûçe çênekê û ragihandinê nekê. Di wê rewşê de wê, dema ku wê li gorî wê bê, wê ew wê destûrê wê bide. Minaq wê em ki tirkiya tenê binerin wê, bi dehan rojnemeyên kurdî ber ku ew bi kurdî dinivîsênin û ankû di derbarê kurdan, dîrok, civak û rewşa wan de dinivîsênin wê rastî hêrişan wê werina û werina girtin. Di wê çerçoveyê de wê, ev rewş wê tenê weke hinek rewşên rojane ên ku wê bîn serê çapameniya kurd bê. Wekî din wê, rewşa weke nivîsandina pirtûkên kurd, derxistina kovarên bi kurdî û ankû musika kurdî lêxistin û hwd wê, weke rewşna qadaxayî û ssedema hêrişê û ankû êşkencekiran û zindankirinê jî bin. Di asta dawî sedema qatilkirinê jî bin.

Lê em ji wê aliyê ve jî wê werênina li ser ziman ku wê çapamenî wê bi awayekê wê weke rengê pêşketina demên hemdem jî bê. Minaq çapamenî wê, bê pêşxistin weke bi sektorî. Wê, bê weke aliyekê hemdem ê hilberînî jî. Di wê rewşê de wê dema ku em bahsa çapameniyê bikin wê tenê wê tiştêk wê newê fahmkiirin. Ji vê aliyê ve wê gelek tiştên weke rojnema, tv, sektorên filman çê dikin, û her wusa di wê warê de amûrên teknîkî û teknolojikî ku wê temenê wê bi afirênin jî wê weke aliyna ku wê di wê çerçoveyê wê mirov karibê bi wê re wê werênê li ser ziman bê. Li vir di dewama wê de mirov dikaerê çend gotinan li ser navaroka wê jî wê werênê li ser ziman. Navaroka çapameniyê wê çawa bê, minaq wê filmek wê çawa wê were çêkiran wê dema ku wê êvarî malbatekê tv ji

xwe re vekir wê çî tamaşa bikê û hwd wê hemû hûrgilên mijarê wê, di wê rewşê de wê weke aliyna ku mirov bi wê re werênê li ser ziman bê. Ber ku wê ev hûrgil wê rengê pêşketina wê bidina dîyarkirin. Minaq wê, li ser tamaşakirina tv'yê wê çî û çawa wê bê tamaşakirin û hwd wê, ji aliyekê ve wê di roja me de ku wê bahsa 'serbestîyê' wê were kirin jî wê, ji aliyê saziyên dewletê ve wê bèn kifşkirin. Di wê rewşê de wê, di wê rewşê de wê, ew pirrengîtî wê, di aslê xwe de wê, tenê wê di rewşa zêdebûna tv' û rojnemayan de wê bimênê. Lê navarok wê dîsa wê, di kifşkiirna wê de wê, bi zêdeyî wê, dervî wê rayadarên dewletê wê bidina kifşkirin. Dema ku wê di roja me de wê bo çapameniya tirk wê gotina 'çapameniya hawuz' wê were bikarhanîn wê, hinekî jî wê bo wê rewşê bê.

Çapamenî wê weke çerçoveyeka ragihandinê a pirr alî ku wê di rewşa kifşkirina rewşa pêşketina civakê û rêvebirina wê de jî wê, ji hemû aliyan ve wê di roja me de wê, bide dîyarkirin. Hemû şêwayên sîyasetê wê di werina ser tv'yan. Wê rewşên weke yên çekirina bernemeyan li ser rewşên ramyarî, dîrokî, civaknasî û gelek mijarên din ên weke zanistî û civakî û hwd wê, di wê çerçoveyê de wê rewşa çapameniyê û pêşketina aqilê rêveberiyê û beşên zanistê û hwd di nava hevdû re wê, weke aliyekê din ê ku mirov dikarê wê di serî de wê li ser wê bisekinê bê.

Di wê rewşê de wê, dewlet wê di roja me de wê, çapameniya xwe û rêyên xwe yên ragihandinê wê pêşbixin. Wê bi wê re wê weşanên ku wê bèn kirin wê weke ku ew dixwezî wê bikin. Ji vê aliyê ve wê çendî ku wê çandake çapameniyî wê pêşkeve jî lê wê ji aliyê ve wê, rewşa demokratizekirina wê bi çandaka demokratikî wê pêşxistin û hanîna li ser ziman wê, hertimî wê weke aliyekê bi pirsgirêk wê xwe bide dîyarkirin bê. Pirsgirêka maf û azadiyan wê, di çerçoveyê de wê mirov dikarê wê hilde li dest. Di wê rewşê de wê, di serî de wê weke aliyekê din ê giring mirov dikarê di wê çerçoveyê de wê werênê li ser ziman ku wê çapamenî wê, di serî de weke aliyekê kifşkar a di jîyanê de wê pêşkeve. Her ku wê dem têve herê jî wê ev alî wê zêdetirî wê xwe bide dîyarkirin. Ber vê yekê dahûrkirina rewşa çapameniyê bi têgînek û çandek demokratik û wê hanîna li ser ziman wê, di serî de wê bandûra wê li hemû pêşketinên civakê ên demkî jî wê bikê. Civake bi serê xwe kiu ew bû wê, karibê pêşketina xwe bi rehetî bijî. Hingî wê civak wê pêşketineka bi tendûrûst, rast û pak wê bijî. Di wê rewşê de wê, di roja me de wê hemû mudahaleyên ku wê li civakê û mejiyê wê were kirin wê li ser çapameniyê re bê. Ber vê yekê wê weke aliyekê giirng bê ku mirov

çapameniyê wê ji gelek aliyan ve wê hilde li dest. Mijare çapameniyê ku mirov wê kûrbikê û bi hûrgilî li ser wê di çerçoveya hebûna civakê de wê hilde li dest wê, di bin serekên weke ramiyarî û çapamenî, ragihandin û çapamenî, pêşketina civakê û çapamenî, mafûazadi û çapamenî û hwd wê bi wê rengê wê gelek serekên ku wê bin wan bi şîroveyên rast wê werina tişkirin wê pêwîstiya kifşkirina wan wê hebê. Di wê rewşê de çapamenî wê, dema ku mirov wê li se rewşa ramiyarîyê û wê re jî wê bi gotinekê wê bêjê ku wê, çapamenî wê weke qada xwe hanîna li ser ziman a ramiyarî jî bê. Wê di wê rengê de wê, reng û awa wê bistênê. Hemû peyamên ku wê bèn ragihandin ji beşên civakê û hwd re wê, li ser çapamenîyê re wê bèn kirin. Wê, di rewşa wê de wê çapamenî wê, weke qada ku wê li ser wê re wê têkilî wê bi civakê re wê were danîn jî bê. Di wê rewşê de wê, mirov dikarê weke aliyekê giring wê werênê li ser ziman. Hemû sîyeset wê di roja me de wê di parlamenê de wê weke ku wê bèn kiirn. Parlamen wê weke dihna civînê ên civakî ên demên hemdem ku wê pîr zêde wê, bi navê têngîna demokratik û çanda wê jî wê derkeve li pêş. Xwe di wê de hanîna li ser ziman wê, weke aliyekê demokratikî ê ramiyarî jî wê, were pênasekirin. Parlamen wê, li ser mijarên ku ew jîyane civakê û hebûna wê alaquadar dikin wê nîqaş bikê û wê li ser wê biryaran wê bigirê. Di wê rewşê de wê, bi wê re wê, civak wê çî wê alaquadar bikê wê, civak wê di wir de wê bê ser ziman. Di roja me de wê di serdemên hemdem de wê parlamen wê weke platformna civakî ku wê hemû beşên civakê wê li gorî xwe wê endamên xwe wê bişêninê û wê li wir wê bixwezin ku ew werina nimînêrkirin. Di wê rewşê de wê kesên ku ew şandin jî wê, ji nava civakê wê hertimî wê, hemû xwestek û pirsgirêkên wê çî ya wê kifşbikê û wê li wir wê bènê li ser ziman. Wê dema ku wê ev hemû wê werina kirin jî wê, ev rewş di demên ragihandinê de wê, di çapameniyê de jî wê bèn li ser ziman.

Çapamenî wê ew weke erka wê zanîn ku ew hemû tiştî weke ku ew bûya û dihê li ser ziman ew werênê li ser ziman. Ji wê ne kêmbikê, ne bi birrê û ne jî bigûharênê û werênê li ser ziman. Di wê rewşê de wê, ev wê ji çapameniyê wê were xwestin. Bi wê rengê wê ji wê were xwestin ku ew bibê dengê nava gel ê rast.

Ragihandin, ramiyarî, parlamen civak wê li ser platforma çapameniyê re wê bigihijina li hevdû di rewşa hevdû dîtin û fahmkirinê de. Çapamenî wê di wê rengê de wê dema ku wê çendî ku wê li gorî van rewşan wê hanî li cih wê weke ku wê erka xwe hanîbê li cih wê li wê were nerîn û wê ew wê were herêkirin.

Di rewşa çapamenîyê de mirov çendî ku wê lêdikolê mirov wê zêdetirî wê giringîya wê kifş bikê. Di wê rewşê de wê, gelek aliyên wê yên ku ew bi temenî ji hemû aliyên xwe ve werina li ser ziman wê hebin. Çapamenî wê, di wê rewşê de wê, têkiliya wê ya bi rewşa wekehevdû û rast ragihandinê de wê, wê hertimî wê li ser wê re wê bi têtîna maf û azadiyê re wê were nîqaşkirin. Di wê rewşê de wê di aslê xwe de wê, çapamenî jî wê mijareka civakî a maf û azadiyê bê. Weke sektor pêşxistin wê û pêşxistina şirketên wê û hwd wê, di aslê xwe de wê, aliyekê ku wê, temenê dîrketina wê ya ji civakê jî bê. Hemû pêşxistina wê ya bi şirketî û hwd wê bo qizincirina zêde pereyan û hwd bê. Di wê warê de wê, çapamenî û bazara kîrîn û firotinê wê li ser wê re wê di nava hevdû de wê derbas bibê. Wê weke aliyekê wê yê giring wê dema ku mirov wê di dest de wê ti tişt nebê û hêza wî ya kirînê nebê wê nikaribê xwe bigihênê li zanînê. Bi wê re wê zanîn wê bi reng û şewayên wê yên ku ew dihên pêşxistin re wê, bê bazarkirin. Di wê rewşê de wê, çapameniya civakê wê çawa wê were dîtin û pêşxistin wê, di wê rewşê de wê, hertimî wê, li wê were hizirkirin. Wê, di wê rewşê de wê, ji wê were xwestin ku ew bê alî bê. Aliyê dewletê negirê li hemberî civakê. Di wê rewşê de wê ev wê ji wê were xwestin.

Civak û çapamenî wê di wê rewşê de wê, xwediya pêşketineka hemdem a bi hevdû re bin. Civak wê dema ku mirov wê hilde li dest wê ji endaman wê pêkwerê. Wê her endamên civakê wê weke kesên ku ew di nava wê de bi nirxên wê mazin bûna û di nava de dijîn bin. Ya ku wê civakê li hevdû digirê ziman, çand, aborî û hwd bê. Wê ev wê weke temenên ku wê civak wê li ser wan re wê xwe pêşbixê jî bê. Di rewşa civakê de wê, piştî ku wê dewlet hatin û avabûn û pê de wê, weke çerçoveyna rêveberîyî û ankû desthilatdarîyî wê pêşkevin. Wê di wê rewşê de wê, civake ku ew di nava sînorê wê dewletê bijî wê, endamên wê piştî wê weke 'hemwelatîyên wê dewletê jî wê werina pênasekirin. Di wê rewşê de wê girêdana hemwelatîyê wê, bi destûrî wê bê kirin xwedî temen. Di wê çerçoveyê de wê hemwelatîyî wê weke rewşeka ku ew di çerçoveya destûrê de wê mirov wê bê xwedî maf û azadî. Wê sînorê maf û azadiya mirov jî wê bi sînorê wê destûrê û hebûna wê re wê bi sînor bê. Di wê rewşê de wê, rewşa dewlet û destûran wê di çerçoveya desthilatdarîyî a bi wê rengê de wê hevdû wê temem bikin. Di serdemên hemdem de wê destûr wê di wê rewşê de wê pîrr zêde wê derkevina li pêş weke pêşketinna civakî. Wê weke temenê maf û azadiya hemwelatîyan ku ew hatî misogerkirin jî wê li wê were nerîn. Di wê

rewşê de wê mijara civakê û destûrê wê hertimî wê di demên hemdem de wê di çerçoveya pêşketina beşên civakê û hebûna wê ya civakî de wê mijare nîqaşê bê. Nîqaşên dadî û hwd wê, pîr zêde wê di wê warê de wê, werina kirin. Aliyekê din ê navaropka nîqaşên dadî jî wê bi gotinên weke maf û azadiyê û haqaniyetê û hwd rewê werina kirin. Di wê rewşê de wê, dema ku wê bahsa maf û azadiyê wê were kirin ku wê herkesek wê, weke hevdû wê xwediyê heman mafê bê. Wê di wê rewşê de wê, ti kesek wê ne li ser ti kesekê re bê. Wê bi nîjadî, zayendî û olî û hwd wê, weke hevdû xwediyê heman maf û azadiyê bin. Di wê rengê de wê ev wê weke ezmûnna ku wê di serdemên hemdem de wê pêşkevin bin. Wê mafê hîlbijartinê ê jinê û komên civakî ên bi rengê çermenê xwe reş in ku ew cûda dihên dîtin wê ew di wê demê de wê were ji holê rakirin. Bi gotineka din wê bindestî û koletî wê were ji holê rakirin. Lî di aslê xwe de wê, weke bermehiyên wî yê zêhnî nîjadperestî û hwd wê, weke nexweşîyna di her demên hemdem de ku wê êdî wê piştî wê werina dîtin bin. Dema ku uev rewş dihên dîtin wê di wê rewşê de wê gotina çanda demokratîk wê zêdetirî wê bi awayekê rast wê wate û giringîyê wê bistênê. Bi fahmkirinaka demokratîkî jî holê rakirina van nexweşîyên zêhnî wê ne tenê wê pêşketina civakê wê zêdetir wê baştir û xweşiktir wê bikê wê jî wê zêdetir wê, temeneke giştî ê ku wê her demê wê li ser wê re wê pêşketina mirov û civakê ku wê were çêkirin jî bê.

Pirsgirêka maf û azadiyê wê di dema me de wê di çerçoveya zihniyeta rejîm, dewlet û rêveberîyên demî de wê weke pirsgirêkna destûrî jî bin. Wê di temenê wan de wê nexweşîyên nîjadî û hwd jî wê hebin. Di wê rewşê de wê ev rewşên weke nîjadî wê temenê hatina hanîna hemberî hevdû a têgînên weke yê olî û hwd jî bê.

Li vir di gotinê de em cardin vegehirina li ser rewşa fahmkirina hemwelatîyê di dema hemdem de. Wê di aslê xwe de wê, weke aliyekê ku me hinekî li jor hanî li ser ziman wê hemwelatîyê wê, weke rewşeka ku wê di çerçoveya têgîna dewletîyê de wê, temenê wê bi destûrî û hwd wê hebê. Di warê fahmkirina fahmkirina hemwelatîyê de wê mejuya wê heta serdemên kevnera wê herê. Di serdemên kevnera wê wê pêşî li dema roma a komarî û piştî li atîna-sparta wê, ev rewş wê werina pêşxistin. Di wê rewşê de wê, kesên weke serdest wê weke kesna ku wê azad û hemwelat wê werina dîtin bin. Di çerçoveya têgîna azadbûnê de wê, têgîna hemwelatîyê wê were hanî li ser ziman. Wê kesê weke hemwelat wê, xwediyê gotinê, maf û azadiyê û her wusa hemû derfetên ku hebin ên jî destê rêveberîyê û ankû rewşên din jî bê. Wê, di wê rengê

de wê hemwelat wê, weke kirdeyek kifşkirin wê hebê. Di wê rewşê de wê, di wê demê de wê koletî jî wê hebê. Minaq hemwelatîtiyek wê karibîba biba xwediyê gelek koleyan ku wê bo wî kar bikin. Yan jî wê, di male wî de wê kar bikin. Wê ew xwediyê wan bê.

Em rastî rewşên bi wê rengê jî dihên di serdemên kevnera de. Lê bi wê re wê, zêdetirî wê çerçoveya têgîna hemwelatîtiyê wê, derkeve li pêş. Wê ev wê, weke kesna ku wê mafê kifşkirin û hemû aliyên rêveberîyê û hwd ku wê di destê wan de bê, Di wê rengê û awayê de wê, di serî de wê weke aliyekê girîng mirov dikarê wê, werênê li ser ziman.

Hemwelatîti wê piştî serdemên kevnera wê hin bi hin wê pêşkeve. Wê welatên ku wê werina avakirin wê di wan de wê heta serdemên navî û demên wê yên dawî jî wê, kesên azad û ankû hemwelatî û yên ku weke kola ku wê ji wan re wê xulamtiyê bikin wê hebin. Piştî serdemên ronansê wê hin bi hin wê rewşa bi têgîna hemwelatîtiyê re wê bigûharê. Wê bandûra pêşketina bi aqil û hwd jî wê bêgûman wê li wê hebê. Di wê rewşê de wê, di serdemên hemdem de wê, hemwelatîti wê weke dîyardeyek temenî a giştî. Wê hema bêja wê herkesek wê di nava sînorê welatekê de wê bigihijê mafê bidestxistina hemwelatîtiyê. Di wê rewşê de wê, bi demê re wê koletî jî wê rabê. Lê wê cihê xwe ji rengên hizirkirinên weke yên bi rengê nîjadperestî û ankû 'rasîsmê' re wê bide hiştin. Her wusa nîjada çerm sipî û yê çerm reş û hwd wê bi wê rengê wê jî hevdû wê werina cûdakirin. Ev rewşên bi wê rengê wê, werina pêşxistin.

Di aslê xwe de wê ev rewşa van rengên hizirkirinê ên bi têgîna rasîsmê û hwd re wê, encama tiştêkê bê. Di serî de wê, çendî ku wê di jîyanê de û bi aqil wê pêşketina ne zêde piçûk wê hebê jî lê wê îdrakkirina wê zêde nebê. Her wusa wê, di wê rewşê de wê ego û ajoyên keseyetî ên serdestî û xwe çêtirdîtinê û hwd wê derkevina li pêş û wê, bi wê re wê temenê pêşveçûnên bi wê rengê wê biafirênê. Her wusa wê, hizrên bi wê rengê wê bi demê re wê di demên hemdem de wê di awayekê din ê duyem de jî wê xwe bide dîyarkirin. Ew jî wê, di rengên hizirkirin weke nîjada serdest û ankû yê serdest de wê xwe bide dîyarkirin. Wê di nava yên serdest û yên ne serdest de wê ev rewş wê xwe bide dîyarkirin. Di wê rewşê de wê yên serdest wê bi awayekê bêwijdanî wê hemû maf û azadi û dewlemendîyên yên ne serdeest wê desteserbikin û wê hildin. Di wê rewşê de wê, ev rewş wê piştî wê, bê temenê wê rewşa yê serdest û domandin wê. Ji vê aliyê ve wê, di aslê xwe de wê rewşa yê serdest wê hinekî jî wê temenê wê li ser metingerkirina yên ne serdest û

desteserkirina dewlemendiyên wan wê di temenê serdestîya wan de wê hebê. Lê ew ti carî li xwe nagirin û wê rûmetê di xwe de nabînin ku wê bilêvbikin û wê werênina li ser ziman.

Di wê rewşê de wê, di nava wê rewşê de wê, mirov dikarê wê weke aliyekê din jî wê werênê li ser ziman ku wê rewşa hemwelatîyê wê di wê rewşê de wê bi awayekê wê xwe bide dîyarkirin. Piştî wê çendî ku wê, pêşveçûn wê bibê wê ev têgîna serdestîyê wê encamên ne baş wê jî wê derxê û wê di jîyanê de wê pîretîze wê bikê. Hin bi hin wê ev derkeve li holê ku wê rejim wê werina avakirin û yên aligirên rejimê ku wê hemû maf û azadi wê di destê wan de kom bibê û yên ne aligirên rejimê ku ew çendî ku ew hemwelatî jî wê di rewşek sefilane de wê bîn hiştin. Di aslê xwe de wê ev rewş jî wê di dîmenekê de wê jî rewşa dema koledariyê û ankû ya dema yê serdest û bindest wê ne cûdatir bê. Di wê rewşê de wê weke aliyekê giring wê di serî de wê mirov dikarê wê binxatbikê û wê werênê li ser ziman. Di wê rewşê de wê, pîrsgirêka nîjadprestiyê û raşismê a hemû deman wê di wê rengê de wê xwe di demên nû ên hemdem de wê bi rewşa yên 'aligir' û yên 'ne aligir' re wê xwe bide dîyarkirin. Ev rewş wê, weke rewşeka ku wê di serî de wê, mirov dikarê wê werênê li ser ziman bê. Yanî bi gotineka din di aslê xwe de wê, êdî wê hemwelatî jî wê ne derfet û rewşek serdest bê bo herkesekê, çendî ku ew hemwelat jî bin.

Di wê rewşê de wê weke aliyekê din jî wê mirov dikarê weke aliyekê din ê di dewama wê de dikarê werênê li ser ziman ku wê di wê rewşê de wê, pîrsgirêka 'nîjada serdest' û 'nîjada ne serdest' û ankû 'netewa serdest' û 'netewa ne serdest' û hwd wê, di wê rengê de wê bi reng û awayan wê xwe bide dîyarkirin. Di wê rengê de wê, rewşên nû wê hertimî wê ev zihniyet wê dem bi dem wê bi xwe re wê bide afirandin. Li vir wê ev rewşa têgîna serdestîyê wê weke aliyekê din ê pîr zêde bi pîrsgirêk ê di temenê hemû pîrsgirêkên civakî de jî bê. Di serî de wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê, di demên ne zêde dûr de li dora sedsale 19'min û sedsale 20an de wê, nîqaşkirinên bi gotina demokrasiyê û 'parvekirina hêzê' û hwd re wê werina pêşxistin. Di aslê xwe de wê ev nîqaş wê jî aliyekê ve wê karibin tiştêkê bidina vegotin di wê rewşê de. Di destê de berhevkirina hêzê wê di serî de wê, temenê gelek pîrsgirêkên mazin bê. Wekî din wê komek piçûk ku wê weke rêveber û rayadar wê hemû civakê bi beşên wê re wê, di bin kontrola xwe de wê bigirin. Wê li ser wê re wê bi zanebûnê wê, rêyên parvekirina hêzê wê pêşnixin. Wê, nexwezî ku wê hêza di dest de parvebikin. Di wê

rewşê de wê, ew wê xwe weke kesna serdest ê li ser serê civakê wê bibînin. Weke kesna ku wê li ser navê civakê wê gotinê bibêjin. Wê ew wê tenezûlê ne dina nîşandin ku ew ji nava civakê jî bi pirsin ku ew wê çî bikin. Ew wê hêzê di xwe de dibînin ku ew wê bêjin û bi wê rengê bihizirin ku "ew ya baştir dizanin. Ew yê bi zanetirin. Ew yên ku ew bo civakê baştir dihizirin û dixwezin." Wê bi wê rengê wê xwe weke 'lutfetekê' bi serdestîya xwe re wê li ser serê civakê wê bibînin. Di wê rengê de wê nêzî mirovên nava civakê wê bibin. Her wusa yekê ku gotinê li dijî wan û kirinê wan bibêjê heya ku ew were qatilkirin û kuştin jî. Lê berî hertiştê wê hemû rêyên cezakirinê ên weke ku wan bo xwe di destûran de bicihkirîya wê bikarbênin. Di wê rewşê de wê destûrên kesan wê pêşbixin.

Pirsgirêka destûran wê di wê aliyê de jî wê, karibê xwe bi gelek alî û awayan bide dîyarkirin. Wekî din mirov dikarê wê jî wê, di dewama wê de wê werênê li ser ziman ku wê rewşa civakê wê, weke aliyekê din ê ku mirov dikarê wê, di serî de wê, ji vê aliyê ve wê weke aliyekê din ê giring wê werênê li ser ziman. Her çendî ku wê bahsa 'serdestîya civakê' wê were kirin jî lê di aslê xwe de wê ji aliyekê ve jî wê, civak jî wê, ji wê aliyê ve wê were bêvîn kirin. Di wê rewşê de wê, di bin navê 'serdestîya civakê' de wê ev wê bitemenekê destûrî jî ku wê were bikarhanîn wê ew wê were pêşxistin.

Serdestîya civakê wê, weke aliyekê ku wê hertimî wê were li ser ziman bê. Lê civak di her rewşê de wê, weke rêyeka ya serdestkirinê wê were bikarhanîn. Çendî ku wê civak wê weke rêya serrdestkirinê wê were bikarhanîn jî lê wê civak ne serdest bê. Di wê rewşê de minaq wê dema hilbijartinan de wê rêveber herina civakê û wê xwe bi wê bidina hilbijartin. Wê zêde artarnatîfan wê ne dênina li pêşîya wê. Wê yên ku wan danîna wê ji wan bixwezin ku ew ji wan hilbijêrên û dernekevina dervî wê. Wê di dewama wê de wê wê kes û ankû partîya ku ew hat bijartin wê, piştî wê were ser serê wê civakê û wê civake ku wê ew bijartî jî wê ew ji wê re wê kiryarên nebaş wê bide nîşandin. Her wusa wê, weke kesekê ku ew serdest ku ew civak jî mecbûra ku ew di gotina wî de bê û ji wî re îteatê bikê. Wê bi wê rengê wê, civakê wê bikina rewşa xulamên serdemên navîn de di demên hemdem dem.

Di wê rewşê de wê jî wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê di wê rewşê de wê, ji nava civakê wê, beşkirina wê ji aliyê rêveberîyan ve wê, li ser esasê yên aligir û yên ne aligir, yên ji wê nîjadê û yên ne ji wê nîjadê, yên dewlemend û yên ne

dewlemend û hwd de wê pêşbixin. Di wê rewşê de wê, mirov dikarê wê, di serî de wê werênê li ser ziman. Di serî de wê dema ku mirov ji van aliyên rêveberîyî ve binerê wê, di serî de wê, ber çî wê çandak demokratîkî bi rastî wê pêşnekevê wê ji gelek aliyan ve wê sedemên wê werina dîtî û fahmkirin. Ya ku wê, di bin navê wê gotina çanda demokratîkî de wê bi şîroveyî wê werênina li ser ziman jî wê, kiryarên wan ên di wan rengan de ku ew dem bi dem di dema hanîna li ser ziman de bi rengên din didina şîrovekirin bin. Ji xwe, wê kesên ku ew şîrove dikin ku ew akadamsiyen bin û rewşenbîrên aligirê wê bin wê ti carî wê li ser esasê rewşek rexneyî wê şîrove wê pêşnexin. Wê di çerçoveya hevdû tememkirin û rast derxistinê û hwd de wê hertimî wê hizrên xwe wê werênina li ser ziman.

Di rewşa gotina çanda demokratîk de wê mirov dikarê weke aliyekê giring di dewama wê de û li ser wê re wê werênê li ser ziman ku wê ev gotin û bi watelêkirina xwe re wê, weke têgiheka ku wê di wê çerçoveyê de wê, ku ew bi awayekê rast bê hildan li dest wê hemû kiryarên rêveberîyên dema me ya hemdem ku ew çendî bi hizrên ku ew didin pêşxistin xwe bi wan pîrûpak didina nîşandin jî wê werina mahkûm kirin. Di serî de wê, weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê, weke aliyekê mirov werênê li ser ziman ku ew rengên jîyankirinê ên ku me hanîna li ser ziman û yên weke wan mirov dikarê wan bi kifşkirina wan re li ser şaşî û ne rastîya wan re xwe bigihêne ya rast jî.

Di wê rengê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê din ê vê rengê wê gotinê wê di serî de wê weke aliyekê wê yê din mirov wê di serî de wê werênê li ser ziman ku wê çanda demokratîk wê di serî de wê, bi pêvajoyên pêşketinê re wê, di serî de wê, bi wê rengê wê mirov dikarê bi pêşketina wê re wê, werênê li ser ziman. Lê wê jî mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê rewşa gotina 'çanda demokratîk' û ya 'çand û demokrasiyê' cih bi cih wê karibin ji hevdû cûda wateyên cûda jî bidina me. Di wê rewşê de wê gotina çanda demokratîk wê çandaka demokratîkî ku ew dihê pêşxistin û ankû pêşketîya wê werê hanîn li ser ziman. Lê ya çand û demokrasiyê mirov wê dikarê ji du aliyan ve wê di çerçoveya wê bixwe de wê hilde li dest. Minaq ji aliyê demokrasiyê ve wê çanda demokratîkî wê karibê were qastkirin. Lê ji aliyê têngîna çandê ve wê, çandaka demokratîkî jîwê karibê wê were qastkirin. Çanda wê dema ku ew wê were pêşxistin û ankû wê pêşkeve wê, di şewayê wê û pêşketina wê de wê ew wê were kifşkirin. Di wê rewşê de wê çand wê, weke

rewşek jîyanî wê dema ku wê, mirov bi rengê jîyane mirov re wê hilde li dest wê mirov wê, çawa wê bijî wê, şêwayê wê jî wê bi xwe re wê bide dîyarkirin.

Pêşketina di jîyanê de wê ku ew di çî rengê de bê wê weke aliyekê çandî wê mirov karibê wê werênê li ser ziman. Cih bi cih û herêm bi herêm û ankû civak bi civak wê bi xwe re wê rengên cûda ên çandî bi demê re ku wan pêşxistîya wê bi xwe re wê bidina dîyarkirin. Di wê rewşê de wê ew weke rengê jîyane wan jî bê. Di wê rewşê de wê ew rengê jîyane wan wê, ew bi wê re wê xwe baş û rehet wê hîsbikin. Di wê rewşê de wê, di nava çanda demokratikî de wê ev jî wê, weke gotinekê wê di wê çerçoveyê de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman bi hevdû re jîyankirina cûdahiyên çandî û keseyetî ên bi wê re wê, weke aliyekê demokratikî jî wê, were dîtin û hanîn li ser ziman. Ev jî wê, weke aliyekê wê yê ku mirov wê dikarê wê, di serî de wê, fahmbikê bê. Di nava civakê bixwe de ku em, tenê civake kurd wê hildina li dest wê di nava wê de wê gelek komên cihêrengî ên bi bawerîyî, herêmî, zimanî û hwd wê hebin. Di nava civakê de wê cûdahî wê pîr zêde wê hebin. Dem bi dem wê di dmeên bûhûrî de wê ev bina sedema pevçûn û aloziyan jî. Lê di aslê xwe de wê weke cihêrengîya civakî ku mirov wan herê bikê wê çawa wê bi hevdû re wê bijîn wê, di serî de wê, weke nirxekê wê di wê çerçoveyê de wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman. Wê dema ku mirov her cihêrengê ku ew bi bawerî bê û ankû bi rengên din ên civakî weke çandî, zimanî û hwd bê ku ew her yekê ji aliyê xwe ve hebûna ya yê din ê li hemberî xwe ku ew bi wî re ne di heman bawerîyê û rengê de jî bê ku ew wê herê bikê. Di wê rewşê de wê hingî wê temenê jîyanê wê ji wan re bi hevdû re di nava hevdû de wê biafirê. Ev rewş wê, pêwîstî bi wê bide dîtin ku ev, fahmkirin ku ew weke fahmkirineka giştî û teybet ku ew di nava civakê û komên wê de ew were pêşxistin û bi cihkirin. Di wê rewşê de ew ji aliyê bawerîyên xwe ve hertimî bahsa 'nêzîkatîya aşîtîyane' dikin. Di wê rewşê de wê nêzîkatîya aşîtîyane wê di aslê xwe de wê, di wê çerçoveyê de wê hertimî wê weke nêzîkatîyeka ku wê karibê di wê warê de temen û fahmkirineka baş di jîyanê de bide mirov jî.

Di mejiyê civakê de wê, di xwezaya wê de wê temenê şerkirinê a bi hevdû re wê nebê. Wê temenê wê li ser esasê bi hevdû re jîyankirinê bê. Di wê rewşê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring li vir mirov dikarê wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman.

Di rewşa civakên hemdem de wê rengê pêşketina wan di şêwayê yên civakên berê de jî wê xwediyê pêşketinekê bê. Di vê rewşê de wê mirov

dikarê wê werênê li ser ziman ku wê di demên hemdem de wê hertimî wê pêşketinên nû wê rûbidin. Di wê rewşê de wê çawa wê hevdû rast fahmbikin bi wê pêşketinê re û wê bi hevdû re jî bijîn. Di wê rengê de wê, ew wê pêwîstî fahmkirinê bê. Di rewşa civakên hemdem de wê, gûharîn û cihêrengîyên wan wê ne tenê li ser esasê çand, bawerî, ziman û hwd bê. Wê bi wê re wê, pêşketinên bi aqil û herêmî ên cûr bi cûr ku wê bibin jî bê. Di wê rewşê de wê, rengê pêşketinên demên hemdem wê di wê warê de wê, weke aliyekê ku mirov wê, dikarê wê, di serî de wê fahmbikê bê.

Di demên hemdem de wê, çanda xweşbînî wê zêdetirî wê bi giringîya wê re wê bi pêwîstî wê xwe bide dîyarkirin. Di wê rewşê de wê, zêdetirî wê aqil wê pêşkeve. Wê bi wê re wê, mirov wê hertimî wê di jîyane xwe de wê pêşketinên nû wê bijî. Di wê rewşê de wê, çawa wê di demek kin de wê fahmbikê û adepte wê bibê wê, di nava hewldana wê de bê. Di wê rewşê de wê, çendî ku wê pêşketin bû û dem bi dem di temenê pêşketinê de gûharîn bûn wê li ser wê re wê rengên pêşveçûnên nû jî wê xwe bidina dîyarkirin. Ev jî wê, weke aliyekê giring ê bi wê re ku mirov diikarê wê fahmbikê bê.

Di demên hemdem de dema ku em bahsa 'pêşketinê' bikin bi gotina pêşketinê re wê hem gelek aliyên wê yên baş wê hebin ku mirov fahmbikê û hem jî wê gelek aliyên ne baş jî wê hebin ku mirov wan bibînê û fahmbikê. Di nûqteyên pêşketî ên herêmên dunyê de wê, kesên ku ew bi wê pêşketinê re mazin bûna û rabûna wê, karibin bi demê re wê, weke çawa wê xwediyê nîjadperestîya nîjadî bin wê karibin bi heman rengê li ser wê pêşketinê re li hemberî kesên din ên ku ew dihêna nava wan ew li hemberî wan jî bi wê rengê xwediyê wê şewayê nêzikatîyê bin. Nîjadperestîya li ser gotina pêşketinê re ku wê bi wê rengê wê xwe bide dîyarkirin wê weke pirsgerêkeka civakî a demên hemdem jî wê karibê xwe bide dîyarkirin bê. Ev rengê pêşketinê ê li ser pêşketinê re wê karibê bibê temenê ji hevdû cûda dîtina kesan, civakan, çanda, zimanan û hwd jî. Wê bi wê têgînê yekê li ser ya din re dîtî jî wê ne zor bê ku mirov wê li vir kifşbikê.

Ev rewşên bi wê rengê ên ku mirov wan kifşdikê wê demê wê mirov li ser wê re dihizirê mirov wê pêwîstîya fahmkirin û pêşketina çandak demokratikî û hûnera wê jî wê hebê. Di wê rengê de wê, di serî de wê weke aliyekê din jî wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku her tiştê wê dema ku mirov bi wê rengê li wê nêzikatîyê bikê wê karibê bi wê rengê wê di rewşekê de hilde li dest. Di rewşa çandê û hûnerê de jî wê

mirov dikarê heman tiştê bêjê. Nijadperestîya çandî û hwd jî di demên hemdem de wê weke mijareka ne zêde piçûk bê ku wê di wê rengê de wê pêşkeve ku wê li ser wê were axiftin. Ev pirsgirêk wê di temenê wan de wê ji aliyekê ve wê têngîna serdestiyê û çêtirdîtîniyê û hwd wê hebê. Di dewama wê de wê mirov diikarê wê, werênê li ser ziman ku ev têngîn û rewş wê, weke aliyna bi pirsgirêk bi fahmkirinê re ku mirov bikê mijare fahmkirina çanda dmeokratik û ankû çand û demokrasiyê û li ser wê re bigihijê têgihiştinek demî a civakî jî.

Perwerde, çanda ramiyê a kifşkar û pirsgirêkên ji wê

Di aslê xwe de wê weke aliyekê din ê giring li vir rewşa perwerdeyê wê hinek aliyan ve wê mirov dikarê wê hilde li dest. Perwerde wê, di demên hemdem de wê weke aliyekê ku ew nebê nabê jî wê di jîyanê de wê bibê. Hemû pêşketin, pîşe û hwd wê ji aliyekê ve wê ji temen ve wê li ser temenekê perwerdeyî wê rûniştî bin. Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê perwerde wê di aslê xwe de wê ji temen ve wê di jîyanê de wê di pêşketina mirov û jîyane mirov de wê weyn û rol wê bileyizê

Dema ku mirov perwerdeyê wê hilde li dest di wê demên hemdem de wê bêgûman wê gelek aliyan wê yên berfireh mazin û giring wê hebin ku mirov li ser wan bisekinê. Lê li vir di çerçoveya mijare xwe de emê tenê ji aliyê nêzîkatîya li wê a bi çandaka mirovî û demokratîkî wê çawa bê li ser wê bisekin in. Wê ev wê weke aliyekê giring jî wê karibê xwe bide dîyarkirin. Perwerde navaroka wê û sererastkirinên di navaroka wê de di aslê xwe de wê, pîr zêde wê giring bê ku mirov li ser wê bi sekinê bê. Wê, mirov wê dema ku wê li ser navaroka wê bisekinê wê mirov wê çawa civakekê biafirênê wê, ji aliyekê ve wê ew navarok wê karibê dîmenekê bide me. Di serî de wê, mirov dikarê wê wê werênê li ser ziman ku wê gotinên referans ê navarokê wê, di pêşketina mirov de wê zêde kifşkar bin.

Mirov çawa perwerde bû û pêşket bi wê mirov wê, bi wê rengê wê xwe bigihênê li çand û rengekê pêşketinê jî. Di serî de wê weke aliyekê giring mirov wê kifşbikê. Di aslê xwe de wê çanda demokratîkî ku mirov wê bahsa wê li vir bikê wê, pêşketin û pêşneketin û ankû rast pêşketin û rast pêşneketin wê hinekî jî wê ji temen ve wê bi vir ve wê girêdayî bê. Mirov bi perwerdeyê rengê pêşketinê, keseyet û çandîniya xwe diafirênî. Di wê rengê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman. Li dora salên 1930 û wan ku wê li almanya wê nazî

wê werina ser desthilatdarîyê wê pêşî wê temenê xwe di perwerdekirinê û hwd de wê, biçênin. Di wê rewşê de wê, ev wê weke xosletekê ku mirov di rejimên roja me de jî dibînê bê. Li tirkiya wê dema ku wê bahsa nîjadperestîya tirk, dijminatîya li kurdan û komên din ên civakê û her wusa pêvajoyên şer ên ku ew pêşdixin wê, di serî de wê, mirov dikarê ji aliyekê ve li temenê wê di vir de li wê bigerihê. Wê ev temenê wê yê ku ew hatî çêkirin bi pergale perwerdeyê wê, di serî de wê, ew wê rengê wê bê afirandin.

Li vir wê têkiliya wê pergale perwerdeyê û ya rêveberînê û têngîna ramiyê jî wê mirov dikarê bêjê ku wê bi hevdû re wê ji aliyekê ve wê bi xortayî wê were danîn. Rêveber wê, çendê ku wê bi referansên ku ew di pirtûkên perwerdeyê de bi cih dikê wê temenê xwe wê bi wê re wê bide çêkirin. Ji aliyekê din ve jî wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê, çendî ku wê bi pergalek perwerdeyê wê bi wê rengê wê temenê wê çêbikê wê, dem bi dem jî ji serî ve wê li gorî rewşên ramiyê ên demên nû wê di wê de wê gûhartinê wê bidina çêkirin. Li vir di nava pergale perwerdeyê û rêveberînê de wê li ser ya perwerdeyê re wê xwediyê temenekê û wateyekê bê.

Li vir wê dema ku mirov li rewşa pergale perwerdeyê binerê mirov wê di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê li vir wê kifşbikê ku wê, ew temen ku wê di rewşa rêveberînê de wê, kifşkar bê wê, weke aliyekê têngîna bê. Perwerde bi şaq û beşên xwe re ew divê ku ew di serî de çand û pêşketina civakê a esasî bi mejuya wê re wê esas bigirê. Di wê rewşê de asta pêşketina aqilî a demê hertimê xwe li gorî wê nûbikê û werênê li ser ziman. Di wê rewşê de li şûna ku wê ew li gorî pergale rêveberîyê û ya têngîna ramiyê wê were sererastkirin wê, vajî wê rast bê ku rêveberî û têngîna ramiyê li ser wê re dem bi dem bi rastî were şirovekirin. Di wê rewşê de wê di serî de wê hingî wê di awayekê rast de wê ghiştina şêwayekê rast ê pêşketinê bi hevdû re di jîyane civakê de wê bibê. Di roja me de wê, dem bi dem di rejimên nîjadperest de gûhartin ku ew hertimî di pergale perwerdeyê dikin wê di wê rengê û awayê de wê, çawa wê temenê xwe yê bi wê re wê çêbikin wê bo wê bê. Li tirkiya wê mirov kifş dikê di gûhartinên wê de wê, civak ji nava xwe wê hertimî wê têngînen nîjadperestî wê red bikê û wê, wan bikê ku ew li şûn xwe bihêlê. Lê rejim hertimî wê mudahaleyên ku ew li wê dikê li ser perwerdeyê re wê çawa wê ew wê têngîne wê zîndî bihêlê wê bo wê armancê bê. Di wê çerçoveyê de wê, di wê rengê wê weke aliyekê giring ê ku mirov dikarê wê, di serî de wê, werênê li ser ziman bê.

Di roja me de wê, gotina 'perwerdeya demokrasiyê' wê bi zêdeyî wê, weke beşek ji nava perwerdekirinê wê ji wê were bahskirin. Di wê rewşê de wê ev wê tenê û tenê wê weke dîmenekê li çav wê li holê wê bimênê. Wê ji wê derbas nebê. Heta ku bi awayekê rast perwerde bi şaq û beşên wê re ew têgîna demokratîkî weke çandaka perwerdeyê newê rûnandin wê di rastiye de wê ew encama ku wê bê xwestin wê newê bi dest xistin. Di wê rewşê de jî wê ev jî wê dem bi dem wê ne li gorî xwesteka rejim û rêveberîyên roja me ku ew bi têgînên nîjadperest û serdestîyê ve alaquadar in.

Di rewşa perwerdeyê de wê, li vir wê qistasên ku mirov li berçav bigirê wê, bi dîmenkirin. Salixkirina gotinan û şîrovekiirna di dewama wê de ku wê ew wê were pêşxistin, nêzîkatî û fahmkirina wê ya li ser rewş, tişt û bûyan re û hwd weke van gelek aliyên ku mirov dikarê wan kifşbikê û werênê li ser ziman wê hebin. Mijare çanda perwerdeyê wê çî hildê li nava xwe wê, hemûyan wê di wê çerçoveyê de bi têgînek demokratîkî ku ew hilde li nava xwe. Ji xwe, ji hevdu xweşbûn û ne xweşbûn, xweşbînîya li hemberî hevdu, têkiliyek rast a bi çandî bi hevdu re pêşxistin û hwd wê ev hemû wê weke mijarên perwerdeyê bin. Di wê rewşê de wê, pirsgirêkên civakî ku ew hena wê pirranîya wan di temenê wê de wê kiryarên rêveberîyî wê di temenê wan de wê hebin. Ew bo kontrolkirinê kiryar û dijberîyên ku ew pêşdixin wê, li pirtûkên perwerdeyê jî wê bidina xwarin. Di wê rewşê de wê, bi wê re wê dema ku ew bû metalyarek perwerdeyê wê hingê wê, li gorî wê, encamek pîr xirab wê derkeve li holê. Perwerde wê, dema ku mirov wê li wê bihizirê wê, çê nêzîkatî, şêwa û rengê fahmkirinê wê di wê de wê were pêşxistin û ankû esasgirtin wê ji temen ve wê giring bê.

Di çerçoveyek demokratîkî de wê di roja me de wê weke dirîşmekê wê were li ser ziman ku 'mafê perwerdeyê ji herkesekê re heya.' Di rastiye de divê ku ew wusa bê. Lê di aslê xwe de wê dema ku mirov vê gotinê wê hilde li dest wê mirov dikarê bi wê re wê bêjê ku ev gotin wê ji gelek aliyan ve wê razber û ne rastiyan jî wê di xwe de wê vêşerê Minaq li tirkîya wê gotineka bi wê rengê wê, di destûrê de jî wê were bicihkirin. Lê wê herkesek wê bi zorê wê bi zimanê tirkî wê were perwerdekirin. Kurd, ti carî wê nikaribin bi zimanê xwe perwerde bibînin. Wê mafê nebê ku ew bi zimanê xwe bixweênin, bi nivîsênin û gûhdar biikin. Di wê rewşê de wê, ev gotin ku ew dihê li gûhê mirov wê li mirov xoş were. Lê di kirinê encamên ku wê bi wê re wê derkevina li holê wê mirov dikarê bi gotina jenosîde re wê pênasibikê û werênê li ser ziman.

Rewşên weke wê mirov dikarê wan pirr zêde zêdetir jî bikê û wan werênê li ser ziman. Di wê rewşê de wê dema ku mirov bahsa çand û demokrasiyê bi hevdû re bikê wê, bi awayekê demokratikî wê pêşxistina çandê û ankû bi awayekê çandî pêşxistineka demokratikî ku mirov wê bide çêkirin wê di wê rengê û awayê de wê weke aliyekê giring ê ku mirov wê dikarê wê li ser wê bisekinê bê. Ev aliyên perwerdeyê ku wê encamên wê dikarin di bin gotina jenosîdê de werina li ser ziman wê li xoşa rayadarên rejimê û kesên li nêzî wê newê ku ew werênina li ser ziman. Ber vê yekê wê, zêde wê ji klîşeyên bi rengên ku ew di gelemperîya cihanê de wê bo mafê perwerdeyê wê werina li ser ziman wê ji wan nexwezin ku ew derbas bibin. Wê ew rengên ku ew bi wê rengê dihênina li ser ziman wê ji aliyekê ve jî wê weke aliyekê sernûxûmandinê ê ku wê di wê rengê û awayê de wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman bê. Di wê rewşê de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman.

Di rewşa perwerdeyê de wê, di serî de wê, di roja me de wê, pêşketineka mazin bi aqilî wê hebê. Lê pêwîstî bi rastî fahmkirina wê û bi karhanîna wê heya. Li vir bi wê gotina pêwîstîyê gotinên wijdan û dîrûstîtiyê wê weke gotinna giring ku mirov li vir bibîrbikê ku ew pêwîstin ku ew li berçav werina girtin bin.

Civakên roja me wê, weke civakên hemdem wê bi awayekê pirrçandî, pirrzimanî û hwd bin. Wê di nava hevdû de wê derbas bibin. Civakên karma bin. Di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê giring bê ku mirov mijarê bi wê rengê pirrengîya civakî re wê hilde li dest û wê fahmbikê bê. Di serî de wê di roja me de wê, ev wê weke aliyekê giring bê ku mirov wê li ser wê bisekinê bê.

Bi teybetî wê piştî şerê cihanê ê duyem û pêde wê, ketina nava hevdû û ankû çuyina li nava hevdû mirovên ji çand û herêmên cûda wê weke aliyekê din ê giring ku mirov wê werênê li ser ziman bê. Wê, her civak û navaroka wê bi harmonîyekê wê bi awayekê pirrengê wê xwe bide dîyarkirin. Di wê rewşê de wê hemû mirovan wê bi çandên hevdû re wê bide hevnasîn. Her wusa wê dema ku wê, mirov wê hevdû û çandên hevdû ku ew ji wê hatina ku wê bibînin û nasbikin wê hingî wê rewşa bertekên li hemberî hevdû wê, weke aliyekê wê bi wê re wê li dijî hevdû wê bide dîyarkirin. Di wê rewşê de wê, bertekên ku ew li dijî hevdû dihên dayîn nîşandin wê, temenê pêşxistina bertekên li hemberî wan bertekan jî bê. Di wê rewşê de wê, rewşên pirrçandîtîyê wê, di wê rewşê de wê ji aliyekê ve wê bi awayekê aloz wê xwe bide nîşandin lê ji aliyekê

din ve jî wê, weke rewşeka pirrengî a xweşik wê xwe bide nîşandin. Hemû nexweşî û alozî wê di temenê wê de wê hevdû nasnekirin wê hebê. Di wê rewşê de wê, weke aliyekê giring bo hêstên dijberîyê jî wê mirov dikarê wê di serî de wê ji gelek aliyên ve wê werênê li ser ziman.

Di warê civakatiyên pirrengî de wê, di serî de wê, mijarên weke 'pirsgirêk' ên weke pevçûnên nîjadî, nîjadperestî, bêbawerî, zanînen nû û teknolojiyên têkiliyên ku ew pêşdikevin, pirsgirêkên gelhe û hewirdorê, pirsgirêkên derûnî ên weke bi çelmişandin û tafisandina nasnemayan, azadiya keseyetîyê û di wê warê de xwestekên ku ew bi demê re zêdetirî dihên bi dengkirin, têkiliyên civaknasî û pirsgirêkên civaknasî ên weke kêmbûna hevkarîyan û hwd, rewşên ramyar ên weke bi bêbawerî ku wê rêveberî wê bi hebûna xwe re wê pêşbixin, ji aliyê aborî, ramyarî û çandî ve pêşketina girêdan herêman a bi hevdû ve û hwd wê, çend ji wan pirsgirêkên demên hemdem ku mirov dikarê balê bikişênê li ser wan bê.

Di serdemên hemdem wê ya ku wê bi zêdeyî wê bê sedema bêbawerîyê bi pergale ramyarî û rêveberîyê re wê çendî ku wê ji wê hêvî wê were kirin jî wê, pirsgirêkên civakî wê li şûna çareserkirina wan ku wê bikina temenê leyistinên desthilatdarî û li ser wê re wê hewldana xwe kirina rêveber û bi hêzkirinê û hwd ku wê, pêşbixin bê. Di wê rewşê de wê di serdemên hemdem wê pîrr zêde wê ramyarî û politikayên popûlîst wê pîrr zêde wê werina pêşxistin. Leyistina bi devkî a bi gotinên ramyarî ku wê rêveber bikin û hewldanên propaganda û li ser wateya gotinan re xwe baş û yên li hemberî xwe xirab dayîna nîşandin wê, temenê bêbawerîyên mazin ên li sazîyên ramyarî û rêveberîyê jî wê biafirênê.

Di rewşa çareserkirina pirsgirêkên civakî de wê dema ku wê rêveber li menfaata xwe wê bigerihê wê hingî wê, weke aliyekê din ê giring wê xwe bê temenê pirsgirêkên nû ên civakî jî. Di wê warê de wê dema ku wê rewş wê ev bê wê hingî wê mafên bingihînê ên civakî û hwd wê, zêde wê li berçav wê ne girtin. Wê ji zêdetirî wê li ser wê re têgînên weke yên xwe serdestkirinê û kirian desthialtdar wê zêdetirî wê, derkevina li ser pêş. Heta vê demê jî wê pirsgirêka demên me yên hemdem wê nebûna têgînên demokratik û çanda wê û bi wê re pêşneketina rêveberîyên civakî û demokratîkî ku wê bi rastî wê bi wê rengê wê rêveberîyê dervî xemên weke bi desthilatdarîyê û hwd re ku wê bikin bê.

Di serdemên hemdem de wê çendî ku wê bi têgînî wê gotina 'pergale demokratik' wê were pêşxistin û hanîn li ser ziman û wê li bin wê têgînên weke maf û azadiyê, weke hevdû xwediyê statûyên civakî û keseyetî, mafê xwe tevlîkirinê û hwd jî lê wê di wê warê de wê ew

kêmesî wê bi temenî bi destûrî wê bi zanebûnî wê hebê û bê dayîn diomandin. Di roja me de wê, dema ku wê bahsa tevlibûnê û demokrasiyê wê were kirin wê, bi wateya li gotinê ku wê were kirin ku ew di biryargirtinê de ew gotina xwe karibê bêjê jî wê di wê de wê hebê. Lê li vir wê, di dewama wê de pirsgirêka parvekirina hêzê û pêşxistina jîyane sivil ku wê hemû amûrên şer û pevçûnê wê ji nava jîyanê wê bên derxistin bo pêşxistina jîyanek sivil û hwd wê, ev rewş wê di gelek waran de wê rêveber li şûna ku ew wê bo pêşxistinek demokratikî wê ew wê pêbixin wê bo xwe zêde serdest biikin û girseyan bi xwe ve girêbidin wê bo wê armancê wê bikarbênin. Ev jî wê bo rewşên demokratikî ên weke îstîsmarkirinê wê bi xwe re wê bide pêşxistin ji aliyê rêveber ve.

Bi mantiqê rejim û rêveberîyên serdest wê, mafên bingihînî ên keseyetî û civakî wê ne teqez bin. Wê di wê rewşê de wê, di aslê xwe de wê, ev wê weke aliyekê ku wê di serî de wê temenê şaş fahmkirinê û bi zanebûnî wê şaş fahmkirinê ku wê bidina çêkirin jî bê. Di bin şîroveyek a bi navê demokrasiyê de ku wê gotina 'yên bi hêz' û 'yên zayıf' ku ew hat pêşxistin wê hingî wê, di serî de wê, bi awayekê mafdar wê gûman û bêbawerî wê bikeve serê herkesekê de. Di pergalek demokratikî de ku herkesek weke hevdu bê û xwediyê heman maf û azadiyê bê wê yên zayıf û bihêz wê ew farq wê nebê. Di rewşên ku ew wekhevdu di jîyanê û mejî de tûnebê wê ev ev têgîn û rewş wê pêşkevin û ankû wê werina pêşxistin.

Di rewşa perwerdekirinê wê dema ku mirov mijarê bide domandin di hanîna xwe ya li ser ziman de wê di serî de wê, sê aliyên giring wê xwe bidina dîyarkirin. Mafê perwerdeyê û zaro, navaroka berhemên perwerdeyê û pênasekirina wan û esashildana nirx, çand û zimanê civakê ê bingihînî bê. Di wê rewşê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê dema ku ew nebin wê mirov nikaribê bahsa ti maf û azadiyê û ankû perwerdeyek demokratik bikê. Di wê rewşê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring mirov dikarê wê bêjê ku wê rewşa civakê wê, di serî de wê, weke aliyekê giring wê mirov karibê wê, di wê rengê û awayê de wê bînin li ser ziman bê.

Di rewşa perwerdeyê de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê di rewşa perwerdeyê de wê, di serî de hundirê pergale perwerdeyê demokratizekirina wê weke aliyekê bingihînî bê. Di wê rengê de pêşxistina wê di perwerdeyê de wê, di serî de di rengê perwerdedayîne de, di nava navaroka wê de û di rewşa pergali a giştî de ku wê bi rastiya civakê a mejuyî ve girêdayî û wê ew wê esas hilde bê. Di wê rewşê de wê li ser temenê wê pêşxistina wê weke rêgezeka maf û azadiyê bê. Di serî

de wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku ew li ser temenê wê nebê wê, hingî wê, ne tenê wê weke pirsgirêkek civakî a bi perwerdeyê re wê xwe bide dîyarkirin wê weke pirsgirêk civakî a bi hebûna civakê re jî wê xwe bide dîyarkirin. Wê, di serî de wê, weke aliyekê giring wê di serî de mirov dikarê wê, werênê li ser ziman.

Minaq wê dema ku wê zaroyek wê ji dayika xwe wê weke zaroyekê kurd heta heftsaliya xwe wê bi kurdî wê mazin bibê û wê dema ku wê bidest dibistanê wê biikê wê, bi zimanê tirkî bi zorê wê were perwerde kirin wê, di serî de wê, di giştîya civakê û pergale perwerdeyê de jî wê weke rewşek dijmirovî a ku wê bi wê re wê, ti rêgezên mafûazadiyê û demokratikî wê nasnekê jî bê.

Di serî de wê dema ku mirov bahsa demokrasiyê û fêrbûna wê û pêşketina wê ya weke çandekê û perwerde kirina wê bikê mirov, di serî de dikarê wê weke aliyekê giring wê werênê li ser ziman. Fêrbûna demokrasiyê wê di serî de wê, weke têgihîştin, aqil û civakê a bi hevdu re ku wê pêşkeve jî bê. Di wê rengê de wê weke aliyekê giring wê di serî de mirov dikarê wê, hilde li dest. Fêrbûna bi demokrasiyê re wê, temen û derfeta wê nebê ku wê, mafên bingihînî wê teqez newina dîtin û wê li ser wê re wê qawiztin wê bibê. Di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê di wê rengê û awayê de wê, werênê li ser ziman.

Dema ku wê pêşketina perwerde wê destpêbikê di jîyanê de bi zaroyê re wê, zaro wê, di serî de wê li ser temenê xwe wê dest bi wê bikê. Di wê rengê de wê pêşketina wê bijî. Dema ku ew çû navenga dibistanê û hwd wê, ew wê, di serî de wê, di nava rewşek perwerdeyê û ya dibistanî de wê cihbigirê. Wê, gelek tiştên ku wê fêrbibê û wê bi fêrbûna xwe re wê pêşbixê jî wê bibin. Wê bi wê re wê çendî ku wê bikê wê ew wê xwe bi wê rewşê pêşbixê. Di wê rewşê de wê, çî fêrbû di pirtûkên perwerdeyê de di wê pêvajoya perwerdeyê de wê, weke temenekê wê yê ku ew li ser wê mazin bibê û xwe tevli jîyane civakê bikê jî bê. Di aslê xwe de ku em li ser pêşketin û ankû pêşxistina dmeokrasiyê bihizirin ji vir divê ku mirov pêşî dest bi fêrbûn û pêşxistina wê bikê. Di wê rewşê de wê, civakek demokratikî û ankû civakek bizane ku ew dikarê li gorî ast û pîvanên demê tevbigirihê wê, temenê wê li wir wê bê avêtin. Wê li ser wê re wê pêşketina wê mirov dikarê bahsa wê bi wê re bikê. Demokrasi wê li vir wê weke têgîneka ku ew were fêrkirin ji wê zêdetirî ku ew weke têgihîştineka temenî were pêşxistin wê temen û rengê pêşketinê ê bi demê re jî wê bide dîyarkirin. Di wê rengê û awayê de wê, di serî de mirov dikarê wê, werênê li ser ziman.

Perwerde wê weke alî û çerçoveyek çêker bê. Mirov dunyayê di mejiyê xwe de ku mirov bixwezê çawa bê wê bikê ku wê bi wê rengê biafirênê û pêşbixê. Di wê rengê de wê bixwezê ku pêşketin rûbidin û derkevina li holê. Di wê rengê û awayê de di serî de mirov dikarê wê, weke aliyekê giring wê werênê li ser ziman ku wê perwerde wê ew wê temenê wê bi me re wê çêbikê. Perwerdeya afrîner wê, di wê rewşê de wê, jîyane civakê jî wê bi xwe re wê biafirênê. Di nava perwerdeyê de mirov çî dixwezê çêbikê û ji kîja aliyê ve mirov jêhatîya wê bi wê rengê wê giraniya xwe di mejiyê xwe de wê bidê bi wê aliyê ve. Ev wê weke xosletekê pêşketina xweza a di jîyanê de jî bê.

Xwendewan wê di wê rewşê de wê, dema ku wê bi mejiyê xwe de wê bihizirê wê tiştên nû wê bihizirê û tefkîrbikê. Wê bi wê re wê kifşbikê û wê biafirênê. Di nava jîyanê de wê aqilê mirov bi kifşkirin û çêkirinê re wê pêvajoyên xwe yên pêşketinê wê çêbikê. Minaq wê dema ku mirov tiştêkê çêbikê wê, yekê din ew dît wê dibê ku ew kêmesîyekê bibînê û rexnebigê û ankû çawa wê rastkirina wê were kirin wê ji mirov re bêjê. Ev wê bo me jî wê derbasdar bê ku mirov di berhemên kesên dervî xwe de wê bide çêkirin. Di rewşa perwerdeyê de wê perwerdevan û ankû mamoste wê di wê rewşê de wê, weke kesê alikarvan ê fêrker bê. Dema ku wê xwendavan wê tiştêkê wê fêrbikê ew li şûna ku wê hizrê wê bidîyê de ew hizrê zaroyê kifşbikê û wê bide teşwîkkirin li ser wê re. Di dewama wê de wê bi wêre bikê di kirinê de. Û li ser wê re jî ku ew ew wan daxilî danûstandin û pêşxistinên ên bi aqilî bikê. Wê, di wê rewşê de wê, têkiliya nava xwendavan û mamosta wê di awayekê perwerdekirinê de wê xwe bide domandin. Di rewşa danûstandinan de wê, xwendavan û mamosta wê mijarên civakî ku wê li ser wan bisekin in ên weke nasnema, pirrengî û zêdehîya civakî, berpirsîyarî û malbatî, rest, rêgez û destûr, rêveberî û ramyarî, wekhevî, maf û azadî û rêyên çûnûhatinê û danûstandinê û hwd bin.

Di wê rewşê de wê di serî de wê dema ku wê zaro wê perwerdeya xwe bi dawî kir wê, bi pîşeyê ku ew bûya xwedî re wê, civake xwe nasnema, meju û çand û hebûna wê bi zimanê wê re wê fêrbibê û bizanibê. Di wê rengê û awayê de wê, zimanê civakê wê stûna wê ya hebûnî bê. Wê di serî de wê weke aliyekê giring mirov dikarê wê, werênê li ser ziman.

Di pêvajoyên perwerdeyê de wê dema ku kesek ji zikmakî ku ew hat dîrkin û ew bi wê ne hat perwerdekirin wê ne tenê ew di perwerdekirinê de wê fahmkor bê wê ji wê zêdetirî wê dp pêşketina xwe ya derûnî û hwd de jî wê di wê pêvajoyê de –zû dereng farq nakê- wê

pirsgirêkên bingihînî wê bijî. Wê di wê rewşê de wê, di pêvajoyên xwe yên pêşketina civakî de jî wê, weke kesekê ku ew ji têngîna civakê, berpîrsîyarî û raastiyên wê dûr wê bijî. Wê di wê rewşê de wê, pirsgirêkên zêhnî wê hertimî wê bi xwe re wê bijî. Ber ku ziman wê bi hebûna mirov re wê, ne tenê weke gotin û ankû ankû tenê rewşek çandî bê. Ji wê zêdetirî wê hinek aliyên wê yên bilojikî ku mirov hê di zikê dayika xwe de ya ew bi wê re bi genetîkî û rakendî wan dijî û digirê wê, bi wê re wê hebê. Di wê rewşê de ew zimanê ku ew bi wê dihê dunya û ankû civake wî di aslê xwe de wê, di wê warê de wê, temenê pêşketina wî ya di wê warê de jî bê. Di serî de wê weke aliyekê giring ê wê rengê û awayê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman.

Çerçoveya civakê wê sînorê wê, bi çerçoveya maf û azadiyê û serbestîtiya mirov re wê xwe bide dîyarkirin. Ev rewş wê, di wê rewşê de wê bi rengên weke bi zimanî, çandî, dîrokî, û hwd re wê xwe bide dîyarkirin. Wek van aliyan gelek aliyên din jî ên ku ew hena wê di rewşa pêşketina hebûnî ku mirov wê bijî de wê xwediyê temenê fahmkirin û fêrbûnê bê. Teêkiliya perwerdeyê û civakê li ser van esasan bi hevdu re wê weke rewşeka ku ew nebê nabê jî bê.

Civak û çanda ramyarî a rêveberîyê û pirsgirêkên ji wê

Di serî de em wê bêjin ku di dewama mijare perwerdeyê û mijare wê de hildanan li dest a civakê wê weke aliyekê giring ê ku mirov wê di serî de wê li ser wê bisekinê bê. Li vir di aslê xwe de hebûna civakê di çerçoveya nêzîkatîya li wê de ku mirov hilde li dest wê bi serê xwe weke aliyekê giring ku mirov wê dikarê wê hilde li dest bê. Wê di roja me de wê, weke aliyekê bi pirsgirêk ku wê pîrr zêde wê bê temenê pirsgirêkan jî wê di aslê xwe de wê ev alî bê. Di rewşa pêşketina civakê û jîyandina wê ya hemdemiya xwe wê li pêşîya wê di serî de wê ji van aliyan ve wê gelek pirsgirêkên zêhnî ku wê werina afirandin jî wê hebin.

Di serî de wê weke aliyekê ku wê pîrr zêde wê ji wê re wê weke pirsgirêk wê xwe bide dîyarkirin wê hebûna rêveberîyê û ramyarîya ku ew dimeşênê bê. Di serî de wê, ev alî wê weke aliyekê giring ê ku mirov wê dikarê di serî de wê hilde li dest û wê li ser wê bisekinê bê. Felsefeya ramyarîyê bi zanîna wê re wê, dema ku wê were kirin û pîretizekirin ew wê ji kîjan nûqtayê wê bê kirin wê di serî de wê weke aliyekê ku mirov bikê berlêpîrsînê de bê.

Li vir di aslê xwe de wê jî mirov dikarê wê, hilde li dest û wê werênê li ser ziman ku wê, civak wê, xwediyê rastîya xwe ya dîrokî bi dirêjehî û

berfirehiya xwe re. Di wê rengê de wê bi demê re wê bi zêhnî û hwd jî wê cihêrengîyên di nava wê de diafirin wê hebin. Lê civak wê, di serî de wê şewayê rêvebirina wê di aslê xwe de wê, dema ku wê mirov li wê bihizirê wê dema ku ew kengî ku ew li gorî rastîya xwe bi rêveçû wê hingî wê pêşketinek rast wê bi xwe re wê bijî. Pirsgirêka civakan di serdemên hemdem de wê ji ya her demên berê zêdetirî wê bi mudahaleyên ku ew li wê dihên kirin û bi wê ew ji rêya wê ya pêşketinê dihê derxistin bê. Di wê rengê wê mirov dikarê weke aliyekê giring ê temenê pirsgirêkên civakê jî werênê li ser ziman bê.

Li herêma ku em li wê dijîn û herêmên din jî wê pîrr zêde minaqên li berçav wê hebin ku em karibin di wê rewşê de li ser wan bisekin in. Li vir li şûna ku em zêde bi wê pêde herin emê bi serekeyî bi navkin û derbas bibin. Minaq li kurdistanê mudahaleyê rêveberîya tirk, îraq, îran û sûrî li serê civake kurd wê ne tenê bi armanca wê ji rêya derxin wê bi armanca wê bi tememî ji dîrokê bibin. Mirov dikarê kiryarên wan yên bi dîrokê re heta roja me kirina di bin navê gotina jenosîde bi awayekê rast û vekirî werênê li ser ziman. Di wê rewşê de qadaxaya li ser zimanê kurdî, pêvajoyên bênasnemakirina çanda wê ya dîrokî li ser navê xwe, bi wê re meşandina pêvajoyên şer li dijî hebûna civakê û hwd wê çend ji wan kiryarên ku mirov dikarê werênê li ser ziman bê.

Di rewşa hebûnna civakê û mudahaleyên bi ew bi wê rengê li wê dihên kirin wê weke mudahaleyên herî xirab ên ku ew dihên kirin bin. Her wusa hebûna civakê wê di wê çerçoveyê de wê, di serî de wê were armanc girtin.

Civak wê, dema ku mirov bahsa rêveberîya wê bikê wê, di serî de wê di çerçoveya hebûna wê de wê mirov karibê wê bahsa wê bikê. Di wê rengê û awayê de wê weke aliyekê giring mirov dikarê di serî de wê hilde li dest û wê werênê li ser ziman. Pêşketina civakê li ser temenê wê re dikarê were kirin. Ramyarî bi teorî û aqilê xwe re ew dema ku wê bo civakê wê were meşandin wê, di serî de wê rastîyên civakî ên demkî, hebûnî û dîrokî wê bi hemû aliyên wê ve wê pênasebikê û wê esas bigirê. Di çerçoveyek civakî de wê ew wê ji wê re wê bê temen ku ew karibê li ser wê were kirin. Civak wê di wê rengê de wê mirov dikarê di serî de wê, bi wê re wê hingî wê weke ku ew gihiştî rewşek ramyarî bi navê wê mirov, dikarê êdî bahsa wê bikê. Civakên wê dema ku mirov wê hilde li dest wê, di serî de wê, bahsa çerçoveyek dîrokî û jîyanî wê were kirin. Di wê rengê de wê mirov dikarê li vir wê pênasebikê. Qada ramyarîyê wê di serî de wê pirsgirêkên navxweyî ên civakê wê, hilde li rojava xwe ku ew

wan ji wan re çareserîyan werênê. Di wê rewşê de ramiyarî ji gotinên ne rast dûr û ji rêyên xapandinê dûr wê, weke têgîn û çerçoveyek aqilî a rêzanîya civakî wê hilde li dest û wê werênê li ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê ew wê hingî wê karibê weke rewşek pêşketinî a civakî bi aqilî wê xwe bide dîyarkirin.

Di rewşa fahmkirina civakê û demokrasiyê bi hevdû re wê weke îstînayekê ku wê bi zêdeyî wê gotina demokrasiyê û civakê wê were li rex hevdû. Wê bi zêdeyî wê, weke nîşanaka pêşketina demokrasiyê wê, bi zêdeyê sazîyên sivil û ankû komel û demokrasi wê werina hanîn li rex hevdû. Wê pêşketina sazîyên sivil wê weke nîşanaka hebûn pêşketina wê jî wê were dîtin. Di aslê xwe de wê ji aliyekê ve wê çandî ku ev rast jî bê lê mirov nikaribê bi tememî li ser wê re wê bi wê rengê werênê li ser ziman. Di wê rewşê de wê dema ku mirov rewşa civakê wê, bi awayekê vekirî wê, hilde li dest wê, ji aliyên weke ramiyarî, civaknasî, aborî, çandî, zimanî û hwd wê ji van aliyan ve wê bi awayekê wê, xwediyê awayên pêşketinê ên ku ew hevdû temem dikin bin.

Di rewşa civakê de wê, weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê civak wê, sazîyên wê yên sivil wê, di nava civakê de wê, hem weke aliyekê wê yê rêxistinî bê û hem jî wê weke aliyekê wê yê xwe hanîna li ser ziman bê. Wê li ser wan re wê, ew wê, xwe bide dîyarkirin. Di wê rewşê de di aslê xwe de wê dema ku wê desthilatdarî û ankû rêveber ku ew sazîyên sivil ên civakî ku ew bi wan bi sînor dikê û ankû wan weke sazîyna ku ew hena lê zêde ne bi erk in ku ew wan bi cih dikê wê, di aslê xwe de wê, bi wê rengê wê ew nêzîkatî û nerîna desthilatdarîyê jî wê bi wê rengê wê bi wê bide dîyarkirin.

Di rewşa sazîyên sivil de wê, mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê, ew hebûna wan wê, têrê nekê ku em li ser wan bahsa demorkasiyê û hebûna wê bikin. Di wê rewşê de wê dema ku mirov di çerçoveya civakê de bi giştî wê hilde li dest wê demê mirov divê ku rewşên weke ramiyarî, aborî, çandî, zimanî û hwd bi hevdû re di çerçoveyekê de wê bi wê re wê hilde li dest û wê werênê li ser ziman. Sazîyên sivil wê ji aliyekê ve wê nîşanaka pêşketina civakê a bi têgihên hemdem jî bê. Lê di wê rewşê de wê ji aliyekê ve jî wê nîşanaka hebûna pirsgirêkên civakî ku ew ji rêveberîyê bê û ankû ji rewşên din jî bê. Di wê rewşê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman.

Hebûna sazîyên sivil wê di warê wê û çerçoveya civakî de wê, bi têgînekê wê were û ava bibê. Minaq saziya sivil a kedkaran. Sazîyên sivil ên ku ew li gorî mijar û komên civakê ku ew dihên avakirin wê, bi

armanca ku ew pêşxistinê, bi rêxistinê û her wusa parastina maf û azadiya civakê hiildina li rojeve xwe û wê pêşbixin. Di wê rewşê de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman.

Mijarên weke parvekirina hêzê bi saziyên sivil re ku wê bi awayekê bi sînor û fihêtokî wê were nîqaşkirin jî wê, di wê rewşê de wê, weke aliyekê wê yê din bê ku mirov dikarê li ser wê bisekinê. Ev nîqaşên bi wê rengê wê ne tenê nîşanaka bêerkbûyîna wan saziyên sivil wê' bê. Her wusa wê bi wê re wê nîşanaka rejimeka ku wê hemû hêz di destê xwe de berhevkirîya û naxwezê ku ew ti kesekê bikê hevkarê wê, bi awayekê wê nîşanaka wê jî bê.

Di wê rewşê de wê weke aliyekê din jî wê mirov dikarê wê bi wê rengê wê werênê li ser ziman ku wê, saziyên sivil ku ew hena ew, di aslê xwe de wê dema ku ew di çerçoveya hebûna xwe de ku ew li ser wê bêerkbûnê re li xwe dinerin û bêhîvî dibin wê, ji aliyekê ve wê, weke ku ew weke rêveberîyê bi renekê din bihizirin jî bê. Li vir di aslê xwe de ku ew saziyên sivil ku ew rêyên bêhnstandinê ên civakê bin wê demê ew wê bi xwe re wê pêşketina civakê wê, bi xwe re wê bidina çêkirin. Wê ne li bendê bin ku ew rêveberî wan bi er bikê. Wê ew bernemaya xwe wê kifşbikin û wê çerçoveya kar û xabatên xwe wê di nava civakê de wê bikin û wê ji dil wê di her demê de wê kar bikin. Wê di wê rewşê de wê, hingî wê dema ku wan, ev erke xwe ku ew bi xwesteka rêveberîyê bê û ne bi xwesteka wê bê ku wan hanî li cih wê, hingî wê, civakê ji cendereya rêveberîyê û kontrola wê derxin. Wê weke rêya ji kontrola wê derxistinê a civakê jî bin. Di wê rengê û awayê de wê weke aliyekê din ê giring wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê ev sazî wê, bi bernemeyên perwerdeyê, çêkirina bernemeyên weke forum, seminer, gerînen li nava civakê û di derbarê civakî, civaknasî, aborî, dîrokî, zimanî û hwd de wê, bi zane û heyîdar bikin wê hingî wê, karibin wê ji xwe di nava civakê de bi awayekê rêkûpêk bidina bahskirin.

Dema ku mirov bahsa demokrasiyê bi demên hemdem ên civakî re wê bikê wê, demokrasi wê weke têgiheka ku wê çawa wê, pêşxistinê di wekhevîyê de wê bi mirov re wê bide çêkirin wê were fahmkirin. Di aslê xwe de wê, dema ku wê demokrasi wê di roja me de ya hemdem de wê were hanîn li ser ziman wê bi gotinên weke "li mafê kêmetewan berçav girtin." "rêveberîya ku wê ji aliyê girseya zêde ve wê were kifşkirin", û hwd wê, were hanîn li ser ziman. Di çerçoveyek rast a demokratikî de ku mirov bi çanda wê û felsefeya wê re bihizirê wê, di aslê xwe de wê mirov nikaribê zêde bahsa yên kêmet, zayıf û hwd bikê. Ber ku wê, li vir wê,

demokrasî wê, ne têtîneka ku wê, çerçoveya girseyên zêde li ser yê hindik ku ew xwediyê hêzê bê wê, were dîtin bê. Di wê çerçoveyê de wê fahmkirina wê, di destpêka wê pêşketina wê ya demên kevnera û ankû klasîk de wê, ev wê bi wê rengê wê were hanîn li ser ziman. Lê li vir wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku mirov, bi van rengên têtîne demokrasiya demên hemdem şîrovebikê wê, di serî de wê, mirov nikaribê bahsa têtîneka demokrasi a rast bo demên hemdem bikê bê jî. Ber ku wê, di wê çerçoveyê de wê, ji kifşkirina zêde li ser ya kêma û her wusa hêza yê bi hêz li ser yê zayif wê, tenê wê, weke têtîneka dema kolederiyê bê. Di wê rewşê de wê, bi wê çawa wê demek hemdem ku ew bi aqil pêşdikeve wê karibê bide pêşxistin û ankû wê weke têtîne wê were dîtin?

Di rewş û mantiqê de ku ew wekhevî hebê wê, ev rewş hemû wê bi awayekê xweza wê ji holê wê rabin. Wê di wê rewşa wekheviyê de wê, hemû kes wê ji aliyê xwe ve wê xwediyê maf û azadiyê bê. Di wê rewşê de wê ne yê kifşkar ê li ser yê din wê hebê û ne jî wê yê zayif ku ew ne xwediyê maf a wê hebê. Di wê rewşê de wê, di serî de wê weke aliyek giring wê werênê li ser ziman ku wê di demên kevnera ên berî zayinê de ku wê koletî wê pêşkeve wê, di wê demê de wê yê serdest û hemwelatî ku wê pêşkevin wê, di wê demê de wê, ew di nava xwe de wê xwediyê heman wekheviyê û hêzê bin. Tenê yê ku ew ne xwediyê wê maf û hêzê bin wê yê ku ew ne xwediyê mafê hemwelatîtiyê û ne azad bin. Di wê rewşê de wê, ev rewş wê hingî wê rewşa yê bi hêz û yê zayif wê bi xwe re wê di nava jîyanê de wê bi hawênê. Minaq wê, heta destpêka sedsale 20an jî wê mafê deng bikarhanîne ên di hîlbijartinan û rewşên xwe hanîna li ser ziman de wê newê nasîn ji jinê re. Di wê rewşê de wê jin wê weke zindiyeka ku ew ne xwediyê tê mafê ê di wê çerçoveyê de bê. Li hemberî kesên ku wan dikarî bikarbênin û gotina xwe bêjin wê ew zayif bê. Lê yê bi hêz wê, li ser serê wê jî wê bi hêz bin. Wê xswediyê kifşkariyê bin. Wê li ser baxtê wê jî wê gotinê wê bidina gotin. Di wê rewşê de wê, ew ne wekhevî wê, hebê. Wê rewşa yê bihêz û zayif wê hebê. Lê dema ku jin jî weke mirovekê bi keseyet ew hat herêkirin û wê mafê xwe bikarhahnî û bi azadî karî xwe bide dîyarkirin wê hingî wê ew wê weke yê bi hêz bê. Wê xwedî maf û azadî bê. Di wê rewşê de wê, demê wê ew rewşa zayifiyê wê ji holê wê rabê.

Di wê rewşê de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê bêjê ku wê, ev rewşên ku wê bi gotinên weke yê bi hêz û yê ne bi hêz, yê zayif û hên bihêz û hwd wê, di wê çerçoveyê de wê, weke aliyna ku wê di

demên klasîk ên pêşketina têgîna demokrasiyê ên destpêkê de wê werina li ser ziman bin. Lê bo demeka bi aqil wê cihê wê gotina 'bêhêzîyê' û ankû 'zayifiyê' wê hebê? Di serî de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê bêşên civakê û ankû civakên ku ew hemû maf û azadiya wan ji destê wan hatiya girtin weke ya kurdan wê mirov karibê wê, rewşê wê werênê li ser ziman. Di wê rewşê de ji bilî herêmên kurdan kurdistanê wê li deverên din ên cihanê jî ku bi wê rengê komên civakê ên ku ew maf û azadiya wan ji destê wan hatibê girtin mirov diikarê bo wan wê gotinê bikarbênê. Di wê rewşê de wê, ev gotin wê, di aslê xwe de wê, dema ku mirov hinekî di mantiqê wê de bihizirê wê, ev wê weke aliyekê wê yê giring wê, mirov karibê wê di serî de wê, werênê li ser ziman. Civak wê, di nava xwe de wê, dema ku mirov wê di demên me de wê, gotinên bi wê rengê wê, bo wê bê bikarhanîn wê demê mirov dikarê bêvînkirineka ku ew li ser civakê re bi ji dest girtina maf û azadiya wê û bi sînokirina wê û hwd re wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman. Di aslê xwe de yên ku van gotinan bikardênin jî wê çendî ku wê di nava hewldana bi awayekê 'masûmane' bidina nîşandin de jî bin wê, yan bi zanebûnî bê û yan jî ne bi zanebûnî bê wê dema ku ew rewşa yên zayif û hwd wê dihênina li sser ziman wê çawa wê di awayekê de wê rejimê wê bi awayekê 'şefqat' wê bidina nîşandin wê, di nava hewldana wê de bin. Di wê rewşê de wê, weke rewşeka ku mirov di serî de wê werênê li ser ziman bê.

Pirsgirêka civakan û hebûna vîne û bikarhanîna wê, di aslê xwe de wê di wê rewşê de wê, di serî de wê weke pirsgirêkekê bê bo rejimên otorîter, toterîter û despot. Ber vê yekê wê, weke ku ew ji aliyê xwe ve bi gotinên 'nerm' dihênina li ser ziman wê, serî li rewşên weke rewşên serdestîya rayadaran wê bidin. Wê piştî ku ew çûna hîlbijartinê û bi gotinên 'masûmane' wê weênina li ser ziman. Lê piştî hîlbijartinêna ku wê kirinên zalîmane wê biikin û ku ew kirin hatina lêpîrsîn û redkirin ji aliyê girseyên gel ve wê bê gotin ku "ne we em hîlbijartinan, wê demê kirinên me li ser navê we jê na, win nikarin li dijî wê bin." wê bi wê rengê wê dilwaswasîyan wê çêbikin û wê, bêdeng kirina girseyan wê pêşbixin.

Aborî û sazûmana civakî, û hewldana kontrola rejimê û pirsgirêkên ji wê

Dema ku mirov bahsa civakê bikê wê, di serî de wê, weke aliyekê din wê aliyê wê yê aborî wê were. Li vir di aslê xwe de gotina aborîyê û demokrasiyê wê, çawa wê hevdu wê pêşbixin wê weke aliyekê ku wê pîrr

zêde wê di demên hemdem de wê serî li ser wê were wastandin. Wê di encama wan nîqaşan de jî wê weke ku mirov li gelek welatên ewropa dibînê wê, sazûmana civakî a pêşketî ku wê temenê aborîyek pêşketî wê biafirênê wê were derxistin û pêşxistin li holê. Wê, hertimî wê, weke têtgîneka ku wê mirov wê bi zorê wê bikê ku ew xwe bi wê bigihênê li têtgînekê. Demokrasî û çand, demokrasi û ramyarî û hwd wê, di wan waran de wê hesantir wê mirov wê herê şîroveyekê. Lê di aslê xwe de bi nerîneka aborîyî ku mirov li mijarê binerê wê, li vir wê, mirov karibê bi awayekê xweza mijarê ji gelek aliyên ve wê fahmbikê.

Mirov li pêvajoyên pêşketina jîyane civakê binerê wê, were dîtîn ku wê temenê wê, li ser esasê xwe dabarakirinê, parastinê, hamandinê û pêşxistinê wê ava bê. Di roja me de wê, ev ev rewş wê zêdetirî wê pêşketin. Aborîvanên sedssale 20an ku wê zêde wê bi têtgîneka aborîyî wê bi hizirin û wê serdest bikin wê, di wê warê de wê, bînina li ser ziman ku wê, aborî wê, temenê gûharîna di nava jîyanê de jî bê. Wê pêşketinên ku wê bi wê re wê werina wê jîyanê jî wê bi xwe re wê bidina gûharandin.

Di aslê xwe de wê dema ku mirov wê, ji vê aliyê ve bihizirê wê gelek rewşên rêveberîyê û ankû desthilatdarîyê ên bi armanca hemû hêzê di destê xwe de berhev bikê û xwe bi wê re serdest bikê wê zêdetirî wê were fahmkirin. Her wusa di sedssale 20an de wê, tevgerên kedkaran ku wê bi zêdeyî wê mohra xwe wê li wê bixê wê, bi wê ve girêdayî wê, pêşketinên ku wê bibin wê, komelên civakî û kedkaran wê zêdetirî wê pêşkevin û wê, di warên jîyanê û rêveberin û xwe îderekirinê de wê, zêdetirî wê xwediyê temenekê bin.

Dema ku mirov rewşa aborîyê wê hilde li dest wê di serî de wê, zêdetirî wê, were dîtîn ku wê dîroka aborîyê wê pirr zêde wê kevn wê herê. Aborî wê dema ku wê, di çerçoveya têtgîneka azwerî de wê li wê were hizirkiirn wê temenê hemû bînpêkirn û ji dest girtina maf û azadiyê jî bê. Pergale koladariyê ku wê weke pergale pêşî a demên şariştaniyê bê wê weke pergalek aborî a ku wê di dest de wê, çawa wê dest bi berhev kirinê wê bikê wê, di wê rengê û awayê de wê karbikê. Pergale faodal jî wê nêvî bi nêvî wê di wê rengê û awayê de bê. Di dewama wê de wê weke aliyekê din mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê destpêka berhev kirinê wê herê demên pergalek koledariyê û wê pêşkeve. Di wê rewşê de wê di dewama wê de wê, ew berhev kirin ku ew bû wê dema ku wê mirov wê encamên wê bibînê wê, zêdetirî wê giraniyê wê bide berhev kirinê. Di wê rewşê de wê, di serdemên navîn de wê, zêdetirî

wê, di çerçoveya pergalek 'efendî û xulam' de wê ev wê xwe bide domandin. Wê di wê rewşê de wê, temenê berhevkirinê wê, di wê rewşê de wê li ser esasê malbatitîyê wê destpê bikê. Malbat wê, weke saziyaka ku wê di wê de wê berhevkirin wê di destpêkê de wê bo giştîya malbatê wê bibê.

Pergalek berhevkirinê wê di piştî demên ronansansê wê reng û awa wê bide gûharandin. Wê li rojavayê ewropa û hwd pêşketina pergalek kapital wê di serî de wê, di wê warê de wê, weke aliyekê giring ku wê rengê xwe bide dîyarkirin bê. Wê pergalek kapital wê ne bi serê xwe bê ji pergalen berhevkirinê ên berî xwe. Wê di dewama wan de wê were. Lê cûdahiya wê ew bê ku wê, di dema wê de wê civak wê pêşkevin û wê aboriya civakê wê pêşkeve. Wê li ser wê re wê xwe îdame wê biikê. Aboriya civakê wê, di serî de wê, di wê rewşê de wê, ji malbatê wê destpêbikê û wê, bidest pêşketina xwe wê bikê. Piştî sedsalên 19'min û pê de pêşketina pêşasaziyê û ankû îndûstrayalismê wê, di wê rewşê de wê temenê rengên berhevkirinên nû bê.

Wê di wê rewşê de wê, pêşketina civakê û sazûmana wê, weke aliyekê ku wê bi mesref wê were dîtin û wê hertimî wê temenê lêpirsîna wê ya ji aliyê kapitalên mazin bê. Di wê rengê û awayê de wê, çawa wê hindiik wê mesrefê wê bikin û wê zêde qizinc bikin wê li ser wê bihizirin. Lê bi wê re jî wê aborî wê, dema ku wê di ahenge civakê de wê li wê were hizirkirin wê, were dîtin ku wê civak wê di demên xwe yên hemdem de wê bi wê re wê zêdetirî wê, bikeve nava pêşxistin û hilberînê de. Azwerîya zêde qizincirinê wê di wê warê de wê ew wê bide dîyarkirin.

Di wê warê de wê mirov divê ku wê werênê li ser ziman ku wê hebûna civakê, sazî û jîyane wê, di wê warê de wê, çendî ku wê bi wê re wê sazûman û ankû demokrasî wê pêşkeve wê, mesrefên wê ku ew zêdetir dibin wê were dîtin.

Ji aliyê civakê ve wê demokrasi wê karibê wê temenê wê biafirênê ku civak bixwe hilberîn û afirandinê ew di çerçoveya xwe de wê bikê û ew xwe bi wê pêşbixê. Di wê rengê û awayê de wê, civak wê, di wê rewşê de wê xwediyê wê rewşa jîyanî a di çerçoveya pêşketina xwe de ku ew bi wê re hertimî pêşdikeve bê. Wê ahengek di nava pêşketina wê û hilberîna wê ya bo aborî wê hebê.

Ku em jîyane civakê ji berçav dûrbikin wê demê wê aborî wê tenê bi serê xwe wê ne hebê û ne jî wê xwediyê pêşketinekê bê. Di serî de wê mirov wê fahmbikê ku wê di wê rewşê de wê, aheng û aramiya di nava jîyane civakê de wê, bi sazûmana wê û demokrasîya wê ya rûniştî re wê

karibê temenekê bide afirandin. Di wê rewşê de wê, dema ku mirov rêjeya gelheyê li berçav bigirê wê, di wê rewşê de wê minaq ku wê di malbatekê de wê, minaq 4 kes bijîn wê, herî hindik wê du ji wan wê karbikin. Di wê rewşê de ew heryekê ku ew 7 û ankû 8 seatan kar bikin wê keda ku wê ew di wê demê de bidin wê weke encama wê temenekê hilberînerî wê biafirênê.

Lê li vir wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê gelek kesên ku ew bi aborî hizirîna wê, di roja me de wê, pêşniyara rêzkarîyê (disiplinê) ku wê bi aborîyê re wê werênin wê, di encama wê rengê hizirkirina wan de wê pêşniyara kêmkirina demokrasîyê û hwd jî wê, were kirin. Hizrên weke rejimên otorîter zêdetir aborîyê berhev dikin wê, ji aliyekê ve wê, kapîtala berhevker ku wê li berçav bigirê wê ev hizir û hatina wan ya li ser ziman wê ne belesebeb bê.

Aborî wê, bo jîyane civakê bê. Wê jîyaneka rûniştî û bi aram wê temenê gûharîn dewrûdayimîya hilberîna bi aborî re jî bê. Ber vê yekê wê di serî de wê, mirov divê ku wê ji aliyê wê ve bihizirê û wê, bînenê li ser ziman. Lê di roja me de wê, çendî ku wê, aborî wê, zêdetirî wê bi kifşkirina rezervên zêde wê aborîya giştî wê pêşkeve. Minaq wê madenên weke yên rezervên dewlemend ên niftê û hwd wê mirov dikarê werênê li ser ziman. Bi teknikê re wê rêyên din ên bi pêşxistina vejenê û hwd re wê, werina kifşkirin.

Di roja me de wê dema ku mirov li rêjeya pêşketina welatên pêşketî û aborîya wan li berçav bigirê wê bi wê re wê were dîtin ku wê, zêdetirî wê, ew xwediyê dewlemendiyê bin. Ji aliyekê din ve jî wê, bi pêşketina civakê û demokrasîya wê re wê bandûra wê ya li sazûmana aborî û pêşketina wê, bêgûman wê, weke aliyekê ku mirov wê nikaribê wê ji berçav dûrbikê.

Mirov wê weke zindiyekê civaknas wê çendî wê di jîyane xwe de wê pêşketinê wê bijî wê ew wê bi heman rengê wê bandûra wê pêşketina wî di pêvajoyên pêşketina jîyane civakê a aborî de jî wê xwe bide dîyarkirin. Li vir di çerçoveya civake demokratik de birêxistinkirina pergalek aborîyê û afirandina temenê hilberînê û hwd wê, weke aliyekê din ku mirov wê karibê wê werênê li ser ziman bê. Di pêvajoyên yekîtiya sovyet de wê, di hilberînê de wê herkesek wê cih bigirê û wê herkesek wê ya ku ew pêwîst bê wê ji xwe re wê hildaba. Lê ji aliyekê din ve jî wê ya ku ew di dest zêde dima wê di encama wê berhevkirinê de wê hêzek emperyal ku em bi rûsya roja me re wê kifş dikin wê derrkeve li holê. Ku mirov rûsya şîrovebkê wê mirov nikaribê wê ji mejuya wê ya demên berê wê

cûda wê şîrovebikê. Wê ew wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê ji temen ve wê fahmbikê wê li holê wê bimênê.

Di serdemên hemdem wê bi zêdeyî wê weke aliyekê pêwîst ku mirov bi hebûna civakê re têkiliya aborîyê û têngîna demokrasiyê wê bi hevdû re wê dênê û wê fahmbikê bê. Di wê rewşê de wê, civak wê weke ku wê bijî wê hilberînê jî. Wê, bi wê re wê, hem temenê xw eû pêşketina xwe wê bi wê re wê çêbikê û hem jî wê temenê hilberîna aborî û jîyane wê biafirênê. Di wê rewşê de wê, aborî wê aliyekê wê jîyane civakê wê biafirênê. Di rejimên demokratik de wê her tişt wê bi awayekê vekirî û şeffaf wê bi rêve biçê. Wê bi wê re wê temenê rûşwetê û rewşên weke yên malxwarinê û hwd wê zêde nebê. Di wê rewşê de wê ev wê weke aliyna ku wê di ahengekê de wê di nava jîyanê de wê, xwe bidina dîyarkirin bin.

Aborî wê, ji aliyekê ve wê bi rewşên weke yên hilberîn û pêşxistinê re wê di nava jîyanê de jî wê bi hebûna mirov û keseyetîya mirov re wê xwdiyê temenekê gûharîner û pêşketiner bê. Wê aborî wê weke aliyekê bi wê rengê û gûharîner bê. Di nava jîyane dewrûdayimî de wê, hertişt wê, di pêvajoyek gûharînê de wê, derbas bibê. Ew gûharîn wê, di temenê wê de wê pêvajoyên afirandin û hilberînê wê hebin. Hêz û amûrên aborîyê yên hilberendinê wê zêdetirî wê, bi awayekê sofistike wê derkevina li pêş. Wê, di wê warê de wê, di nava jîyane civakê û pêşketî û xwestek û arzên mirov wê, zûtirin wê ji wê re wê bina bersiv. Di wê rewşê de wê, jîyane civakê wê, hertimî wê pêşketina wê bi sazûmana wê ya aborî û cibicikirina xwestekên wê re wê aihengdar bê. Aramiya nava jîyane civakê wê bandûra wê pîr zêde wê, li pêşketinek rêkûpêk a jîyane aborî jî wê bi wê re wê hebê.

Di roja me de wê pergale kapital ku wê zêde li karkirinê wê bihizirê wê, di wê warê de wê, têkiliya wê ya bi pergale demokratik a civakê re wê hertimî wê bê mijare aborîvanan. Wê li ser wê re wê hewlbidin ku ew rewşê fahmbikin ku wê têkiliyek çawa a xort û ankû zayif di nava aborîyê û demokrasiyê de wê hebê. Di wê rewşê de wê, hizrên ji hev cûda wê li ser mijarê wê werina li ser ziman. Lê tevî wê jî wê, hin bi hin wê dema ku wê li pêşketina demên hemdem wê werê nerîn û bi teybetî aborîya pêşketî di wan de zêde li pêş wê, bawerîyên li wê zêdetirî wê xorttir bikê. Rejimên toteriter ku wê, ti maf û azadiyê wê nasnekin wê, di wê warê de wê, bi pergalek aborî a bi tememî ku wê herkesekê wê weke karker û ankû xabatker bo xwe wê bibînê. Di wê rewşê de wê, vê weke temenê dewlemendîyek kapital wê ji xwe re wê bibînê. Di wê rewşê de

wê, zêde wê giringiyê nedina pêşketina civakê û wê projeyên pêşxistin wê çenekin. Wê sazûmana civakî wê, di awayekê ne pêşketî de wê, li wê bihizirin. Heta ku wê di pergale perwerdeyê de jî wê, zêde mesrefê wê nekin bo ku ew zêdetirî karibin weke girseyên xabatker civakê bidina xabitanandin.

Pêvajoyên jîyane civakê wê ne pêvajoyê kin ên dem bi dem bin ku mirov bi wê rengê kin li wê bihizirê. Di pêvajoyên performansê aborîyê ên demdirêj de wê, di serî de wê, ev alî wê, weke aliyekê ku mirov wê, weke temenê wê karibê wê kifşbikê wê xwe bide dîyarkirin bê. Wê di wê rewşê aramiya di nava jîyane kar û ya malbatê de wê, ji aliyekê ve wê temenê hilberînek bi rêkûpêk jî wê biafirênê. Ku mirov ji vê aliyê ve li mijarê binerê wê bêgûman wê were dîtin ku wê, wê têkiliyek bi tendûrûst wê di nava pêketina aborî û sazûmana civakî a demokratîkî a pêşketî de wê hebê.

Aqilekê ku wê weke di pêşketina civakê û rabûna wê ya bi pêşketina jîyane aborî ku wê, ji demokrasîyê dîr wê bihizirê wê, weke aqilekê ku ew jîyane civakê nahizirê bê. Wê, demê mirov ji wê aqilê re wê bêjê ku ew wê ew pêşketina ku ew heya a aborî ku ew ne bi civakê bê wê demê ew ji azmanan bi zembilê ne hatiya li ser rûyê ardê. Di pêşketina aborîyê de wê, demê mirov li jîyane civakê û serifandinên wê yên bo xwe jîyankirinê jî wê, di wê çerçoveyê de wê mirov dikarê wê li wê bihizirê. Wê ew jî wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov dikarê wê fahmbikê bê. Rasta ku wê civakek demokratîk û bi sazûman û adilî wê mesrefa wê jî wê bi pêşketina wê û pêşxistina wê re wê hebê. ..

Di demokrasîyan de wê, zêdetirî wê qalîteya mirov wê bi pêşketin û perwerdeyê re wê, zêdetirî wê hebê. Ev wê, di warê pêşxistin û hilberînek de wê, zêdetirî wê temenekê bi zane ê civakî jî wê bi xwe re wê biafirênê. Di wê rewşê de wê, fêrûazûmên civakî wê, di temenê pêşketina wê de wê, ev wê bide bikarhanîn. Di roja me de jî wê, zêdetirî wê bo pêşketinek rast û bi aramî wê pêşniyarîya aramiya ramyarî a bi desthilatdarîyê re wê, were kirin. Wê ev wê ji aliyê aborî ve wê zêdetirî wê temenê teşwîkkirina razandinê û hwd wê bide çekirin. Di wê rewşa pêşketina civakê û sazûmana wê ya pêşketî wê bandûra wê di asta pêşî de wê, zêdetirî wê xwe di pêşketina wê ya aborî de wê bide dîyarkirin. Ber ku wê aborî wê temenekê wê yê ku ew li ser wê teqez bijî bê.

Ziman û çand û bi hewldanên bişavtinê re pirsgerêkên ku ew ji wê dibin

Ziman wê weke rêya teqez a têkilîdanîne a mirovî bê. Wê bi pêşketina mirov re wê weke aliyekê temenê ê mirovî û civakî jî bê. Mirov wê weke zindiyekê ku ew dijî wê dema ku ew têkiliyê nedênê wê nikaribê pêşketina xwe û jîyane xwe bide domandin. Di wê rengê û awayê de wê pêşketina ziman wê weke pêşketinaka civakî jî wê mirov dikarê di dewama wê de wê werênê li ser ziman.

Ziman û çand wê di çerçoveyekê de wê hevdû temem bikin. Bi hevdû re mirov dikarê wan hilde li dest û werênê li ser ziman. Wê di wê rengê û awayê de wê, di pêşketina hevdû de wê, bi jîyane civakê re wê weyn bileyizin.

Çand wê, dema ku mirov wê hilde li dest wê, weke çerçoveyak hemû pêşketinên jîyanî wê hilde li nava xwe bê. Wê, ziman wê temenê wê yê bi têngî jî wê bi afirênê. Mijare ziman û çandê wê, dema ku mirov ji aliyê hebûna civakê ve wê hilde li dest wê, weke aliyekê temenî bê. Di wê rewşê de wê ziman û çand wê aliyekê temenî ê civakê wê bi xwe re wê biafirênin.

Rastiya civakê wê, di wê rewşê de wê, dema ku mirov wê bi mejuya wê rew wê hilde li dest wê, bi wê re wê, bi demê re wê çî bijî wê, hemû wê weke rastîya wê were dîtin û li ser ziman. Hebûna civakê bo pêşxistina wê jî wê, pêşxistina zimanê wê û çanda wê, weke aliyê giring wê xwe bidina dîyarkirin bin. Di roja me de wê, dema ku wê rejimek wê hebûna civakê weke ku em di rewşa civake kurd de wê dibînin wê hebûna wê ya zimanî û çandî wê armanc bigirin. Pêvajoyê bişavtinê ku wê bi demê re wê li ser serê wê werina pêşxistin wê di aslê xwe de wê, weke aliyekê din ê ku mirov wê dikarê wê, werênê li ser ziman bê

Di pêşketina civakên hemdem de wê zêdetirî wê ziman û çand wê weke mijarna temenî wê derkevina li pêş. Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê bêjê ku wê, di dewama wê de bo pêşxistineka civakê wê, dîsa wê mirov wê, dest biavêjê van herdû aliyên. Ev herdû alî wê weke dû aliyên ku wê civakê wê bi hevdû ve wê di yekîtîyekê de jî wê bidina girtin bin. Wê, di wê rewşê de wê, giringîya ziman û çandê wê, dema ku mirov hebûna civakê wê bi wê hilde li dest wê, pirr zêde wê mazin wê were dîtin.

Mijara pêşketina mirov wê, çand û ziman wê weke aliyekê wê bê. Çand wê weke têngînekê û ziman weke rêya têkilîdanîne û çerçoveya wê xwe bide dîyarkirin. Wê bi wê re wê, ev herdû alî wê bi pêşketina mirov re wê weynek mazin wê bileyizin. Di roja me de wê çand û ziman wê di çerçoveya pêşketina jîyane civakê û pêşxistina têkiliyek baş û bi

tendûrûst de wê, bi zêdeyî wê, şîrovekirina çandî wê bi zêdeyî wê li ser wê were sekin in. Çand, têkiliyeka mirovî dinava jîyanê de diafirênê. Her wusa wê, bi wê re wê temenekê mazin wê bi pêşketinê re wê di jîyanê de wê bide afirandin. Weyna ku wê çand wê di demên hemdem de wê bi têkiliya nava mirovan û çêkirina wê re ku wê bileyizê wê li ser wê bê sekin in. Wê bi wê re wê, çand û hûner ku wê temenekê pêşketina civakî bê wê bi wê rengê wê, li ser wê were sekin in. Mirov wê jî wê, weke aliyekê din dikarê di dewama wê de wê werênê li ser ziman ku wê çand wê pêşketina wê, bi hişmendiya ku wê bide çêkirin re wê, pêşketinek demokratikî jî wê bi xwe re wê bide çêkirin. Ev jî wê, têkiliya çand û demokrasiyê wê di demên hemdem de wê, bi zêdeyî wê bikê mijare fahmkirinê ku mirov li ser wê bisekinê.

Abdusamet yigit, cizira bota, kurdistan, dawîya sale 2019'an.